MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS

SANDRA NEVEDOMSKAITĖ

ES LAISVOSIOS PREKYBOS SUTARČIŲ POVEIKIO LIETUVOS EKSPORTO KONKURENCINGUMUI VERTINIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė

Prof. dr. R. Remeikienė

VILNIUS, 2021

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS

ES LAISVOSIOS PREKYBOS SUTARČIŲ POVEIKIO LIETUVOS EKSPORTO KONKURENCINGUMUI VERTINIMAS

Muitinė tarptautinėje prekyboje magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 6211LX073

Konsultantas

Vadovė

Prof. dr. R. Remeikienė

2021 04 30

Recenzentas

Atliko

MOVvmis19-1 gr. stud.

S. Nevedomskaitė

2021 05 03

VILNIUS, 2021

TURINYS

ĮVADAS 7
1. LAISVOSIOS PREKYBOS SUTARČIŲ IR ŠALIES EKSPORTO KONKURENCINGUMO TEORINIAI ASPEKTAI 10
1.1. Tarptautinė prekyba ir globalizacija 10
1.2. Laisvosios prekybos sutarčių samprata, teigiami ir neigiami aspektai 15
1.3. ES prekybos politika ir laisvosios prekybos sutartys 22
1.4. Šalies eksporto konkurencingumo samprata ir veiksniai 26
1.5. Laisvosios prekybos sutarčių ir šalies eksporto konkurencingumo vertinimo teoriniai aspektai 30
2. ES LAISVOSIOS PREKYBOS SUTARČIŲ POVEIKIO ŠALIES EKSPORTO KONKURENCINGUMUI VERTINIMO METODOLOGIJA 35
2.1. Tyrimo metodo pagrindimas 35
2.2. Tyrimo imtis, duomenys ir tyrimo ribotumai 38
3. ES LAISVOSIOS PREKYBOS SUTARČIŲ POVEIKIO LIETUVOS EKSPORTO KONKURENCINGUMUI EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI 41
3.1. Lietuvos eksporto struktūra bei dinamika 41
3.2. Vakarų Balkanų regiono šalių analizė 42
3.2.1. Lietuvos ir Albanijos užsienio prekyba 44
3.2.2. Lietuvos bei Bosnijos ir Hercegovinos užsienio prekyba 46
3.2.3. Lietuvos ir Kosovo užsienio prekyba 49
3.3. Rytų partnerystės šalių analizė 51
3.3.1. Lietuvos ir Moldovos užsienio prekyba 53
3.3.2. Lietuvos ir Ukrainos užsienio prekyba 55
3.3.3. Lietuvos ir Sakartvelo užsienio prekyba 58
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS 61
LITERATŪRA 64
ANOTACIJA 69
ANNOTATION 70
SANTRAUKA 71
SUMMARY 73
PRIEDAI 75

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Globalizacijos apibrėžimai 11
2 lentelė. Teigiami ir neigiami globalizacijos aspektai 12
3 lentelė. Laisvosios prekybos sutarčių apibrėžimai 16
4 lentelė. Laisvosios prekybos susitarimo pirmenybės rodikliai 31
5 lentelė. Kiekybiniai LPS vertinimo rodikliai 33
6 lentelė. RCA indeksu išmatuojami kintamieji 36
7 lentelė. Balassa indekso interpretavimas nustatant šalies lyginamąjį pranašumą konkrečiame sektoriuje ar produktų grupėje (Balassa, 1965) 37
8 lentelė. Kombinuotosios nomenklatūros skyriai 39
9 lentelė. Lietuvos – Albanijos Balassa indekso rangai 2010-2019 m. 45
10 lentelė. Lietuvos – Bosnijos ir Hercegovinos Balassa indekso rangai 2010-2019 m. 47
11 lentelė. Lietuvos – Kosovo Balassa indekso rangai 2010-2019 m. 50
12 lentelė. Lietuvos – Moldovos Balassa indekso rangai 2010-2019 m. 54
13 lentelė. Lietuvos – Ukrainos Balassa indekso rangai 2010-2019 m. 56
14 lentelė. Lietuvos – Sakartvelo Balassa indekso rangai 2010-2019 m. 59

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. LPS sudarymo motyvai 18
2 pav. ES prekybos politikos pagrindiniai elementai 22
3 pav. ES laisvosios prekybos susitarimų uždaviniai 24
4 pav. ES laisvosios prekybos sutarčių rengimo procesas 25
5 pav. Šalies konkurencingumo sampratos raida 27
6 pav. Šalies konkurencingumą lemiantys veiksniai 29
7 pav. Vinerio LPS vertinimo modelis 32
8 pav. ES laisvosios prekybos susitarimai 39
9 pav. Lietuvos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., Eur 41
10 pav. Lietuvos eksporto struktūros pokyčiai 2010-2019 m., proc. 42
11 pav. ES ir Vakarų Balkanų prekyba prekėmis, mlrd. Eur 43
12 pav. Albanijos eksporto struktūros dinamika 2009-2019 m., ALL 44
13 pav. Bosnijos ir Hercegovinos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., KM 47
14 pav. Kosovo eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., Eur 49
15 pav. ES ir Rytų partnerystės prekyba prekėmis, mlrd. Eur 52
16 pav. Moldovos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $ 53
17 pav. Ukrainos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $ 56
18 pav. Sakartvelo eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $ 58

SANTRUMPOS

ES – Europos Sąjunga

LPS – Laisvosios prekybos sutartys

GATT – Bendrasis susitarimas dėl muitų tarifų ir prekybos

PPO – Pasaulinė prekybos organizacija

KN – Kombinuotoji nomenklatūra

KNS – Kombinuotosios nomenklatūros skyrius (skyriai)

SAS – Stabilizacijos ir asociacijos susitarimai

ĮVADAS

Temos aktualumas. Spartėjantis globalizacijos procesas pasižymi vis didėjančia šalių tarpusavio priklausomybe, kuri sustiprina tarptautinės prekybos įtaką pasaulyje. Nuolatinis siekis tobulėti ir išlikti konkurencingam rinkoje skatina ieškoti alternatyvų, kurios padėtų mažesnėmis sąnaudomis, efektyviau gaminti tam tikrą produkciją. Atsižvelgiant į skirtingus šalių turimus pranašumus bei specializaciją, abipusis bendradarbiavimas ir rinkos atvirumas skatina šalių ekonominį augimą, kadangi kartu su prekybos ir tiesioginių užsienio investicijų srautais yra skleidžiamos naujos idėjos bei inovacijos, kurios suteikia spartesnio produktyvumo augimo galimybių, tuo pačiu yra kuriamos naujos darbo vietos, mažinant šalies nedarbo lygį. Vartotojams tai suteikia mažesnes importuojamų prekių kainas ir didesnį prekių pasirinkimą, o gamintojams – palankesnes eksportavimo galimybes.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą (toliau - ES) atsivėrė platesnės prekybos galimybės ne tik su ES vidaus rinka, bet taip pat ir su trečiosiomis šalimis, su kuriomis ES sudaro laisvosios prekybos sutartis (toliau - LPS). LPS reglamentuoja šalių tarpusavio bendradarbiavimo sąlygas, tokiu būdu šalinant muito mokesčius, importo kvotas bei kitas galimas prekybos kliūtis. Atsižvelgiant į tai, kad spartus tarptautinės prekybos augimas yra glaudžiai susijęs su ekonomikos augimu, minėti LPS suteikia Lietuvos valstybei naujas galimybes didinti šalies konkurencinį pranašumą pasaulio rinkose. „Todėl reikėtų siekti plėtoti bendradarbiavimą ir eksporto – importo ryšius ne tik įsitraukiant į ES bendrąją rinką ir jos vykdomą užsienio prekybos politiką, bet ir adekvačiai reaguoti į integruotos rinkos teikiamas pasaulinės plėtros galimybes.“ (Jatuliavičienė ir kt., 2007, p. 77). Tinkamai įvertinus ir pasinaudojus LPS pagrindu teikiamomis prekybos lengvatomis, Lietuva turi galimybę maksimaliai išnaudoti LPS privalumus, plečiant šalies eksportą į pasaulio rinkas. Todėl LPS poveikio Lietuvos tarptautinės prekybos konkurencingumui vertinimas yra labai svarbus, siekiant identifikuoti stipriąsias ir silpnąsias Lietuvos užsienio prekybos su LPS partnerėmis sritis, kurios atskleidžia Lietuvos gebėjimą pasinaudoti atviros rinkos teikiamais privalumais bei gaminti ir eksportuoti užsienio vartotojų poreikius atitinkančią produkciją, taip didinant šalies eksporto apimtis, kurios turi teigiamą įtaką Lietuvos ekonominiam augimui.

Mokslinis problemos ištyrimo lygis. LPS koncepciją, poveikį, motyvus bei tikslus nagrinėjo daugybė užsienio autorių: Limão (2016), Brown (2016), Haggart (2017), Geist (2018), Liu ir Ornelas (2014), Grossman (2016), Rodrik (2018) ir kiti. Šalies konkurencingumo tematika Lietuvoje imta aktyviai analizuoti po įstojimo į ES. Vilpišauskas (2004) vienas pirmųjų analizavo tarptautinio konkurencingumo sampratą ir Lietuvos eksporto politiką. Meilienė ir Snieška (2010) nagrinėjo Lietuvos pramonės konkurencingumo veiksnius eksporto politikos nuostatose. Grebliauskas ir Stonys (2012) atliko Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo vertinimą. Taip pat mokslinėje literatūroje ypač daug dėmesio skiriama atskirų pramonės sektorių konkurencingumo vertinimui: Stalgienė ir kt. (2009)

analizavo Lietuvos maisto ir gėrimų pramonės konkurencingumo didinimo galimybės. Jucevičius it kt. (2009) tyrė maisto pramonės konkurencingumą Lietuvoje. Ambraziūnaitė (2017) analizavo Lietuvos daržininkystės sektoriaus atskleistąjį santykinį pranašumą pasaulyje. Vitunskienė ir Serva (2006) atlikdami Lietuvos pieno produktų konkurencingumo analizę prekyboje su ES atsižvelgė ir į LPS poveikį prekybos srautams.

Pastebima, kad mokslinėje literatūroje gausu tyrimų, kurie orientuojasi į bendrą Lietuvos konkurencingumo vertinimą arba išskiriant tam tikrus pramonės sektorius. Tuo tarpu LPS poveikio tyrimai pasižymi tik pirminio (galimo) poveikio prognozavimu. Tačiau mokslinėje literatūroje neaptikta konkrečių tyrimų, kurie apimtų LPS poveikio mažos ir atviros šalies ekonomikos eksporto konkurencingumui vertinimą. Besitęsianti ES plėtra sudarant LPS nuolat sužadina šios temos aktualumą. Kiekvienas pokytis ES laisvojoje prekyboje sukelia tam tikrą poveikį ir Lietuvai, todėl ES LPS poveikio eksporto konkurencingumui vertinimas yra svarbus siekiant suvokti Lietuvos gebėjimą pasinaudoti atviros rinkos teikiamais privalumais.

Sudarydamos laisvosios prekybos sutartis šalys abipusiai atveria viena kitos prekybos rinkas, suteikdamos palankesnes galimybes integruotis ir didinti prekybos apimtis. Mažėjant prekybos apribojimams, vietinės įmonės susiduria su papildoma importo konkurencija, todėl daugelis įmonių gali patirti nuostolių, tapti mažiau pelningomis ir galiausiai bankrutuoti. Priešingu atveju, užsienio tarifų mažinimas skatina eksportuotojus, jie plečia savo gamybos apimtis ir tampa pelningesni. Tokiu būdu formuojama mokslinė **tyrimo problema:** kokį poveikį ES sudaromos laisvosios prekybos sutartis turi mažos ir atviros šalies ekonomikos eksporto konkurencingumui?

Darbo objektas – ES laisvosios prekybos sutarčių poveikis Lietuvos eksporto konkurencingumui.

Tyrimo tikslas – įvertinti ES laisvosios prekybos sutarčių poveikį Lietuvos eksporto konkurencingumui ir nustatyti Lietuvos eksporto konkurencinį pranašumą ir jo dinamiką ES laisvosios prekybos susitarimą sudariusių šalių rinkose.

Uždaviniai:

1. Atskleisti laisvosios prekybos sutarčių ir eksporto konkurencingumo teorinius aspektus;
2. Parengti ES laisvosios prekybos sutarčių poveikio Lietuvos eksporto konkurencingumui vertinimo metodologiją;
3. Įvertinti Lietuvos eksporto konkurencinį pranašumą ir jo dinamiką šalyse, su kuriomis buvo pasirašytos ES laisvosios prekybos sutartys.

Duomenų rinkimo ir analizės metodai:

- mokslinės literatūros analizė ir sintezė,
- teisinių dokumentų analizė,
- statistinė duomenų analizė,
- lyginamoji gautų rezultatų analizė.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro trys tarpusavyje susijusios dalys. Pirmoje darbo dalyje analizuojamos laisvosios prekybos sutarčių ir šalies eksporto konkurencingumo sampratos bei galimi jų vertinimo metodai ir rodikliai. Antroje darbo dalyje pagrindžiama tyrimo metodika, atskleidžiami duomenų šaltiniai bei tyrimo ribotumai, atrenkamos tyrime analizuojamos šalys. Trečioje darbo dalyje įvertinamas Lietuvos konkurencinis pranašumas ir jo dinamiką 2010-2019 metais atrinktų Vakarų Balkanų bei Rytų partnerystės šalių rinkose. Taip pat magistro baigiamajame darbe pateikiamas įvadas, anotacija ir santrauka lietuvių bei anglų kalbomis, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas bei priedai. Darbą sudaro 74 puslapiai, 14 lentelių bei 18 paveikslų.

1. LAISVOSIOS PREKYBOS SUTARČIŲ IR ŠALIES EKSPORTO KONKURENCINGUMO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Tarptautinė prekyba ir globalizacija

Šių dienų pasaulyje besitęsianti tarptautinės prekybos bei investicijų plėtra skatina vis labiau spartėjantį globalizacijos procesą. Technologinis išsivystymas ir prekybos kliūčių mažinimas pagreitino šalių tarpusavio mainų greitį, kuris tam tikrais atvejais valstybėms suteikia daugiau ekonomikos augimo galimybių, tuo tarpu kitu atveju tai gali sukelti įvairių iššūkių. Pasak Healey (2014), globalizaciją skatinančios grupės, tokios kaip Pasaulio prekybos organizacija, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas ir Pasaulio ekonomikos forumas, pasisako už tokias priemones kaip skurdo mažinimas besivystančiose šalyse didinant užimtumą, pajamos trečiajam pasauliui iš prekių ir paslaugų eksporto, padidėjusios užsienio investicijos skurdesnėse šalyse, geresni darbo ir žmogaus teisių bei aplinkos standartai, didėjantis visų dalyvaujančių asmenų turtas vykdant laisvąją prekybą ir sumažinant muitų barjerus. Sparčiai vykstantis globalizacijos procesas siejamas su gerovės efektyvumo didinimu įvairiose šalyse, ypač ekonomiškai silpnesnėse rinkose, tačiau pastebima, kad globalizacijos sukeliami padariniai ne visais atvejais atspindi anksčiau minėtus teigiamus aspektus, šio proceso sukeliami padariniai taip pat gali būti ir žalingi.

Globalizacijos samprata ir jai būdingi bruožai yra viena aktualiausių temų, kurias nagrinėja šių laikų mokslininkai. Siekiant susisteminti šiai sąvokai būdingus bruožus, 1 lentelėje pateikiami įvairių mokslininkų siūlomi sąvokos globalizacija apibrėžimai.

Pasak Kacowicz ir Mitran (2016), globalizacija suvokiama kaip padidėjusio tarpvalstybinio prekių, žmonių ir kapitalo judėjimo ekonominis reiškinys, kuris anksčiau buvo apibūdinamas kaip tarptautinė prekyba. Tačiau šiuo metu globalizacijos samprata apima daug platesnį aspektą, kuris siejamas ne tik su ekonomine sritimi, bet vis labiau išskiriant ir socialinius šio proceso sukeliamus pokyčius. Būtent todėl apibūdindami globalizacijos sampratą autoriai pabrėžia ne tik globalios visuomenės integraciją ekonominėmis, technologinėmis, politinėmis priemonėmis, bet taip pat išskiria ir platesnes sritis, tokias kaip kultūra (žiniasklaida, sportas, pramogos) ir idėjų judėjimas visame pasaulyje.

Nors prekyba jau seniai siejo valstybes, ekonominės globalizacijos kontekste pastaraisiais metais šie ryšiai sustiprėjo, todėl valstybės ir tautos tapo labiau priklausomos viena nuo kitos nei bet kada anksčiau. Rinkoms ir visuomenėms vis labiau jungiantis, o šalių ekonomikoms vis labiau įsitvirtinant ir priklausant nuo pasaulio ekonomikos, tampa sudėtingiau išskirti ribas tarp vietinės ir pasaulinės rinkos. „Globalizacija – technologinės plėtros ir ekonomikos liberalizavimo derinys – atveria kelius prekėms, paslaugoms, kapitalui, įmonėms ir žmonėms greitai ir lengvai patekti beveik į bet kurią pasaulio vietą.“

(Europos Komisija, 2016, p. 4). Tuo tarpu Kacowicz ir Mitran (2016) susistemindami kitų mokslininkų pateikiamus globalizacijos apibrėžimus, teigia, kad globalizacija įvairiai suprantama kaip veiksmas per atstumą, laiko ir erdvės suspaudimas, didėjanti tarpusavio priklausomybė, mažėjantis ir mažas pasaulis, globalinė integracija, didėjantis visuomenių tarpusavio ryšys, tarptautinių santykių įtakos didėjimas ir procesų rinkinys, kuris įkūnija socialinių santykių ir sandorių erdvinio organizavimo transformaciją.

1 lentelė. Globalizacijos apibrėžimai

Autorius	Apibrėžimas
Kacowicz ir Mitran (2016)	Globalizacija - padidėjęs tarpvalstybinio prekių, žmonių ir kapitalo judėjimo ekonominis reiškinys.
Scott (2017)	Globalizacija reiškia didėjančią globalios visuomenės integraciją ekonominėmis, technologinėmis, politinėmis ir kultūrinėmis priemonėmis.
Europos Komisija (2016)	Globalizacija – technologinės plėtros ir ekonomikos liberalizavimo derinys – atveriantis kelius prekėms, paslaugoms, kapitalui, įmonėms ir žmonėms greitai ir lengvai patekti beveik į bet kurią pasaulio vietą.
Perelman (2015)	Globalizacija turi daug akivaizdžių aspektų, tokių kaip tiesioginės užsienio investicijos, finansai, prekyba ir beveik momentinė prieiga prie didžiulės informacijos, kuri leidžia žmonėms valdyti verslą vykstantį už tūkstančių mylių.
Kaytaz, Özmucur, Yürükoğlu (2017)	Iš pradžių globalizacija reiškė tarptautinę prekybą - padidino produktų rinkų tarpusavio ryšį, tačiau palaipsniui plėtėsi įtraukdama tarptautinius kapitalo srautus, darbo rinkas ir migraciją bei pastaruoju metu platesnes sritis, tokias kaip kultūra, žiniasklaida, sportas ir pramogos.
Healey (2014)	Globalizacija yra prekių, kapitalo, žmonių, darbo jėgos, kultūros ir idėjų judėjimas visame pasaulyje dėl didėjančio ekonomikos augimo, kurį skatina besitęsianti pasaulinės prekybos ir investicijų plėtra.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Kacowicz ir Mitran, 2016; Scott, 2017; Perelman, 2015; Kaytaz et. al., 2017; Healey, 2014

Susisteminus mokslinėje literatūroje pateikiamus globalizacijos apibrėžimus, galima daryti išvadą, kad globalizacija yra labai platus reiškinys, kuris dėl jį integruojančių sudėtingų procesų dar nėra aiškiai apibrėžtas. Pastebima, kad apibūdindami šią sąvoką, autoriai dažnai išskiria vis didėjančią šalių tarpusavio priklausomybę, kuri neišvengiamai veikia pasaulinę prekybą bei jos struktūrą.

Siekiant išmatuoti ir reitinguoti globalizacijos sukeliamus socialinius, ekonominius bei politinius pokyčius, Šveicarijos ekonomikos institutas parengė KOF globalizacijos indeksą. Kaytaz et. al. (2017) pasinaudodami KOF globalizacijos indeksu, atliko tyrimą, siekdami nustatyti globalizacijos įtaką pasaulio prekybai, augimui ir plėtrai. Pagrindinis tyrimo tikslas buvo nustatyti ryšį tarp globalizacijos ir prekių bei paslaugų, kapitalo ir darbo jėgos srautų, bendrojo vidaus produkto ir jo paskirstymo. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad globalizacija teigiamai veikia tiesioginių užsienio investicijų, pasaulio eksporto ir importo, BVP augimą. Buvo apskaičiuota, kad vienetu padidėjus KOF globalizacijos indeksui, pasaulinė prekyba per metus padidėja 3%, BVP vienam gyventojui procentinis padidėjimas sudarė 8,8%, o tiesioginės užsienio investicijos išaugo 22,7%.

2 lentelė. Teigiami ir neigiami globalizacijos aspektai

Teigiami aspektai	Neigiami aspektai
Pasaulinių pajamų ir skurdo nelygybės mažėjimas (Healey, 2014).	Pasaulinė migracijos grėsmė (Healey, 2014).
Globalizacija prisideda prie aplinkos gerinimo skatindama augimą, didindama pajamas, gerindama nuosavybės teises ir remdama efektyvų išteklių naudojimą (Burlacu et. al., 2018).	Suteikiama galimybė turtingosioms valstybėms pasipelnyti iš besivystančių šalių investuojant į vargingas šalis, kuriose darbo jėga yra pigesnė ir turtingųjų šalių gaunamas pelnas yra didesnis, (Burlacu et. al., 2018).
Besivystančiose šalyse įsikūrusios užsienio įmonės sukuria naujas darbo vietas, kuriose mokami didesni atlyginimai, sukuriamos geresnes darbo sąlygos, lyginant su šalyje veikiančiomis vidaus įmonėmis (Burlacu et. al., 2018).	Globalizacija labai sumažina kultūrinę įvairovę skatindama vartotojų paklausą tarptautinių korporacijų produkcijai (Burlacu et. al., 2018).
Informacinės visuomenės plėtra ir prieigos prie informacijos gerinimas (Healey, 2014).	Nėra nacionalinių sprendimų tarpvalstybinėms problemoms spręsti (Healey, 2014).
Komercinių, finansinių ir technologinių operacijų spartos didinimas (Burlacu et. al., 2018).	Silpnėja nacionalinių šalių vyriausybių ir vietinių bendruomenių vaidmuo (Burlacu et. al., 2018).
Globalizacija gali būti veiksnys integruojantis žmones į pasaulio bendruomenę (Healey, 2014).	Ekologinių problemų aštrėjimas (Healey, 2014).
Visos ekonominės veiklos efektyvumo didėjimas planetos lygiu (Healey, 2014).	Globalizacija suteikia korporacijoms galių nacionalinės valstybės sąskaita, o tokios tarptautinės institucijos kaip PPO ir Pasaulio bankas nėra demokratiškos, sprendimus priima už uždarų durų (Burlacu et. al., 2018).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Burlacu et. al., 2018 ir Healey, 2014

Nors globalizacijos proceso sukeliami pokyčiai įprastai yra vertinami išskiriant teigiamus aspektus, pastebima, kad vis dažniau pabrėžiami ir neigiami šio reiškinio sukeliami padariniai. Kaip teigia Healey (2014), pastebima vis daugiau įrodymų, kad globalizacijos teikiama nauda yra netolygi ir kad atotrūkis tarp turtingųjų ir neturtingųjų pasaulio valstybių vis labiau plečiasi. Kaip buvo minėta anksčiau, Pasaulio prekybos organizacija, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas ir Pasaulio ekonomikos forumas globalizaciją sieja būtent su pagalba besiformuojančioms rinkos ekonomikos šalims, tačiau teigiama, kad globalizacija veikia priešingai, smarkiai padidindama nelygybę. Pasak Burlacu et. al. (2018), jei globalizacija turi neigiamų padarinių, tai yra netinkamo vyriausybių suvokimo ir realizavimo globalizacijos pasekmė, kuri dažniausiai pasireiškia besivystančių šalių rinkose. Burlacu et. al. (2018) ir Healey (2014) išskiria pagrindinius teigiamus ir neigiamus globalizacijos aspektus (žr. 2 lent.).

Išanalizavus teigiamus ir neigiamus globalizacijos aspektus, pastebima, kad išskiriant teigiamą šio proceso bruožą, tam tikrais atvejais išskiriamas ir neigiamas šio aspekto padarinys. Pavyzdžiui, Burlacu et. al. (2018) teigia, kad besivystančiose šalyse įsikūrusios užsienio įmonės įkuria naujas darbo vietas, kuriose mokami didesni atlyginimai, sukuriamos geresnės darbo sąlygos, lyginant su šalyje veikiančiomis vidaus įmonėmis. Tačiau autorius tuo pačiu išskiria ir neigiamą šio aspekto pusę, jog tokiu būdu suteikiama galimybė turtingosioms valstybėms pasipelnyti iš besivystančių šalių, kadangi darbo jėga yra pigesnė, darbo sąlygų darbuotojams užtikrinimo reikalavimai taip pat mažesni, todėl tokios

sąlygos leidžia minėtoms įmonėms didinti savo pelną. Tokiu pačiu dviprasmišku globalizacijos poveikio vertinimu pasižymi ir kiti lentelėje paminėti aspektai. Todėl būtų galima teigti, kad globalizacijos sukeliami pokyčiai negali būti vertinami tik kaip gėrį ir blogį kuriantys reiškiniai, akivaizdu, kad globalizacija gali vienu atveju būti labai naudinga įvairioms valstybėms ir atskiroms įmonėms, tačiau kitu atveju gali sukelti ir neigiamų padarinių.

Vienas svarbiausių ekonominės globalizacijos veiksnių šiuo metu yra tarptautinė prekyba. Pasak Dubausko (2013), tarptautinę prekybą būtų galima apibūdinti kaip pardavimo ir pirkimo procesą, vykdomą įvairiose šalyse tarp pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų. Kadangi tarptautinės prekybos pagrindinis aspektas yra tarp šalių vykstantys mainai ir specializacija, šį procesą būtų galima apibūdinti kaip galimybę įvairioms šalims specializuotis tam tikrose srityse, kuriose jos turi pranašumą, lyginant su kitomis šalimis. Tokiu būdu didinant šalies gamybos našumą ir konkurencingumą pasaulio rinkose, kadangi tarptautinė prekyba yra laikoma pagrindine šalies vystymosi varomąja jėga ir labai įtakoja tai, kaip vystosi skirtingų šalių ekonomikos (Healey, 2014).

Pasak Dubausko (2013), tarptautinės prekybos reikšmė galima būti apibūdinama šiais teiginiais:

- iš šalies yra išvežamos vidaus rinkoje pagamintos perteklinės prekės ir įvežamos tos prekės, kurių šalis negali pati pasigaminti;
- šalyje pagaminamos ir išvežamos absoliutų ar lyginamąjį pranašumą turinčios prekės, tokiu būdu pasisavinant prekybinį pelną;
- užsienio prekybos pagalba juda pažangios technologijos, prisidedančios prie nacionalinio ūkio veiklos efektyvumo kilimo;
- šalies prekių bei paslaugų vartotojai turi didesnę pasirinkimo galimybę ir todėl gali geriau patenkinti savo poreikius;
- didinamas eksportą gaminančių ūkio šakų vystymas, sumažinamos darbo ir kapitalo sąnaudos eksportuojamoms prekėms gaminti.

Globalizacija ir padidėjusi tarptautinė prekyba yra pagrindinės konkurencingumo ir produktyvumo didinimo jėgos, kurios lemia šalių ekonominį augimą ir plėtra (Kaytaz et. al, 2017). Svarbu paminėti, kad prekyba nėra žodžio globalizacija sinonimas, kurio pagalba keičiasi šalies gamybiniai pajėgumai, apimantys įvairiausius veiksnius, pradedant žmogiškaisiais ištekliais ir baigiant infrastruktūra. Šių pokyčių rezultatas gali būti teigiamas arba neigiamas, atsižvelgiant į šalyje esančias aplinkybes. Pagrindinis tarptautinės prekybos ir globalizacijos teorinių bei praktinių tyrimų sąlyčio taškas yra suvokiamas remiantis politika, kurią vykdo nacionalinės vyriausybės, taip pademonstruodamos savo sugebėjimą prisitaikyti prie nuolat besikeičiančios pasaulinės prekybos. Valstybės išlieka pagrindiniais pasaulio politikos formuotojais, kurios reaguoja į globalizaciją ir atitinkamai, siekiant išlikti svarbiais ir konkurencingais prisitaiko prie šiomis dienomis vykstančių globalizacijos realijų (Kacowicz ir Mitran, 2016).

Neišvengiamas globalizacijos procesas vykstantis šių dienų pasaulyje ir nuolatinis siekis didinti šalies konkurencingumą užsienio rinkose, skatina valstybes vis labiau integruotis į pasaulinę prekybą. Kaip teigia Kacowicz ir Mitran (2016), valstybių nacionalinės vyriausybės įprastai veikia kaip „perdavimo diržai“, tarpininkaujantys tarp globalizacijos ir tarptautinių santykių poveikio šalies visuomenei kūrimo. Tinkamai įvertinus tarptautinės prekybos galimybes, vyriausybės turi ypač didelę įtaką formuodamos šalies užsienio prekybos politiką ir jos efektyvumą. Todėl siekdamos integruotis į pasaulinius prekybos srautus, įvairių šalių vyriausybės imasi prekybos liberalizavimo priemonių.

Teoriniu aspektu, prekybos liberalizavimą galima apibūdinti kaip procesą, suteikiantį galimybę tinkamai paskirstyti skirtingų šalių turimus išteklius (Gnangnon, 2018). Mokslinėse publikacijose prekybos liberalizavimas dažnai siejamas su ekonomikos augimu, kuris gali prisidėti prie mokesčių, korupcijos ir kontrabandos mažinimo, taip pat tai skatina masto ekonomiją, įskaitant eksporto pramonę, žinių ir technologijų plitimą, didesnę importuojamų prekių įvairovę ir kokybę, prieinama šalies gamintojams ir vartotojams bei tiesioginių užsienio investicijų skatinimą. Tačiau svarbu paminėti, kad apie ekonomikos augimą ir prekybos liberalizavimą yra atlikta daugybė skirtingų tyrimų. Papageorgiou et. al. (1991) teigė, kad prekybos liberalizavimas skatina eksporto ir BVP augimą, be didelių perėjimo išlaidų nedarbo atžvilgiu. Tuo tarpu Greenaway et. al. (1998) ištyrė, kad prekybos liberalizavimo įtaka ekonominiam augimui gali būti teigiama ir neigiama, tačiau teigiama įtaka dažniausiai nusveria neigiamąją. Po kelių metų autorius papildė savo tyrimą teiginiu, kad prekybos liberalizavimo atveju pirmiausia pasireiškia ekonomikos nuosmukio efektas, o po prekybos liberalizavimo ekonomika išauga. Chang et. al. (2009) panaudojo GMM metodą, angl. „Generalized Methods of Moments“, kuriuo įvertino politikos vaidmenį, didinant teigiamą prekybos atvirumo poveikį ekonomikos augimui. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad prekybos atvirumo augimas gali būti aktyvesnis, jei politikai imasi tam tikrų papildomų reformų. Tuo tarpu Naito (2017) suformulavo asimetrišką dviejų šalių „Melitz“ prekybos ir endogeninio augimo modelį, kuriuo taip pat pademonstravo, kad prekybos liberalizavimas sukelia ekonominį augimą visoms šalims, bet kokiu laikotarpiu. Apibendrinant trijų dešimtmečių atliktus mokslinius tyrimus, pastebima, kad prekybos liberalizavimas visais laikais buvo vertinamas kaip teigimas reiškinys, sąlygojantis ekonomikos augimą.

Pasaulinės prekybos liberalizavimui labai didelę įtaką turi Pasaulinė prekybos organizacija (PPO), kuri buvo įkurta 1947 m., kuomet 23 valstybės pasirašė Bendrąjį susitarimą dėl muitų tarifų ir prekybos (toliau - GATT), kurio tikslas buvo sukurti taisyklėmis pagrįstą pasaulinės prekybos sistemą ir palengvinti abipusiai naudingą prekybos liberalizavimą. Laikui bėgant GATT vystantis ir 1993 m. peraugus į PPO, abu tikslai iš esmės buvo pasiekti. PPO pirmininkauja taisyklėmis paremtai prekybos sistemai, kuri remiasi normomis, kurias visuotinai priima ir taiko 164 jos narės. Kaip teigia Baldwin (2016), GATT raundų taisyklės ir principai kartu sukūrė politinės ekonomikos pagreitį, kai tautos pradėjo jungtis prie GATT, o tarifai vis labiau mažėjo.

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2021) savo internetiniame tinklalapyje pateikia šiuos pagrindinius PPO principus:

1. Didžiausio palankumo statusas – PPO narės privalo palankiai vertinti visų organizacijos narių prekes ir paslaugas;

2. Nacionalinis statusas – visos prekės ar paslaugos, patekusios į PPO rinką privalo būti traktuojamos kaip lygiavertes vietinėms PPO prekėms ir paslaugoms;

3. Laipsniškas prekybos liberalizavimas derybų keliu;

4. Prekyba vykdoma pagal nustatytas taisykles;

5. Skatinama sąžininga konkurencija;

6. Darni plėtra ir ekonominės reformos.

Vadovaudamasi šiais minėtais principais, PPO siekia liberalizuoti pasaulio prekybą pasitelkdama tarifų mažinimo priemones. Kaip teigia Baldwin (2016), mažėjant tarifams, importuojančios konkuruojančios įmonės susiduria su papildoma tarptautine konkurencija. Daugelis tokių įmonių patiria nuostolius, tampa mažiau pelningomis ir galiausiai bankrutuoja. Ir atvirkščiai, užsienio tarifų mažinimas skatina eksportuotojus, jie plečia savo gamybos apimtis ir tampa pelningesni. Tokiu būdu vienkartinis tarifų sumažinimas susilpnina protekcionistines paskatas ir sustiprina liberalizavimo idėjas politinės ekonomikos požiūriu (Baldwin, 2016).

Apibendrinant galima teigti, kad tarptautinės prekybos ir globalizacijos įtaka pasaulyje skatina šalių tarpusavio priklausomybę ir prekybos mainus, kurie padeda sumažinti tam tikrų išteklių trūkumą ir suteikia galimybę didinti šalies konkurencinį pranašumą vis labiau plečiant savo eksportą į užsienio rinkas. Taip pat svarbu paminėti, kad reguliuojant pasaulio prekybą didelę įtaką turi PPO, kuri prisideda prie prekybos liberalizavimo mažindama prekybos tarifus visame pasaulyje. Siekdamos įgyti kuo palankesnę prekybos padėtį, šalys jungiasi prie PPO ir formuodamos užsienio prekybos politiką vadovaujasi PPO nuostatomis. Suvokdamos tarptautinės prekybos poveikį valstybės ekonominiam augimui, šalių vyriausybes turėtų būti suinteresuotos liberalizuoti užsienio prekybą ir sukurti ekonominę gerovę verslui ir šalies gyventojams.

1.2. Laisvosios prekybos sutarčių samprata, teigiami ir neigiami aspektai

Šių dienų pasaulyje LPS skaičius nuolat auga. Kokybiški, išsamūs LPS gali vaidinti svarbų vaidmenį palaikant pasaulinės prekybos liberalizavimą (Healey, 2014). Šie susitarimai gali būti sudaromi daugiašaliu lygmeniu su ištisais regionais ar keliomis valstybėmis, tačiau taip pat LPS gali būti sudaromi ir dvišaliu lygmeniu, tarp dviejų valstybių. Remiantis LPS, susitariančios šalys teisiškai įsipareigoja liberalizuoti patekimą į viena kitos prekių ir paslaugų rinkas, tačiau taip pat šie susitarimai

apima ir daugybę kitų aspektų, susijusių su intelektinės nuosavybės teisėmis, valstybės pirkimais, konkurencijos politika ir kitais aktualiais klausimais.

Bendrąja prasme prekybos susitarimus būtų galima įvardinti kaip savanoriška tarptautinio bendradarbiavimo forma (Brown, 2016; Grossman, 2016). Įvairių šalių vyriausybės atsisako galimybės savarankiškai pasirinkti ir vystyti savo šalies vidinę prekybos politiką, siekiant įgyti kuo palankesnę prekybos padėtį kitose šalyse. Bet kurios vyriausybės primesta politika daro įtaką ne tik jos, bet ir kitų šalių piliečių gerovei, būtent todėl tarpusavio priklausomybė skatina šalis sudaryti prekybos susitarimus. Nepaisant įvairaus šių susitarimų pobūdžio, jie turi vieną bendrą bruožą - politiką, kuria siekiama padidinti bent vieno nario patekimą į rinką (Limão, 2016).

LPS sampratą skirtingi autoriai įprastai apibrėžia išskirdami pagrindinį jų sudarymo motyvą – tai prekybos apribojimų sumažinimą. Siekiant detaliau suvokti šių sutarčių sampratą, pateikiami skirtingų mokslininkų siūlomi LPS apibrėžimai (žr. 3 lent.).

Apibūdindami LPS autoriai vieningai išskiria pagrindinį šių sutarčių pobūdį, kuris orientuojasi į atskirų rinkų tarpusavio integraciją, panaikinant importo tarifus ar kitas esamas prekybos kliūtis. Liu ir Ornelas (2014) pažymi, jog importo tarifų panaikinimas turi būti vykdomas visuose sektoriuose, kurie yra įtraukti į susitarimą. Tuo tarpu Limão (2016) taip pat pabrėžia, kad tai yra tarptautinė sutartis, kuri apima visus straipsnius, kurie yra taikomi sutartį pasirašančioms šalims ir kuriais siekiama užtikrinti ar padidinti susitariančiųjų šalių patekimą į rinką. Kiek kitaip LPS apibūdina Rodrik (2018), kuris teigia, kad LPS sukuria galimybę papildomos prekybos politikos sukūrimui su užsienio valstybėmis, siekiant pašalinti rinkos nepakankamumą.

3 lentelė. Laisvosios prekybos sutarčių apibrėžimai

Autorius	Apibrėžimas
Liu ir Ornelas (2014)	Laisvosios prekybos susitarimas yra dviejų šalių importo tarifų panaikinimas vienas kito atžvilgiu visuose sektoriuose, kurie yra įtraukti į susitarimą.
Healey (2014)	Laisvosios prekybos susitarimas yra tarptautinė sutartis, pašalinanti prekybos kliūtis ir palengvinanti tvirtesnius prekybos ir komercinius ryšius bei didesnę dalyvaujančių šalių ekonominę integraciją.
Limão (2016)	Preferenciniai prekybos susitarimai yra tarptautinė sutartis, kuri apima visus straipsnius, kurie taikomi tik jos nariams ir kuriais siekiama užtikrinti ar padidinti jų atitinkamą patekimą į rinką.
Rodrik (2018)	Laisvosios prekybos susitarimai suteikia galimybę įgyvendinti kompensacinę politiką ir pašalinti neigiamą sąveiką su rinkos nepakankamumu vykdant papildomą politiką su užsienio valstybėmis.
ES Taryba ir Europos Vadovų Taryba (2019)	Laisvosios prekybos susitarimų pagrindu suteikiamos sąlygos abipusiam rinkos atvėrimui su išsivysčiusiomis šalimis ir besiformuojančios rinkos ekonomikos šalimis, suteikiant lengvatines sąlygas patekti į rinkas.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Liu ir Ornelas, 2014; Healey, 2014; Limão, 2016; Rodrik, 2018; ES Taryba ir Europos Vadovų Taryba, 2019

Išanalizavus skirtingų autorių pateikiamus LPS apibrėžimus, pastebima, kad didžioji dalis autorių apibrėžiant šių sutarčių sampratą, išskiria pagrindinį jų sudarymo motyvą – prekybos apribojimų sumažinimą ir integraciją į kitos šalies rinką, siekiant pagerinti susitariančiųjų šalių prekybos santykius. Todėl galima teigti, kad LPS koncepcija yra suvokiama panašiu lygmeniu įvairiose pasaulio šalyse.

Nors LPS yra pasirašomi jau daugybe metų, atitinkamai pasauliui vis labiau globalizuojantis keičiasi ir sutarčių turinys. Šiuolaikiniai prekybos susitarimai gerokai viršija tradicinius prekybos pasienyje apribojimus, susijusius su importo tarifais ir kvotomis. Jie apima reguliavimo standartus, sveikatos ir saugos taisykles, investicijas, bankininkystę ir finansus, intelektinę nuosavybę, darbą, aplinką ir daugelį kitų dalykų (Rodrik, 2018; Geist, 2018). Minėtų sričių įtraukimas į LPS sukelia didesnį ekonomistų polinkį analizuoti šiuolaikinių sutarčių poveikį valstybėms.

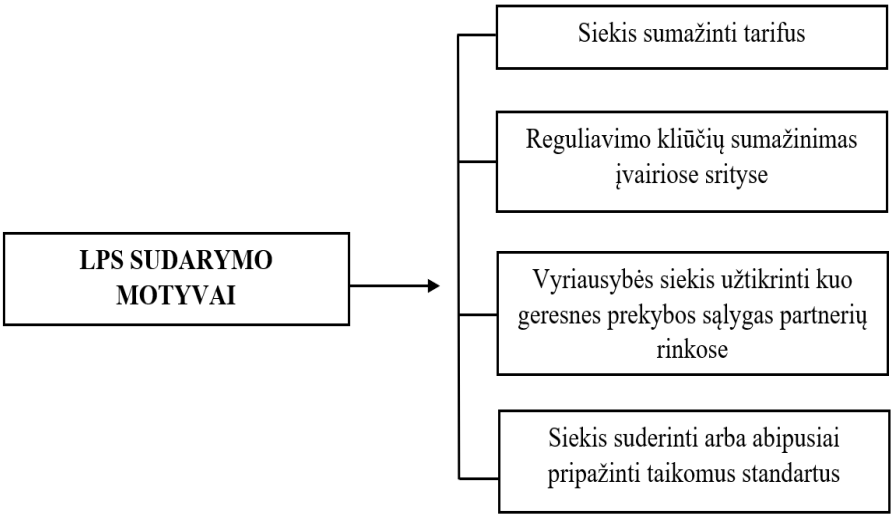
Vienas dažniausiai šiuolaikiniuose LPS įtraukiamų aspektų yra intelektinės nuosavybės teisės. Intelektinės nuosavybės teisės nuo 1990-ųjų buvo pagrindinis tarptautinių prekybos susitarimų bruožas, šiuo metu traktuojamos kaip įprasta nuostata, įtraukiama į visas derybas dėl prekybos susitarimų. Taip pat pastebima, kad vis dažniau į sutarčių turinį yra įtraukiami klausimai susiję su investicijomis, pvz., kapitalo judėjimo liberalizavimas ir naujų apribojimų draudimas (Limão, 2016). Daugybė LPS taip pat sprendžia darbo rinkos nuostatas, kurios apima šiuos aspektus: nelegali imigracija arba darbo rinkos reglamentavimas, vizos ir prieglobstis, socialinės apsaugos koordinavimas. Pasak Limão (2016), šiuolaikiniai LPS apima ir neekonominius aspektus, tokius kaip:

- aplinkosaugos įstatymai ir sveikata;
- žmogaus teisės ir politinis dialogas;
- nelegalios narkotinės medžiagos;
- pinigų plovimas;
- terorizmas.

Svarbu paminėti, kad šie neekonominiai aspektai į prekybos sutartys yra įtraukiami kur kas rečiau nei nuostatos susijusios su kapitalo judėjimu ir investicijomis. Pasak Limão (2016), kuris išnagrinėjo daugybę LPS, pastebima, kad 98% visų susitarimų įtraukia nuostatas susijusias su kapitalo judėjimu ir investicijomis. Kalbant apie gilesnį susitarimų pobūdį, svarbiausia šiuolaikinių prekybos sutarčių tendencija yra padidėjęs nuostatų dėl kontingentinės apsaugos, produktų standartų ir viešųjų pirkimų paplitimas. Taip pat pastebima, kad kiekvienais metais vis daugėja klausimų, susijusių su paslaugų teikimu ir darbo rinkos reguliavimu.

Prekybos sutartys yra oficiali skirtingų šalių vyriausybių bendradarbiavimo išraiška. Šiam žingsniui šalių vyriausybės ryžtasi dėl jau minėto pasaulyje dominuojančio reiškinio – šalių tarpusavio priklausomybės. Bet kurios vyriausybės primesta politika daro įtaką ne tik jos, bet ir kitų šalių piliečių gerovei. „Nesvarbu, kokie politikos formuotojų tikslai - geranoriški, autokratiški ar politiškai motyvuoti - kiekvienas yra suinteresuotas plėsti savo prekybos partnerių kiekį.“ (Grossman, 2016, p. 57).

Pasirinkdamos vienašališką politiką, vyriausybės gali prarasti galimybę didinti savo šalies konkurencingumą užsienio rinkose. Siekiant suvokti motyvus, kurie paskatina šalis sudaryti LPS, pateikiami mokslinėje literatūroje išskiriami LPS sudarymo motyvai (žr. 1 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Limão, 2016; Kawecka-Wyrzykowska, 2020; Baldwin, 2016

1 pav. LPS sudarymo motyvai

Pagrindinis ir akivaizdžiausias sutarčių sudarymo motyvas yra siekis sumažinti tarifus ir taip palengvinti tarpusavio prekybos mainus. „Akivaizdžiausias politikos gylio elementas, turintis įtakos patekimui į rinką yra tarifai - kuo jie mažesni, tuo gilesnis dvišalio ekonominio bendradarbiavimo lygis“. (Limão, 2016, p. 30). Tačiau mažėjant tarifams, tampa akivaizdesni kiti prekybos barjerai, todėl jei LPS sprendžia ne tik tarifinių barjerų klausimus, o tuo pačiu apima ir netarifines prekybos kliūtis, susitarimai yra susieti gilesniu politiniu bendradarbiavimu.

Pasak Kawecka-Wyrzykowska (2020), spartų LPS sudarymo procesą daugiausia lemia ne tarifų sumažinimas, o noras sumažinti reguliavimo kliūtis, esančias viešųjų pirkimų, aplinkos apsaugos bei kitose srityse. Kiekviena šalis turi galimybę gauti naudos iš savo prekybos partnerių išnaudodama savo monopolinę galią pasaulio rinkose, tačiau taip pat kiekviena šalis gali pasinaudoti ir didelių šalių grupe, bendradarbiaudama ir išnaudodama savo bendrą rinkos galią prekyboje. Pasak Kawecka-Wyrzykowska (2020), vienas pagrindinių LPS sudarymo motyvų yra tai, jog LPS pasirodė esanti veiksmingesnė bendradarbiavimo su partneriais skatinimo priemonė nei PPO daugiašaliai susitarimai. Mažesnė šalių grupė lemia greitesnį abiem pusėms palankaus sprendimo priėmimą, tuo tarpu derybos su daugiau nei 160 PPO narių, turinčių natūraliai diferencijuotų interesų yra kur kas sudėtingesnis ir daugiau laiko reikalaujantis procesas.

Kaip jau buvo minėta, spartus globalizacijos procesas sustiprino šalių tarpusavio priklausomybę. Vienos įmonės gamybos procesas šių dienų pasaulyje organizuojamas įvairiose pasaulio šalyse. Visa tai lemia didėjantį dalių, komponentų ir priedų, kurie kerta šalies sienas specializaciją. „Dabar pasaulinė

gamyba yra suskirstyta į pasaulines vertės grandines, kuriose įmonės tiekia dalis, komponentus ir paslaugas iš kelių šalių gamintojų ir savo ruožtu parduoda savo produkciją įmonėms ir vartotojams visame pasaulyje“ (World Bank Group, 2017, p. 19). Taigi viena iš svarbiausių didėjančio pasaulinės vertės grandinės vaidmens pasekmių yra ta, kad vyriausybės susidomėjo derybomis dėl laisvos prekybos su šalimis, kurios bendradarbiauja tiekiant tam tikras prekės ar komponentus jų šalies gamintojams. Todėl pasak Baldwin (2016), dar vienas svarus motyvas sudaryti LPS yra vyriausybės siekis savo šalies įmonėms užtikrinti kuo geresnes prekybos sąlygas partnerių rinkose, įskaitant stiprią intelektinės nuosavybės teisių apsaugą, taip pat netrukdomą prekių, paslaugų, investicijų, veiklos srautą ir kt.

Šalyse dažnai skiriasi gaminių standartai, pavyzdžiui tam tikros prekės klasifikavimo kriterijai, sveikatos saugos reikalavimai ir kt. Kai kurie iš jų yra skirti vartotojų apsaugai, tačiau jie taip pat gali būti naudojami siekiant tiesiogiai ar netiesiogiai diskriminuoti užsienio gamintojus. Taigi šalys gali nuspręsti suderinti arba abipusiai pripažinti savo standartus. Tai padaryti yra sunkiau nei sumažinti tarifus, nes skirtingi standartai gali atspindėti skirtingas preferencijas (pvz., Genetiškai modifikuotą maistą JAV ir ES), tampa sunkiau patikrinti, ar vietinių ir užsienio prekių standartai yra įgyvendinami teisingai (Limão, 2016). Sudarydamos LPS šalys gali suderinti arba abipusiai pripažinti taikomus standartus, todėl šis aspektas vis dažniau yra įtraukiamas į LPS turinį.

Išanalizavus mokslininkų pateikiamus LPS apibrėžimus galima teigti, kad įvairiose pasaulio šalyse LPS koncepcija yra suvokiama labai panašiu lygmeniu ir yra apibrėžiama kaip tarptautinė sutartis, skirta prekybos apribojimų sumažinimui ir integracijai į kitos šalies rinką, siekiant pagerinti susitariančiųjų šalių prekybos santykius. Kartu šis apibrėžimas atskleidžia ne tik pačių sutarčių koncepciją, bet tuo pačiu ir pagrindinį jų sudarymo tikslą - pašalinti politikos iškraipymą, kuris daro įtaką laisviems prekių ir paslaugų srautams tarp susitariančiųjų šalių ir taip stiprinti tarpusavio prekybą ir gerovę. Taip pat pastebima, kad tokių sutarčių sudarymas yra veiksmingesnė bendradarbiavimo forma, kadangi yra lengviau susitarti dėl abipusio bendradarbiavimo tarp kelių šalių, mažesnis dalyvaujančių šalių skaičius padeda greičiau rasti abiem pusėms palankų sprendimą. Todėl pagrindiniai mokslinėje literatūroje pateikiami bendriniai šalių motyvai, skatinantis sudaryti LPS - siekis sumažinti tarifus bei kitas prekybos reguliavimo kliūtis esančias viešųjų pirkimų ir aplinkos apsaugos bei kitose srityse, taip pat vyriausybių siekis savo šalies įmonėms užtikrinti kuo geresnes prekybos sąlygas partnerių rinkose bei suderinti abipusius šalių taikomus standartus.

Nors LPS dažniausiai yra vertinamos teigiamai, orientuojantis į prekybos apribojimų mažinimą ir šalių tarpusavio prekybos palengvinimą, pastebima, kad kai kurių mokslininkų nuomonės vertinant šių sutarčių naudą išsiskiria. Todėl siekiant detaliau suvokti galimą LPS poveikį įvairioms šalims, analizuojami skirtingų pasaulio mokslininkų išskiriami teigiami ir neigiami LPS aspektai.

Rodrik (2018) remiantis Ricardo (1817) lyginamojo pranašumo teorija teigia, kad bendrai laisva prekyba praplečia tautos vartojimo galimybes, net jei ji turi absoliučią produktyvumo pranašumą

gamindama kiekvieną prekę. Tiesiogiai tai reiškia, kad šalys turėtų siekti laisvos prekybos, nepaisant to, ką gamina ir parduoda jų prekybos partneriai, kadangi jos turi galimybę išnaudoti savo įtaką pasaulio rinkoje. Tuo tarpu Healey (2014) išskiria 5 pagrindinius LPS sukeliamus teigiamus aspektus:

- LPS skatina laisvesnius prekybos srautus ir sukuria tvirtesnius ryšius su įvairiais prekybos partneriais;
- LPS ne tik panaikina tarifus, bet ir pašalina pasienio kliūtis, kurios trukdo prekių ir paslaugų srautams judėti tarp šalių, taip pat skatina investicijas, stiprina bendradarbiavimą ir sprendžia kitus klausimus, tokius kaip intelektinė nuosavybė, elektroninė komercija, valstybiniai pirkimai ir kt.;
- LPS didina šalių produktyvumą ir prisideda prie spartesnio BVP augimo, suteikdamas vidaus įmonėms galimybę gauti pigesnes sąnaudas, taip pat diegdamas naujas technologijas ir skatindamas konkurenciją bei inovacijas;
- LPS skatina regioninę ekonominę integraciją ir kuria bendrą požiūrį į prekybą ir investicijas, priimant bendras kilmės taisykles ir bendrai pripažįstant įvairių šalių produktų standartus;
- LPS gali sukurti geresnes prekybos galimybes, kurios prisideda prie tvaraus mažiau išsivysčiusių šalių ekonomikos augimo.

Tuo tarpu Liu ir Ornelas (2014) sukūrė modelį, kuriuo pagrindė teiginį, jog LPS gali sumažinti protekcionizmo didėjimą ir kartu palaikyti stabilią demokratinę santvarką šalyje. Autoriai teigia, kad LPS gali sumažinti suinteresuotų grupių paskatas pelnyti valdžios palankumą, siekiant gauti tam tikras prekybos lengvatas jų pramonės sektoriams. Taip yra todėl, nes LPS sumažina politinės jėgos vaidmenį nustatant tarifus ir politiškai valdomų iškraipymų sušvelninimas daro įtaką gerovės didėjimui šalies viduje. Taip pat LPS sumažina protekcionizmo procese sukurtos mokesčių lengvatos svarbą vidaus prekybos kontekste, kadangi susitarimas suteikia lengvesnę prieigą prie partnerio rinkos užsienio įmonėms, todėl vidaus pramonės rinkos dalis mažėja. Šį teiginį taip pat pagrindžia Rodrik (2018), kuris teigia, kad sėkmingai ratifikuoti prekybos susitarimai padeda atsverti suinteresuotų grupių įtaką ir priartina šalis prie gerovės optimalumo mažinant protekcionizmą (arba žalingus reglamentus). Todėl LPS sudarymas yra ypač aktualus nestabilių demokratinių valstybių vyriausybėms. Tuo tarpu tai neturi tokios didelės vertės nusistovėjusiose demokratinėse valstybėse, kur teisinis reguliavimas yra stiprus, o suinteresuotų grupių įtakos grėsmė yra ne tokia reikšminga ir juntama. Autorių teigimu, didesnis demokratinis nestabilumas skatina vyriausybes stiprinti savo poziciją sudarant LPS. Todėl vyriausybės reguliariai praneša Pasaulio prekybos organizacijai, kad „demokratijos ir politinio stabilumo skatinimas“ yra pagrindinė jų sprendimų sudaryti regioninius prekybos susitarimus jėga (Rodrik, cituojama pagal Pasaulio prekybos organizacija, 2011).

Mokslinėje literatūroje dažnai išskiriami ir neigiami LPS aspektai. Pasak Liu ir Ornelas (2014), LPS sukuria savotiškus „laimėtojus“ ir „pralaimėtojus“, todėl jų poveikis gerovei ir efektyvumui iš

esmės nėra aiškus. Sudarydamos LPS šalys atveria viena kitos rinką, todėl vietiniams gamintojams tai sukelia papildomos konkurencijos grėsmę, tačiau tuo pačiu tai gali paskatinti vietinius gamintojus eksportuoti savo produkciją į susitariančių šalių rinkas. Rodrik (2018) išskiria tris šiuolaikinių LPS problemines sritis, kurios turi abejotiną poveikį susitariančioms šalims.

Viena pirmųjų yra su prekyba susijusios intelektinės nuosavybės teisės. Įprastai intelektines nuosavybes apsaugos teisių reikalauja pažangios šalys prieš besivystančias šalis. Nors laisvoji prekyba turėtų būti naudinga abiem pusėms, pastebima, kad pasitelkiant intelektines nuosavybės apsaugą pažangių šalių pelnas daugiausia yra besivystančių šalių nuostolis, kadangi besivystančių šalių vartotojai moka didesnes farmacijos ir kitų tyrimų reikalaujančių produktų kainas pažangioms valstybėms. Pasak Haggart (2017), nors intelektinės nuosavybės teisės tapo įprasta LPS dalimi, ši realybė užgožia faktą, kad intelektinės nuosavybės teisės nėra natūralios prekybos liberalizavimo politikos prasmė, kadangi intelektinės nuosavybės teisės yra valstybės suteikiamos idėjos ir žinių apsaugos forma. Todėl teigiama, kad šios teisės riboja šalių galimybę keisti idėjomis.

Antroji Rodrik (2018) išskiriama LPS susitarimų abejotina sritis yra tarpvalstybinio kapitalo srautų taisyklės. Autorius teigia, kad susitarimai pasirašiusioms šalims apsunkina tarpvalstybinio kapitalo srautų valdymą, įskaitant trumpalaikes finansines priemones. Finansinių krizių, susijusių su finansų globalizacija dažnis ir sunkumas privertė daugelį ekspertų manyti, kad tiesioginiai kapitalo sąskaitos apribojimai yra antras pagal svarbą vaidmuo papildant preliminarų reguliavimą ir suteikia laikiną kvėpavimo erdvę ekstremalių finansinių situacijų metu.

Investuotojo ir valstybės ginčų sprendimo procedūros yra dar viena Rodrik (2018) išskiriama LPS probleminė sritis. Investuotojo ir valstybės ginčų sprendimo procedūros leidžia užsienio investuotojams pateikti ieškinį priimančioms vyriausybėms specialiuose arbitražo teismuose ir reikalauti piniginės žalos atlyginimo už reguliavimo, mokesčių ir kitus politikos pokyčius, kurie mažina jų pelną. Besivystančios šalys tradiciškai pasirašo investuotojų ir valstybių ginčų sprendimo procedūras tikėdamosi, kad jos kompensuos silpną teisinį režimą ir padės pritraukti tiesiogines užsienio investicijas, tačiau šios procedūros suteikia arbitražams per daug galių, nesilaiko ir nesukuria precedentų ir neleidžia jų apskųsti.

Nors LPS poveikis susitariančioms šalims dažniausiai yra vertinamas teigiamai, išskiriant laisvesnių prekybos srautų atsiradimą, tvirtesnius ryšius su įvairiais prekybos partneriais, produktyvumo ir BVP rodiklių augimą, taip pat mokslininkai išskiria ir neigiamus LPS aspektus: intelektinės nuosavybės teisių taikymas ekonomiškai silpnesnių šalių atžvilgiu riboja žinių ir idėjų judėjimą, tarpvalstybinio kapitalo srautų apribojimas, investuotojų ir valstybių ginčų sprendimo procedūrų galios piktnaudžiavimas sprendžiant iškilusius tarpusavio ginčus.

1.3. ES prekybos politika ir laisvosios prekybos sutartys

Europos Bendrijos įkūrimas buvo paremtas pagrindiniu principu, jog ekonominė integracija padeda užtikrinti visapusišką ekonominę gerovę. Būtent todėl prekybai ES skiria išskirtinį dėmesį. „Atsižvelgdama į vidaus rinkos sėkmę užtikrinant ilgiausią taikos Europoje laikotarpį šiuolaikinėje istorijoje, ES laiko save prekybos, globalizacijos ir ekonominio atvirumo teikiamos naudos pavyzdžiu.“ (Europos Parlamentas, 2019, p. 1). ES yra viena didžiausių prekybos partnerių pasaulyje, priklausanti Pasaulio prekybos organizacijai (PPO). Savo daugiašalę prekybos politiką įgyvendina taikydama konkrečias taisykles, paremtas PPO pagrindiniais prekybos principais. Pagrindinis ES prekybos politikos tikslas yra padidinti Europos įmonių prekybos galimybes, pašalinant tokias prekybos kliūtis, kaip tarifai ir kvotos ir užtikrinti sąžiningą konkurenciją (Europos Parlamentas, 2019).

ES yra atsakinga už vidaus ir užsienio prekybos politikos formavimą. Pagrindiniai principai, kuriais vadovaujasi ES įgyvendindama vidaus prekybos politiką yra laisvas prekių, paslaugų, žmonių ir kapitalo judėjimas. Pasak Mcneill (2020), ES ekonominės integracijos esmė yra vidaus rinka, pagrįsta laisvo judėjimo nuostatomis, skatinančiomis patekti į įvairias nacionalines rinkas ir panaikinti reguliavimą. Formuodama užsienio prekybą už Sąjungos ribų, ji yra atsakinga už prekybos santykių su kitomis pasaulio valstybėmis kūrimą. Svarbu paminėti, kad ES derindama santykius su tam tikromis šalimis ar regionais, turi kur kas didesnę įtaką tarptautinėje prekyboje, nei bet kuri atskira ES šalis narė. Todėl formuodama prekybos santykius su trečiosiomis šalimis ES remiasi susitarimų pagrindu, kuriais siekiama sudaryti palankesnes prekybos sąlygas susitariančioms šalims.

Europos Parlamentas (2019) apibūdindamas ES prekybos politikos veikimą išskiria tris pagrindinius elementus, kuriais vadovaujantis yra vykdoma ES prekybos politika (žr. 2 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Europos Parlamentą, 2019

2 pav. ES prekybos politikos pagrindiniai elementai

ES prekybos politika yra vykdoma remiantis Pasaulinės prekybos organizacijos (PPO) principais. Taip pat siekdama užtikrinti laisvą prekybą ne tik vidaus rinkoje, ES su trečiosiomis šalimis sudaro prekybos susitarimus, kuriais siekia mažinti prekybos apribojimus. Atsižvelgiant į nesąžiningos

konkurencijos pavojų Sąjungoje veikiantiems gamintojams, ES vykdoma prekybos politika yra suinteresuota apsaugoti vietos gamintojus.

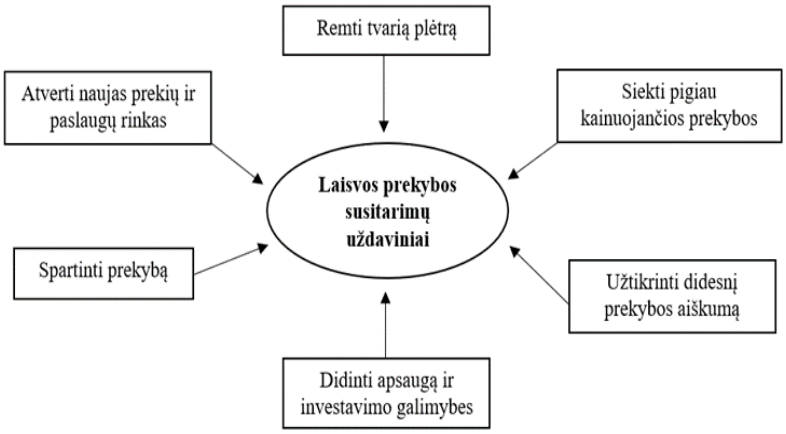
Laisva ir atvira prekyba yra siejama su ES ekonominiu augimu ir gerove, taip pat su saugumo klausimais, darbo vietų kūrimu. Europos Komisijos (2016) teigimu, du trečdalius ES importo sudaro gamintojams reikalingos žaliavos bei tarpiniai produktai, sudedamosios dalys. Dėl šios priežasties Europos rinka turėtų būti suinteresuota išsaugoti laisvą prekybos pagrindą, kadangi apribojus šių produktų importo srautus arba pakėlus importuojamų prekių kainą, atitinkamai padariniai būtų žalingi, nes padidėtų Europos Sąjungai priklausančių verslo subjektų sąnaudos ir iškiltų grėsmė jų konkurencingumo mažėjimui vidaus ir užsienio rinkose.

ES savo prekybos politikoje pabrėžia užimtumo didinimo, modernumo, gyvybingumo bei tvarios ekonomikos kūrimo svarbą (Arantza, 2017). Tam, kad Sąjungos ekonomika sėkmingai veiktų yra labai svarbu būti konkurencingu pasaulinėje prekybos rinkoje. Laisvoji prekyba su kitomis šalimis yra labai reikšminga siekiant kurti kuo daugiau darbo vietų, kadangi mažinant prekybos apribojimus ES narių valstybėms tampa lengviau bendradarbiauti tarptautiniu mastu ieškant palankesnių sąlygų plėtoti verslą. Pagrindiniai laisvos prekybos privalumai, kuriuos pabrėžia Europos Komisija (2016):

- skatinamas Europos ir jos partnerių ekonomikos augimas;
- darbo vietų skaičiaus augimas;
- tiesioginių užsienio investicijų skatinimas;
- sukuriamos papildomos inovacijos ir spartesnio produktyvumo augimo galimybės;
- mažesnės prekių kainos ir didesnis jų pasirinkimas;
- tvaraus vystymosi, gero valdymo ir pagarbos žmogaus teisėms skatinimas.

ES prekybos politika su trečiosiomis šalimis yra įgyvendinama nuolat ir aktyviai derantis dėl visapusiškų LPS sudarymo. Šių sutarčių pagalba yra sudaromos palankios sąlygos integruotis į susitariančiųjų šalių rinkas „tai priimtina pagrindinio Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) principo, kad visiems prekybos partneriams turėtų būti taikomos vienodos sąlygos, išimtis.“ (Europos Komisija, 2016, p. 8). Sudaromi LPS labai priklauso nuo valstybės arba valstybių grupės su kuriomis yra vedamos derybos tikslų ir galimybių. Pastebima, kad nėra pritaikyto vienodo susitarimo, tinkamo visoms šalims, atitinkamai LPS yra sudaromos prisitaikant prie kiekvienos šalies atskirai.

Europos Vadovų Taryba ir Europos Sąjungos Taryba (2019) pagrindinį LPS sudarymo tikslą apibrėžia kaip siekį pašalinti politikos iškraipymą, kuris daro įtaką laisviems prekių ir paslaugų srautams tarp susitariančiųjų šalių ir taip stiprinti tarpusavio prekybą ir gerovę. Atsižvelgiant į pagrindinį sutarčių sudarymo tikslą pateikiami ir detalesni šių sutarčių uždaviniai (žr. 3 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Europos Komisiją, 2016

3 pav. ES laisvosios prekybos susitarimų uždaviniai

Taigi pagrindiniai LPS uždaviniai yra orientuoti į prekybos apribojimų sumažinimą ir gerovės užtikrinimą organizuojant tarpusavio prekybą su atitinkamais prekybos partneriais. Pasak Mcneill (2020), ES sutartimis ne tik nustatomos bendradarbiavimo taisyklės, bet taip pat įvardijamas tvarus vystymasis ir aukšto lygio aplinkos apsaugos gerinimas. Šis kriterijus atsispindi 2015 m. Prekybos visiems strategijoje, kuria siekiama atsakingesnės prekybos ir investicijų politikos derantis dėl prekybos susitarimų. Susitarimų pagrindu siekiama padidinti vidaus aplinkos apsaugą, taip pat skatinti aukštus aplinkosaugos standartus ir tvarią plėtrą. Tuo tarpu prekybos spartinimo tikslas yra siejamas su muitinės įforminimų supaprastinimu, suderinant abipusius techninius ir sanitarijos standartus. Taip pat užtikrinti didesnį tarpusavio prekybos aiškumą siekiama nustatant aiškias intelektinės nuosavybės teisių, konkurencijos ir viešųjų pirkimų taisykles.

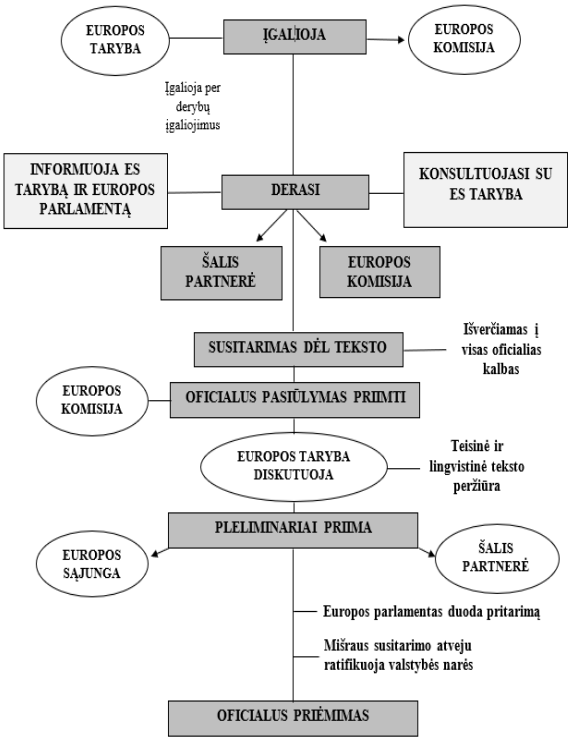
ES sudaromi prekybos susitarimai yra skirstomi atsižvelgiant į susitarimų turinį bei pagrindinius jų sudarymo tikslus. Šiuo metu Europos Parlamentas (2019) išskiria 3 pagrindines prekybos susitarimų grupes:

- ekonominės partnerystės susitarimai (EPS) – susitarimai yra orientuoti į prekybos partnerių iš Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno valstybių vystymąsi;
- laisvosios prekybos susitarimai (LPS) – skirti sudaryti sąlygos abipusiam rinkos atvėrimui su išsivysčiusiomis valstybėmis ir besiformuojančios rinkos ekonomikos šalimis, sudarant lengvatines sąlygas patekti į rinką;
- asociacijos susitarimai – orientuoti į platesnius politinius susitarimus.

Anksčiau prekyba buvo suvokiama kaip fizinis prekių gabenimas, todėl derybos daugiausiai apimdavo klausimus susijusius su muitais ir kvotomis. Tačiau šiuo metu, kuomet prekyba apima daug platesnius aspektus ir yra kur kas sudėtingesnė, prekyba yra susijusi ir su paslaugomis, intelektinės nuosavybės teisėmis, taip pat su tiesioginėmis užsienio investicijomis, augalų ir gyvūnų sveikatos, pramoninių ir nepramoninių prekių standartais, licencijavimo tvarka, vidaus mokesčiais (Europos

Komisija, 2016). Todėl derybos dėl prekybos sandorių tarp ES ir kitų šalių tampa vis sudėtingesnes, kadangi ES formuodama prekybos politiką atstovauja visas savo valstybės nares, Europos Komisija prekybos derybas veda visų narių vardu, todėl pavienės Sąjungos narės negali sudaryti dvišalio prekybos susitarimo su šalimi, kuri nepriklauso ES.

LPS sudarymą su trečiosiomis šalimis lemia ekonominiai rinkos veiksniai, kurie įprastai yra paremti abiejų rinkų atvėrimu. Labiausiai ES vykdoma prekybos politika yra orientuota į pačius reikšmingiausius prekybos partnerius - JAV, Kanadą bei Japoniją, tačiau atitinkamai nemažas dėmesys yra sutelkiamas ir besiformuojančioms rinkos ekonomikos šalims, Brazilijai, Indijai ir kitoms šalims, kurios yra laikomos ateities „varomosiomis pasaulio ekonomikos jėgomis“. (Europos Komisija, 2016, p. 6). Siekis sudaryti LPS su šiomis valstybėmis yra paremtas nauda ES eksportuojančioms įmonėms, kadangi vidutiniai muitai, kuriuos taiko šios šalys yra maždaug 5 %, atitinkamai tam tikrose valstybėse šie mokesčiai gali būti dar didesni. Todėl akivaizdu, kad LPS sudarymas su šiomis šalimis suteikia didelės naudos ES verslo subjektams.

Šaltinis: Europos Sąjunga, 2016

4 pav. ES laisvosios prekybos sutarčių rengimo procesas

Įprastai derantis dėl LPS yra siekiama aptarti įvairius klausimus, kurie apima sektorius bei prekybos apribojimų (muitų) mažinimo priemones ir laipsniškumą. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad prekyba šiuo metu nėra suvokiama tik kaip prekių gabenimas iš vienos šalies į kitą, šių laikų prekybos susitarimuose yra įtraukiami įvairūs tarpusavio bendradarbiavimo aspektai. LPS sudarymas yra ilgas procesas, kuris prasideda nuo pasirengimo (žr. 4 pav.).

Pirmiausia yra rengiamos viešos konsultacijos, taip pat vertinamas galimas poveikis ES įmonėms bei vartotojams, Europos Komisija kartu su šalimis ar šalių grupe su kuriomis yra sudaromas LPS, viešai ir privačiai aptaria derybų metu svarstytinus klausimus. Po pirmojo pasirengimo etapo Europos Komisija prašo Ministrų Tarybos patvirtinimo, jog būtų pradedamas oficialus derybų procesas. Ministrų Tarybą sudaro ES šalių narių vyriausybių atstovai, kurie aptaria pagrindinius tikslus, kurių Europos Komisija turėtų siekti. Larsén (2017) analizuodamas ES prekybos derybas pasinaudojo Putnamo (1988 m.) dviejų lygių žaidimo požiūriu, kuriame teigiama, kad bet koks tarptautinis susitarimas priklauso nuo derybose dalyvaujančių valstybių vidaus susitarimų. Dviejų lygių ES prekybos derybų analizė parodė, kad ES derybininkai - veikia tarptautiniu mastu I lygiu, kai derasi su trečiąja šalimi ir II lygiu - kai derasi šalies viduje, kuomet susitarimo tikslai aptariami su ES šalių narių atstovais. Atitinkamai vykdant derybų procesą Komisija periodiškai teikia informaciją Tarybai bei Europos Parlamentui apie derybų pasiekimus. ES prekybos politikos vykdymas yra paremtas skaidrumu, todėl ir sudarant LPS siekiama puoselėti šį principą, todėl Europos Komisija visą derybų informaciją skelbia savo internetiniame tinklalapyje. Po derybų proceso, kuomet yra priimamas konkretus susitarimas Europos Taryba pateikia oficialų leidimą susitarimui pasirašyti. Sudarant LPS taip pat svarbų vaidmenį atlieka Europos Parlamentas, kuris pasitelkdamas Lisabonos sutartimi suteiktomis privilegijomis turi galimybę pritarti arba nepritarti tam tikram LPS, tačiau keisti derybų teksto turinio Europos Parlamentas negali. Pasirašius susitarimą jis įsigalioja tam tikrą dieną, tačiau yra galimybę susitarimą laikinai taikyti iš anksto.

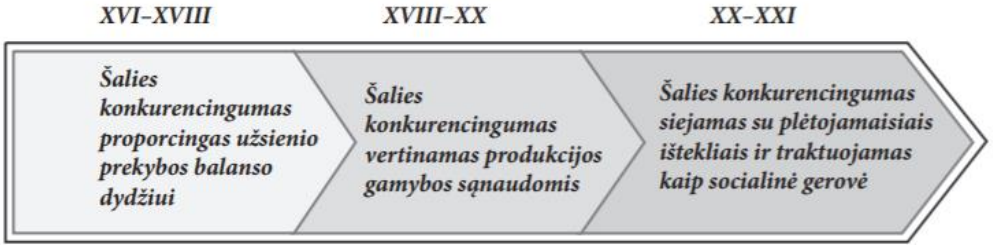
Pagrindinis ES prekybos politikos tikslas - padidinti Europos įmonių prekybos galimybes, pašalinant tarifus, kvotas ir užtikrinti sąžiningą konkurenciją. ES vidaus prekyba yra paremta laisvu prekių, paslaugų, žmonių ir kapitalo judėjimo principu. Tuo tarpu formuodama užsienio prekybos politiką, ES su trečiosiomis šalimis sudaro prekybos susitarimus, kuriais siekiama pašalinti politikos iškraipymą, kuris daro įtaką laisviems prekių ir paslaugų srautams tarp susitariančiųjų šalių ir taip stiprinti tarpusavio prekybą ir gerovę. Pagrindiniai LPS uždaviniai yra remti tvarią plėtrą, atverti naujas prekių ir paslaugų rinkas, spartinti prekybą, didinti apsaugą ir investavimo galimybes, siekti pigiau kainuojančios prekybos bei padidinti prekybos aiškumą. Todėl vykdomos derybos dėl LPS yra ilgas procesas, kurį vykdo Europos Komisija bendradarbiaudama su trečiąją šalimi, su kurią yra sudaromas LPS bei su Ministrų Taryba, kurią sudaro ES šalių narių vyriausybių atstovai. Taip pat įsigaliojus Lisabonos sutarčiai svarbų vaidmenį vykdant derybas įgijo ir Europos Parlamentas, kuris turi teisę pritarti arba nepritarti tam tikrai LPS.

1.4. Šalies eksporto konkurencingumo samprata ir veiksniai

Kiekviena šalis siekdama ekonominio augimo privalo plėtoti ryšius su išorės aplinka, ekonominio vystymosi aspektu tai būtų galima suvokti kaip prekybos ryšių su užsienio valstybėmis plėtojimą. Jei

šalyse prekyba yra plėtojama tik nacionaliniu lygmeniu, pajamos yra perskirstomos tarp skirtingų šalies vidaus sektorių, todėl tai neskatina šalies ekonominio augimo. Sugebėjimas gaminti ir eksportuoti užsienio rinkoms paklausią produkciją yra vienas pagrindinių konkurencingumo rodiklių, sąlygojančių šalių ekonomikos augimą.

Globalizacijos kontekste, konkurencingumo samprata įgyja vis didesnę reikšmę. Šalims kaip niekada anksčiau tampa svarbus jų konkurencingumo užtikrinimas siekiant ekonomikos augimo. Būtent todėl šių laikų visuomenėje konkurencingumo samprata yra plačiai nagrinėjama įvairiose mokslinėse publikacijose. Pastebima, kad nėra visuotinai pripažinto ir taikomo konkurencingumo sampratos apibrėžimo, laikui bėgant jos suvokimas keitėsi. Staskevičiūtė ir Tamošiūnienė (2010) nagrinėjo šalies konkurencingumo sampratos raidą, kuri skirtingais laikotarpiais buvo suvokiamas remiantis skirtingais aspektais (žr. 5 pav.).

Šaltinis: Staskevičiūtė, Tamošiūnienė, 2010

5 pav. Šalies konkurencingumo sampratos raida

Pasak Staskevičiūtės, Tamošiūnienės (2010), XVI-XVIII a. remiantis merkantilistų idėjomis, šalies konkurencingumas buvo suvokiamas pagal užsienio prekybos balansą. Tai reiškia, kad teigiamas prekybos balansas, t.y. eksportas viršijantis importą buvo laikomas pagrindiniu rodikliu, parodančiu šalies konkurencingumo lygį. Tuo tarpu XVIII-XX a. šalies konkurencingumas buvo vertinamas remiantis klasikinės teorijos pagrindu, kurioje teigiama, kad šalis turi eksportuoti tą produkciją, kurios gamyba reikalauja mažiausiai sąnaudų. Tokiu atveju šalis tampa konkurencinga būtent to produkto atžvilgiu. XX-XXI a. konkurencingumas buvo siejamas su socialine gerove, kurią gali užtikrinti valstybės, kurios eksportuoja paklausią produkciją užsienio valstybėms ir taip užtikriną šalies ekonominę gerovę.

„Plačiąja prasme konkurencingumas reiškia galimybę laimėti konkurencinę kovą puoselėjant savybes, suteikiančias subjektui pranašumo.“ (Matuzevičiūtė, Vaitekūnaitė, Butkus, 2015, p. 39). Siekdamos įgyti konkurencinį pranašumą, šalys turi atsižvelgti ir vadovautis savybėmis, kurios gali suteikti joms pranašumą prekiaujant su užsienio valstybėmis. Pasak Danilevičienės ir Lukšytės (2017), konkurencingumo samprata apima statinius ir dinaminius komponentus, nes veiksniai, kurie apibūdina konkurencingumą yra institucinė ir politinė šalies elgsena, o tai lemia šalies produktyvumą, kuris nurodo visuomenės gerovės lygį, pasiektą dėl ekonomikos. Todėl šalies konkurencingumas yra glaudžiai susijęs

su gyvenimo lygio kilimu ir didesnėmis darbo galimybėmis, tačiau globaliu mastu konkurencingumas yra vertinamas lyginant įvairiais pasaulio šalis, jų turimą turtą. Delgado et al. (2012) pateikia tris pagrindinius veiksnius, kuriais apibrėžiamas konkurencingumas: rinkos dalis, sąnaudos, našumas. Minėti veiksniai atskleidžia, kad konkurencingumas įprastai suvokiamas kaip užimamos rinkos dydis, turimų išteklių ar sąnaudų gausumas bei produktyvumas, kuris pasireiškia gaminant tam tikrą produkciją.

Pasak Staskevičiūtės ir Tamošiūnienės (2010), svarbiausias šalies konkurencingumo tikslas – užtikrinti socialinę gyventojų gerovę, taip pat svarbūs aspektai šalies konkurencingumui yra gebėjimas išlaikyti aukštą produktyvumo lygį, efektyviai vykdyti prekybą, sukurti patrauklią aplinką užsienio investuotojams, iškelti ir tinkamomis politikos, institucijų ir kitomis priemonėmis įgyvendinti socialinius bei politinius tikslus, prisitaikyti prie nuolatinių aplinkos pokyčių ir palaikyti nuolatinę plėtrą.

Pasak Grebliausko ir Stonio (2012), pagrindiniai prekybos konkurencingumo rodikliai yra susieti su skirtingais eksporto aspektais (pvz., Sudėtis, orientacija, augimas, produktų ir rinkų įvairinimas, rafinuotumo lygis). Kadangi eksportas turi didžiausią įtaką šalies tarptautinės prekybos konkurencingumui, minėti aspektai atspindi galimybę padidinti šalies konkurencingumą užsienio rinkose.

Valodkienė ir Snieška (2012) išskiria pagrindines konkurencingumo svarbos šių laikų pasaulyje augimo priežastis:

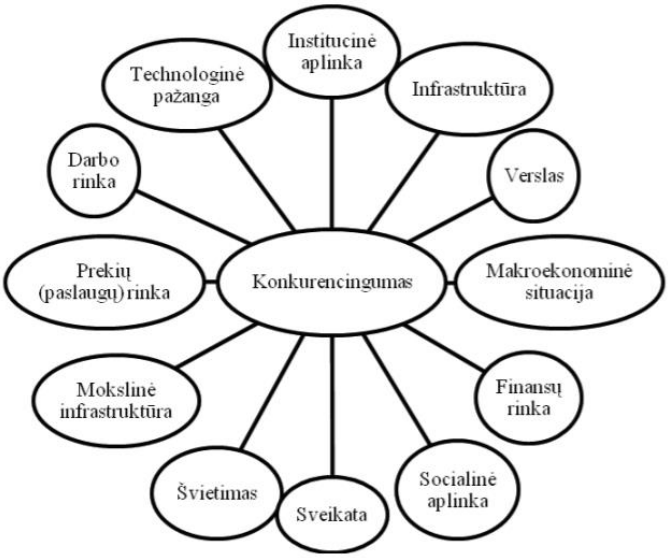
- globali ir atvira prekių, paslaugų, kapitalo, žmonių ir žinių judėjimui, transporto sistemų tobulėjimui ekonomikos erdvė, kuri nuolat stimuliuojama;
- gyventojų sutelkimas urbanizuotuose regionuose, kuriuose susikaupęs potencialas sukuria naujus reikalavimus, poreikius ir galimybes;
- efektyvesnis mokslo rezultatų išnaudojimas praktikoje kaip ekonominio ir visuomeninio gyvenimo tempo augimo garantas.

Tarptautinės prekybos konkurencingumo užtikrinimas yra labai svarbus siekiant šalies ekonominio augimo. Tačiau kaip ir bet kokį kitą ekonominį reiškinį, konkurencingumą lemia daugybe veiksnių. Danilevičienė ir Lukšytė (2017) išskiria pagrindinius šalies konkurencingumą lemiančius veiksnius (žr. 6 pav).

6 paveiksle nurodyti šalies konkurencingumą lemiantys veiksniai yra įtraukiami į Pasaulio konkurencingumo vertinimo indeksą. Minėti veiksniai apima daugybę skirtingų aspektų, kurie turi didelę įtaką šalių konkurencingumui. Pasak Danilevičienė ir Lukšytė, cituojama pagal Rakauskienę, Tamošiūnienę (2013) bei Matuzevičiūte ir kt. (2015), šalies konkurencingumą lemiantys veiksniai apima:

- *Institucinę aplinką.* Teisinės reguliavimo sistemos efektyvumas ir kokybė, vyriausybės vykdomos veiklos skaidrumas ir veiksmingumas;

- *Infrastruktūra.* Išvystytas transporto tinklas (keliai, geležinkeliai, uostai ir oro uostai), taip pat efektyvi ir kokybiška energijos perdavimo infrastruktūra;
- *Makroekonominė situacija.* Makroekonominės aplinkos stabilumas (fiskalinė ir monetarinė politika, viešieji finansai);
- *Finansų rinka.* Finansų sektoriaus efektyvumas, prieinamumas ir apsauga rinkos dalyviams;

Šaltinis: Matuzevičiūtė ir kt., cituojama pagal pagal Porter, 1990; WEF, 2014; IMD, 2014; IPS, 2015

6 pav. Šalies konkurencingumą lemiantys veiksniai

- *Socialinė aplinka.* Žmonių gyvenimo ir darbo sąlygos, pajamos, išsilavinimas bei bendruomenės;
- *Sveikata.* Sveikatos priežiūros kokybė, socialinė gerovė;
- *Švietimas.* Tinkamas švietimas prisideda prie darbo rinkos efektyvumo;
- *Mokslinė infrastruktūra.* Aukštasis išsilavinimas lemia gamybos proceso efektyvumą bei kuriamas inovacijas;
- *Prekių ir (paslaugų) rinka.* Rinkos efektyvumą užtikrina pasiūlos ir paklausos pusiausvyrą atitinkančios produkcijos ir paslaugų gamyba bei efektyvi tų produktų prekyba;
- *Darbo rinka.* Efektyvi bei lanksti darbo rinka – tinkama reguliavimo sistema, našumas, lygios teisės.
- *Technologinė pažanga.* Informacinių technologijų ir telekomunikacijų prieinamumas.

Išanalizavus pateiktus konkurencingumo apibrėžimus, galima teigti, kad šalies konkurencingumo samprata laikui bėgant kito, tačiau visais laikas ji buvo siejama su eksporto rodikliais. Pradžioje vertinant teigiamą prekybos balansą, t. y. eksportą viršijantį importą, tuomet pabrėžiant eksporto specializacijos svarbą ir galiausiai konkurencingumą apibrėžiant kaip šalies sugebėjimą paskatinti ekonomikos augimą

ir padidinti gyventojų gerovę. Kaip ir daugelį kitų ekonominių reiškinių, šalies tarptautinės prekybos konkurencingumą lemia daugybę veiksnių, kurie susiję su institucine, socialine aplinka, infrastruktūra, makroekonomine situacija, finansų rinka, sveikata, švietimu, moksline infrastruktūra, prekių ir paslaugų, darbo rinka bei technologine pažanga.

1.5. Laisvosios prekybos sutarčių ir šalies eksporto konkurencingumo vertinimo teoriniai aspektai

Bendrąja prasme, vertinant LPS naudą pirmiausia derėtų atsižvelgti, kad šių susitarimų pagrindu yra kuriama laisvoji prekyba tarp susitariančių šalių, o laisvoji prekyba reiškia, kad šalys gali importuoti ir eksportuoti prekes be jokių muitų ar kitų netarifinių prekybos kliūčių, todėl tai leidžia mažinti kainas vartotojams, didinti eksportą, gauti naudos iš masto ekonomijos ir didesnio prekių pasirinkimo (Pettinger, 2019). Atsižvelgiant į minėtą LPS pobūdį, galima daryti prielaidą, kad LPS pagrindu kuriama laisvoji prekyba iš esmės suteikia galimybę šalims didinti užsienio prekybos konkurencingumą susitariančių šalių rinkose. Siekiant susisteminti mokslinėje literatūroje siūlomus galimus vertinimo metodus, šioje darbo dalyje analizuojami LPS ir šalių tarptautinės prekybos konkurencingumo vertinimo modeliai bei rodikliai.

Įsigaliojus LPS svarbu įvertinti jo poveikį. Tikrasis LPS poveikis gali skirtis nuo bet kokio ankstesnio prognozavimo. Todėl pirmiausia aptariami įvairūs būdai kaip įvertinti eksportuotojų galimybes pasinaudoti LPS suteiktomis lengvatomis, apskaičiuojant aprėptį, naudingumą ir panaudojimo rodiklius. Pirminiai įsigaliojusių LPS vertinimo metodai didžiausią dėmesį sutelkia ekonominiam lengvatų poveikiui prekybai, kurie pasak Plummer et. al. (2010) yra LPS sudarymo esmė. Sekančiais metodais atskleidžiama kaip naudoti prekybos ir gamybos statistiką vertinant LPS poveikį prekybai ir gerovei. Pateikti metodai daugiausia yra kiekybiniai metodai, skirti įvertinti minėtų sutarčių prekybos ir gerovės rezultatus. Pasak Plummer et. al. (2010), siekiant kiekybiškai įvertinti LPS sutarčių naudą pakanka statistinių duomenų analizės, kuri turėtų būti orientuota į šiuos tris klausimus:

1. Ar LPS turėjo įtakos šalies narės prekybai?
2. Ar LPS poveikis prekybai padidino šalies narės gerovę?
3. Kokiais kanalais LPS sukelta prekyba paveikė gerovę?

Analizuojant mokslinėje literatūroje pateikiamus LPS vertinimo būdus, pirmiausia siekiama nustatyti kaip eksportuotojai gali pasinaudoti lengvatomis, kurias suteikia LPS. Siekiant matematiškai įvertinti šiuos aspektus pateikiami trys pagrindiniai koeficientai: aprėpties, naudingumo ir panaudojimo. Detalesnis šių koeficientų paaiškinimas pateikiamas 4 lentelėje.

Minėti rodikliai suteikia galimybę apskaičiuoti faktinę LPS taikymo sritį, kuri atskleidžia koks kiekis visų galiojančių tarifų po LPS įsigaliojimo yra pašalinamas. Kadangi tarifai ir nesudarius LPS

gali būti nuliniai, naudingumo koeficientas atskleidžia importo dalį, kuri faktiškai pasinaudojo būtent LPS teikiamomis prekybos lengvatomis, o ne anksčiau galiojusiais nuliniais tarifais, taip parodydamas realų naudos gavimą. Tuo tarpu panaudojimo koeficientas apskaičiuoja importo dalį, kuris pasinaudojo LPS teikiamomis lengvatomis, viso apmokestinamojo importo, kuriam buvo suteiktos LPS lengvatos dalyje.

4 lentelė. Laisvosios prekybos susitarimo pirmenybės rodikliai

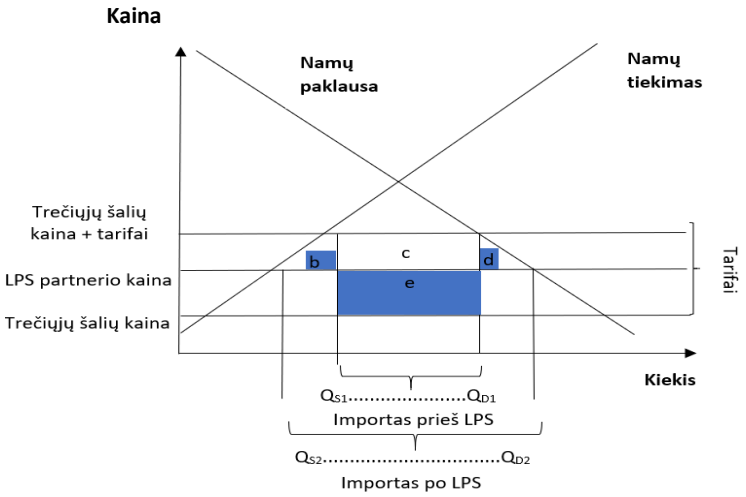
Rodiklis	Originali formulė	Kintamųjų reikšmės	Rezultatai
Aprėpties koeficientas	$\text{Coverage Rate} = \frac{\sum_{i \in P} M_i}{\sum_{i \in D} M_i}$	Formulėje skaitiklis yra visų tarifinių eilučių, kurioms taikomas muitas ir kurios gali būti lengvatinės, importo suma, o vardiklis yra visų muitų tarifų eilučių importo suma.	Padengimo rodiklis rodo oficialią LPS taikymo sritį. Kuo didesnis muito mokesčio importo, kuriam gali būti taikomos lengvatos, ir viso importo, kuriam taikomas muitas, santykis, tuo platesnė LPS taikymo sritis.
Naudingumo koeficientas	$\text{Utility Rate} = \frac{\sum_{i \in P} M_i^U}{\sum_{i \in D} M_i}$	Formulėje skaitiklis yra viso apmokestinamojo importo, faktiškai pasinaudojusio LPS lengvatomis suma, o vardiklis - visų importo muitų tarifų eilutėse nurodytų prekių importo suma.	Kuo aukštesnė naudingumo norma, tuo didesnė muito mokesčio importo dalis, kuri faktiškai buvo įvesta pagal lengvatinį, o ne DPS tarifą, o tai rodo platesnę veiksmingą LPS taikymo sritį.
Panaudojimo koeficientas	$\text{Utilization Rate} = \frac{\sum_{i \in P} M_i^U}{\sum_{i \in P} M_i}$	Formulėje skaitiklis yra viso apmokestinamojo importo, kuris faktiškai pasinaudojo LPS lengvatomis, suma, o vardiklis yra viso apmokestinamojo importo, kuriam buvo suteiktos LPS lengvatos suma.	Kuo aukštesnė panaudojimo norma, tuo daugiau lengvatinių produktų importui pagal lengvatinius tarifus, o ne į didžiausio palankumo tarifus. Didesnis panaudojimo lygis taip pat reiškia, kad kilmės taisyklių laikymosi išlaidos yra mažiau suvaržytos.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Plummer et. al, 2010

4 lentelėje aprašyti rodikliai yra naudingi siekiant apibendrinti pirminį LPS mastą ir veiksmingumą. Jie lengvai apskaičiuojami, jei yra prieinami atitinkami duomenys. Pasak Plummer et. al. (2010), šie rodikliai orientuoti į lengvatų taikymo srities, panaudojimo ir vertės vertinimą, o ne į LPS poveikio prekybai ar ekonominei gerovei dydį. Siekiant gauti tikslesnius duomenis, pateikiami metodai, kurie parodo kaip naudoti prekybos statistiką retrospektyviai analizuojant LPS poveikį prekybai ir darant išvadas apie ekonominę gerovę.

Vinerio atlikta LPS analizė pateikia konceptualią LPS prekybos poveikio tyrimo sistemą (Viner 1950). Remiantis šiuo modeliu, regioninė prekybos sutartis yra naudinga, jei prekybos sukūrimo mastas - kai lengvatiniai tarifai neefektyvią namų gamybą pakeičia veiksmingu importu iš LPS partnerio - yra didesnis nei prekybos nukreipimas - kai lengvatiniai tarifai pakeičia efektyvų importą iš likusio pasaulio. Modelyje akcentuojamos dvi pagrindinės sąvokos - prekybos kūrimas ir prekybos nukreipimas. Prekybos sukūrimas yra suvokiamas kaip mažiau efektyvios nacionalinės gamybos perkėlimas, siekiant efektyvesnės šalies partnerių gamybos, o prekybos nukreipimas yra efektyvesnio ne LPS partnerių importo perkėlimas už mažiau efektyvų importą iš LPS šalių partnerių.

„Viner“ modelyje teigiama, kad prieš LPS sudarymą vidaus gamintojai importuoja prekes iš trečiųjų šalių, kurios tuo metu tiekia produktą už mažesnę kainą nei būsima LPS partnerė. Tačiau prisijungus prie LPS ir panaikinus tarifą importui, importas iš LPS partnerės tampa pigesnis nei trečiosios šalies. Kadangi vartotojai gauna mažesnę prekių kainą, jie perka daugiau, todėl atitinkamai šalis importuoja produkciją iš LPS partnerės, o ne trečiųjų šalių. Dėl mažesnės vidaus kainos vietinė gamyba mažėja, o vietiniai gamintojai tiekia iš LPS partnerės importuotas prekės. Prekybos kūrimo efektas, kurį apibrėžia Viner yra vidaus gamybos sumažėjimas, kurį pakeičia efektyvesnis importas. Bendrosios prekybos sukūrimą galime apibrėžti kaip importo pokytį atsiradusį dėl LPS. LPS taip pat sukelia prekybos nukreipimą, nes importą, gautą iš trečiosios šalies išstumia importas iš LPS šalies partnerės. Šalis praranda tarifines įplaukas už šį importo kiekį. Importo šaltinio perkėlimas iš trečiosios šalies į LPS partnerį įvyksta todėl, nes LPS importas iš valstybių narių tampa pigesnis, palyginti su importu iš trečiųjų šalių.

Šaltinis: Plummer et. al., 2010

7 pav. Vinerio LPS vertinimo modelis

Grynasis LPS gerovės poveikis šalyje Jacobo Vinerio modelyje yra suvokiamas kaip bendras gamintojų pertekliaus, vartotojų pertekliaus ir tarifų pajamų pokyčių poveikis, kuris modelyje išreiškiamas kaip (b + d - e) (žr. 7 pav.). B ir d sritys rodo grynąjį pelną iš prekybos sukūrimo. B sritis atspindi perėjimą nuo brangesnių vidaus produkcijos į mažesnių sąnaudų importą. Atsižvelgiant į mažesnę importo kainą, d sritis reiškia naudą iš galimybės suvartoti daugiau prekių. E sritis rodo grynuosius nuostolius dėl prekybos nukreipimo. E plotas priklauso nuo pirminio importo kiekio ir skirtumo tarp LPS partnerio ir trečiosios šalies kainos be tarifų. Taip prarandamas efektyvumas, nes dėl diskriminacinio tarifų režimo pagal LPS, prarandamos pajamos iš tarifų, atsisakant mažiausių sąnaudų. Jei efektyvumo padidėjimo suma, išreikšta b + d sritimis, yra didesnė už efektyvumo nuostolį, parodytą

e srityje, LPS yra naudinga atitinkamai šaliai. Priešingu atveju grynasis gerovės efektas yra neigiamas. Taigi „Viner“ modelis rodo, kad grynasis LPS poveikis importuojančiai šaliai yra dviprasmiškas.

Vienas pagrindinių anksčiau minėto „Viner“ modelio trūkumų yra tai, kad nei LPS poveikis prekybai, nei jo gerovės poveikis nėra kiekybiškai įvertinamas, todėl šio poveikio mastai nėra žinomi. Norėdami kiekybiškai apskaičiuoti LPS padarinius, pateikiami du metodai, daugiausia dėmesio skiriant Lloydo ir Maclareno (2004) nustatytiems prekybos rodikliams. Šiuos metodus lengva įgyvendinti, tačiau jie duoda rezultatų, kurie tik parodo LPS poveikį prekybai. Pagal Lloydo ir Maclareno modelį prekybos pokyčiai turėtų būti sveriami pagal bazinio laikotarpio prekybos kiekius (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Kiekybiniai LPS vertinimo rodikliai

Rodiklis	Originali formulė	Kintamųjų reikšmės
Prekybos apimties pokytis	$\text{Change in Trade Volume} = \sum_p t_{mp} u^0_{mp} (m^1_p - m^0_p)$	p - nurodo šalį partnerę; t_{mp} - importo svertinis „ad valorem“ tarifas importui iš šalies partnerės p baziniu laikotarpiu; u^0_{mp} - importo iš šalies partnerės p vieneto vertė baziniu laikotarpiu; m^1_p - yra importo iš šalies partnerės p kiekis per naują laikotarpį; m^0_p - importo iš šalies partnerės p kiekis baziniu laikotarpiu.
Prekybos sąlygų pasikeitimas	$\text{Change in Terms of Trade} = \sum_p x^0_p (u^1_{xp} - u^0_{xp}) - \sum_p m^0_p (u^1_{mp} - u^0_{mp})$	p - nurodo šalį partnerę; x^0_p - yra eksporto į šalį partnerę p kiekis baziniu laikotarpiu; u^1_{xp} - yra eksporto į šalį partnerę p vieneto vertė naujuoju laikotarpiu; u^0_{xp} - yra eksporto į šalį partnerę p vieneto vertė baziniu laikotarpiu; m^0_p - yra importo iš šalies partnerės p kiekis baziniu laikotarpiu; u^1_{mp} - yra importo iš šalies partnerės p vieneto vertė naujuoju laikotarpiu; u^0_{mp} - yra importo iš šalies partnerės p vieneto vertė baziniu laikotarpiu.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Plummer et. al, 2010

Prekybos apimčių ir prekybos sąlygų pasikeitimo rodikliai suteikia galimybę kiekybiškai įvertinti LPS poveikį prekybai ir gerovei tam tikrame sektoriuje. Tą pačią analizę būtų galima pakartoti keliuose sektoriuose, o rezultatus apibendrinti, kad būtų gauti platesnio masto rezultatai.

Lyginamojo pranašumo teorija. D. Ricardo (1817) pateikta lyginamojo pranašumo teorija teigia, kad prekybos pelnas gaunamas tuomet, kai šalies prekybos formavimas yra vykdomas pasinaudojant specializacija arba kitaip santykiniu pranašumu. Tai reiškia, kad šalys turi eksportuoti tą produkciją, kurią gamina palyginti efektyviau nei šalis partnerė, o importuoti turi tas prekes, kurias šalis partnerė

gamina efektyviau. Plummer et. al. (2010) teigia, kad jei prekyba yra viena kitą papildanti (t.y. kai viena šalis eksportuoja produktus, kuriuos importuoja kita šalis), LPS greičiausiai bus naudinga, tačiau jei prekyba yra panaši (t.y. kai dvi ar daugiau šalių eksportuoja panašius produktus), LPS gali neduoti daug naudos. Atsižvelgiant į šią tarptautinės prekybos teoriją vienas iš būdu įvertinti LPS sutarčių naudą šalies konkurencingumui yra atlikti lyginamojo pranašumo analizę. Šiai analizei atlikti plačiai naudojamas B. Balassa (1965) sukurtas atskleistasis lyginamųjų pranašumų indeksas (angl. Revealed Comparative Advantage). Indeksas naudojamas norint atrasti produktus, kuriuose šalis turi lyginamąjį pranašumą. Jis apibrėžiamas kaip šalies prekės dalies viso šalies eksporto santykis su pasaulio prekių eksporto ir viso pasaulio eksporto dalimi. Teigiama, kad šalis turi atskleistą lyginamąjį pranašumą, jei indekso vertė viršija 1 ir neatskleistą lyginamąjį pranašumą, jei indekso vertė yra mažesnė nei 1. Kuo didesnis skirtumas tarp šalių RCA indeksų, tuo labiau jie yra tinkami kaip LPS partneriai.

Vitunskienė ir Serva (2006) vieni pirmųjų Lietuvoje ėmė nagrinėti RCA indekso pritaikymo empiriniuose tyrimuose galimybes. Siekdami atlikti Lietuvos pieno sektoriaus prekybos su ES šalimis srautų pokyčių ir santykinio pranašumo analizę, minėti autoriai atsižvelgia ir į laisvosios prekybos sutarčių įtaką. Pasak Vitunskienės ir Serva (2006), prekybos su ES liberalizavimas ir laisvosios prekybos sutarties įsigaliojimas (1995 m.) turėjo teigiamą įtaką Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų metiniam eksporto apimčių augimui (53,3%), kuris lyginant su visų prekių eksporto rodikliais (28,3%) yra ženkliai didesnis.

Remiantis minėtais LPS naudos vertinimo metodais ir lyginamojo pranašumo teorija, galima teigti, kad LPS poveikio prekybai analizė didžiausia dėmesį sutelkia į prekybos lengvatas bei į prekybos apimties pokyčius. Vinerio modelis atskleidžia, kad LPS nauda importo atžvilgiu gali pasireikšti tuo atveju, kai LPS partnerės importo kaina be tarifų yra mažesnė, lyginant su trečiosiomis šalimis. Tačiau bendrąja prasme LPS kuria laisvą prekybą, todėl šalys gali importuoti ir eksportuoti prekes be jokių muitų ar kitų netarifinių prekybos kliūčių. Visa tai suteikia šalims galimybę įsigyti pigesnes importo prekes ir atveria naujas eksporto rinkas. Remiantis lyginamojo pranašumo teorija teigiama, kad LPS yra naudinga šalims tuomet, kai jos eksportuoja tą produkciją, kurioje jos turi lyginamąjį pranašumą lyginant su kitomis šalimis ir atitinkamai importuoja tą produkciją, kurios gamyboje kitos šalys yra pranašesnes. Todėl jei prekyba tarp LPS partnerių yra vykdoma remiantis šalių specializacija, tai ne tik padidina šalies konkurencinį pranašumą, bet taip pat ir prisideda prie šalies ekonomikos augimo.

Šioje darbo dalyje pateikti vertinimo metodai bei rodikliai padeda suvokti esminius LPS bei eksporto konkurencingumo vertinimo aspektus bei kriterijus. Kitaip tariant, šių metodų teorinė analizę padeda suvokti tiriamųjų koncepciją ir pritaikymo galimybes. Atsižvelgiant į tyrimo apimtį, prieinamus statistinius duomenis bei darbo tematiką, antroje darbo dalyje bus naudojami labiausiai tyrimo tikslui pasiekti tinkami metodai.

2. ES LAISVOSIOS PREKYBOS SUTARČIŲ POVEIKIO ŠALIES EKSPORTO KONKURENCINGUMUI VERTINIMO METODOLOGIJA

2.1. Tyrimo metodo pagrindimas

Lietuvos ekonomika, anot Grebliausko ir Stonio (2012), savo turiniu ir forma gali būti analizuojama kaip visuma, sudaryta iš dalių. Minėtos visumos vystymuisi galioja sistemos augimo prielaidos. Šiame kontekste ekonominė sistema suprantama kaip integruota visuma apimanti motyvuotus ekonomikos subjektus, susietus glaudžiais priklausomybės ryšiais. Ekonomikos subjektai veikia konkrečioje makroekonominėje aplinkoje. Tam, kad sistema galėtų vystytis, jai būtini ryšiai su aplinka, kuri šiuo atveju suprantama kaip prekybos ryšiai. Konkrečios šalies ūkio subjektai siekia pagamintą produkciją eksportuoti siekdami masto ekonomijos ir produktyvumo. Tarptautinė prekyba sudaro prielaidas didinti grynąjį šalies turtą. Vienas iš rodiklių, kurie atskleidžia ekonomikos sistemos ryšių su aplinka bei užsienio prekyba – šalies EAL (ekonomikos atvirumo lygis). Perorientuojant šalies eksportą iš Rytų kitomis kryptimis Lietuvos EAL išaugo nuo 34 iki 71 proc. Tai, anot Grebliausko ir Stonio (2012, p. 51) rodo, kad nacionalinė ekonomika labai atvira ir atvirumo lygis nuolat auga. Kartu auga ir šalies prekių bei paslaugų mainų su kitomis rinkoje veikiančiomis valstybėmis mastas.

Prekių gamybos, paslaugų teikimo mainai mokslinėje literatūroje (Meilienė & Snieška, 2010) įvardijami viena iš paprasčiausių rinkos sistemos charakteristikų. Pažymima, kad tiek menkai, tiek labai išvystytai rinkos sistemai būdingas šis bazinis elementas, kurio pagrindu susiformavo šiuolaikiška sudėtinga ūkinė organizacija. Analizuojant šalių ekonominių sistemų prekių ir paslaugų mainus, veikiamus globalizacijos proceso, iš esmės aptariame tarptautinę prekybą, kuri mokslininkų (Kalendienė & Miliauskas, 2011) apibrėžiama vienu svarbiausių (ir/arba būtinu) veiksnių, sudarančių prielaidas atviros ekonomikos augimui.

Užsienio prekyba siejama su šalies konkurencingumo sąvoka. Ūkio konkurencingumas suprantamas kaip kompetencija sėkmingai prekiauti globalioje rinkoje gaminant ir eksportuojant kitų šalių vartotojų poreikius atitinkančias prekes ir teikti vietinius poreikius atitinkančias paslaugas, tokiu būdu gaunant tvarias pajamas, užtikrinant užimtumo lygį veikiant išorės konkurencijai (Lukšytė & Melnikas, 2018). Vienas iš šalies konkurencingumo rodiklių – eksportas. Šį veiksnį kaip svarbų ar itin svarbų nurodo tiek Lietuvos (Grebliauskas & Stonys, 2012; Kalendienė & Miliauskas, 2011; Meilienė & Snieška, 2010; Žotkevičienė, 2016 ir kt.), tiek užsienio mokslininkai (Lagodiienko & Lagodiienko, 2019; Obadi, 2017 ir kt.). Ne mažiau svarbu ir tai, kad Europos Komisija ir kitos institucijos savo ataskaitose pabrėžia, jog šalių ir visos ES ekonomikos subalansuotas augimas ir gyventojų gerovė tiesiogiai susiję su eksporto generuojama nauda. Nesigilinant į konkurencingumo apibrėžtumo problemą, kurią akcentuoja mokslininkai, tikslinga orientuotis į teorinę prieigą, kuria grindžiamas šis

tyrimas. Navickas ir Malakauskaitė (2010) pastebi, kad konkurencingumui vertinti naudojamos metodikos skiriasi savo paskirtimi ir aprėptimi, tačiau turi bendrumą – „jos leidžia nustatyti vertinamo objekto santykinę poziciją kitų analogiškų (tos pačios rūšies) objektų atžvilgiu, remiantis sukurta vertinimo kriterijų ir rodiklių sistema“ (Navickas & Malakauskaitė, 2010). Galima išskirti tris esmines tarptautinės prekybos teorijas: klasikinę; gamybos veiksnių santykio ir naująją prekybos teoriją. Pirmoji teorijų grupė (klasikinės) teigia, kad šalies gamybos mastas maksimizuojamas tuomet kai šalis specializuojasi gaminti tai, kame turi natūralų arba įgytą pranašumą. Tai sudaro prielaidas didinti eksportuojamos produkcijos kiekį. Antrosios teorijų grupės atstovai akcentuoja skirtingą prekių veiksnių intensyvumą (imlumas darbui, imlumas kapitalui). Todėl šalis gamina ir eksportuoja tą produkciją, kurios gamyboje „įdarbinami“ pertekliniai bei pigesni veiksniai. Naujosios prekybos teorijos atskleidžia šakinės prekybos tendencijas. Šios teorijų grupės pagrindą sudaro klasikinės ir gamybos veiksnių santykio teorijų apjungimas. Tad šalies eksporto konkurencingumas nulemtas specializacijos, kuri kyla iš natūralaus ar įgyto pranašumo ir tuo pat metu atspindi gamybos masto ekonomijos vystymą. Paminėti veiksniai nulemia šalies eksporto struktūrą ir naudojami prekybos tendencijoms paaiškinti. Kaip teigia Vitulskienė ir Serva (2006), nors nėra vienos, visuotinai pripažintos teorijos konkurencingumui vertinti, viena pamatinių laikytina santykinio (lyginamojo) pranašumo teorija.

6 lentelė. RCA indeksu išmatuojami kintamieji

RCA paskirtis	**Detalizavimas**
RCA, kaip lyginamojo pranašumo rodiklis	Santykinai didelė šalies dalis eksporto rinkose atskleidžia lyginamąjį (santykinį) pranašumą, ir atvirkščiai, santykinai maža jos dalis – lyginamąjį nepranašumą.
RCA, kaip prekybos srautų struktūrinis rodiklis – paskirtis šalies specializacijai nustatyti	Šalies specializacija – tai kriterijus, parodantis, kaip šalis paskirsto savo išteklius skirtingoms ekonomikos šakoms/sektoriams. Jis naudojamas siekiant nustatyti tam tikro produkto ar šakos/sektoriaus indėlį į užsienio prekybos balansą. Kai RCA>1, teigiama, kad šalis specializuojasi konkretaus produkto gamyboje ir eksporte. Ir atvirkščiai.
RCA sudaro prielaidas identifikuoti stipriąsias ir silpnąsias šakas/sektorius	Pagal originalųjį arba modifikuotą Balassa indeksą nustatyti šalies produkto / šakos / sektoriaus atskleistojo santykinio pranašumo laipsnį. Produktus suskirstyti į rangus pagal nustatytą atskleistojo santykinio pranašumo laipsnį. Išskirti produktus, turinčius santykinį pranašumą (RCA > 1) ir jo neturinčius (0 < RCA ≤1). Nustatyti šalies specializaciją ir palyginti atitinkamų šakos / sektorių plėtros mastą.

6 lentelės tęsinys

RCA paskirtis	Detalizavimas
RCA indeksas naudojamas kaip tarptautinio konkurencingumo indikatorius	RCA >1 indekso reikšmė rodo šalies produkto/šakos/sektoriaus konkurencinį pranašumą eksporto rinkoje. Didėjanti indekso reikšmė reiškia stiprėjantį konkurencingumą.
RCA naudojamas kaip vienas iš bazinių daugiadimensių tarptautinės prekybos indikatorių – TPI elementų (angl. - Trade Performance Index)	Indeksas naudojamas atskiros šalies tam tikrų sektorių konkurencingumo ir diversifikacijos lygiui, ypač laimėjimams ir praradimams pasaulinėje rinkoje nustatyti bei palyginti su kitomis šalimis. Be to, jis leidžia stebėti eksporto diversifikacijos pagal produktus ir rinkas raidą.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Vitulskienė ir Serva, 2006

Siekiant atskleisti (lyginamąjį) konkurencinį pranašumą naudojama originali ar modifikuota indekso skaičiavimo metodika sudaranti prielaidas įvertinti šalies šakos/sektoriaus/produkto ar jų grupės pranašumą (žr. 6 lentelę).

Kaip jau minėta, šalių gaunama nauda dėl dalyvavimo tarptautinėje prekyboje pasireiškia tik tuomet, kai tarptautinės (užsienio) prekybos struktūros formavimas vykdomas pasinaudojant lyginamaisiais pranašumais. Viena iš priemonių užsienio prekybos specializacijai analizuoti yra B. Balassa (1965) pasiūlytas atskleistasis lyginamųjų pranašumų indeksas (angl. *Revealed Comparative Advantage*). Originali formulė:

$$RCA = \ (x_ij \ / \ x_rj \ )/(x_iw \ / \ x_rw \ ) \qquad (1)$$

lygtyje:

RCA – atskleistas santykinis pranašumas;

x_{ij} – j šalies i prekių eksportas;

x_{rj} – j šalies eksportas iš viso;

x_{iw} – pasaulio i prekių eksportas;

x_{rw} – pasaulio eksportas iš viso.

7 lentelė. Balassa indekso interpretavimas nustatant šalies lyginamąjį pranašumą konkrečiame sektoriuje ar produktų grupėje (Balassa, 1965)

RCA reikšmė	Įvertinimas
(0;1]	Stokojama lyginamojo pranašumo eksportuojant i prekes
(1;2]	Silpnas lyginamasis pranašumas eksportuojant i prekes
(2;4]	Reikšmingas lyginamasis pranašumas eksportuojant i prekes
>4	Stiprus lyginamasis pranašumas eksportuojant i prekes

Balassa (1965) nurodo, kad gautos reikšmės gali būti interpretuojančios taip, kaip pateikta 7 lentelėje. Toks rangavimas ir interpretavimas padeda išvengti painiavos, kuomet indekso reikšmės svyruoja nuo 0 iki ∞, ypatingai tais atvejais, kuomet indekso reikšmė didesnė nei 4.

Ferto et. al. (2003) (pagal Vitunskienė ir Serva, 2006) minėtą klasifikaciją taiko individualiai kiekvienai šaliai. Tyrimu nustatomas lyginamojo pranašumo lygis atitinkamose produktų grupėse/šakoje/sektoriuje. Gauti rezultatai ranguojami ir nustatomos RCA tendencijos – stabilumas arba dinamika ilguoju laikotarpiu.

Mokslinėje literatūroje nurodoma, kad indeksą galima taikyti ne tik šalies lyginamojo pranašumo įvertinimui pasauliniu mastu, bet ir regioniniu (pvz., ES lygmeniu) ar tarp atskirų šalių. Kai kurios šalys skaičiuoja šį indeksą ir pateikia oficialios statistikos portaluose. Pavyzdžiui Olandijos statistikos departamentas (Statistics Netherlands (CBS), 2020) nuolat atnaujina šį indeksą skaičiuojant ne pasaulio, o prekybos su Europos Sąjunga aspektu. Tuo tarpu kitų šalių atvejai analizuojami nacionalinių mokslininkų, pvz. Ukrainos ir ES prekyba atskleidžiama Lagodiienko & Lagodiienko (2019) tiriamajame darbe. Obadi (2017) analizuoja Jemeno konkurencinį pranašumą eksportuojant prekes į JAV. Šiame darbe Lietuvos eksportas skyriais analizuojamas su atrinktomis šalimis, kurios yra sudariusios laisvosios prekybos sutartis su Europos Sąjunga.

Šiame darbe atliekant skaičiavimus bus taikomas modifikuotas Balassa indeksas:

$$RCA = \ (x_ij \ / \ x_rj \ )/(x_ik \ / \ x_rk \) \qquad (2)$$

lygtyje:

RCA – atskleistas santykinis pranašumas;

x_{ij} – Lietuvos i prekių eksportas;

x_{rj} – Lietuvos eksportas iš viso;

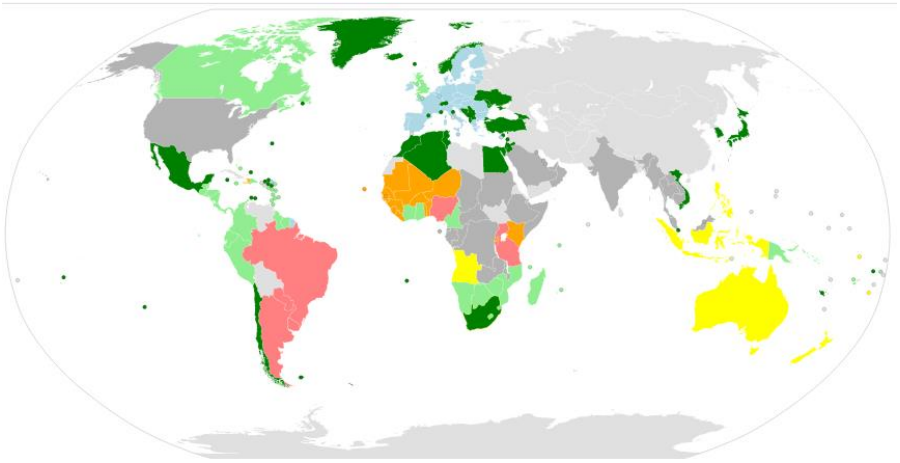
x_{ik} – k šalies i prekių eksportas;

x_{rk} – k šalies eksportas iš viso.

Bus skaičiuojamas Balassa indeksas su atrinktomis šalimis, analizuojama struktūra ir dinamika 2010-2019 m.

2.2. Tyrimo imtis, duomenys ir tyrimo ribotumai

Pagal oficialiai skelbiamą informaciją (žr. 8 pav.), šiuo metu ES yra sudariusi 80 veikiančių susitarimų, dar 24 sutartys yra pasirašytos, bet nebaigta ratifikacijos procedūra. Taip pat yra pradėtų ir nebaigtų derybų su daugiau nei 10 šalių (Europos Komisija, 2021). Naujausias susitarimas yra su Jungtine Karalyste šiai išstojus iš ES.

ES	Galiojantys susitarimai	Laikinai taikomas susitarimas	Sutartis pasirašyta, bet netaikoma	Sutartis parafuota, nepasirašyta	Deramasi dėl susitarimo	Derybos sustabdytos

Šaltinis: Europos Komisija, 2021

8 pav. ES laisvosios prekybos susitarimai

Įvertinus tyrimo apimtį ir tai, kad atskiros šalys naudoja skirtingas eksporto/importo nomenklatūras, pasirinktos šešios šalys: Sakartvelas (Gruzija), Ukraina, Moldova, Kosovas, Albanija, Bosnija ir Hercegovina. Visos išvardytos šalys naudoja ES įprastą Kombinuotąją nomenklatūrą (Europos Taryba, 2020), kurią sudaro 21 skyrius (žr. 8 lentelę). Detalesnis skyrių išskleidimas pateikiamas 1 priede.

Duomenys surinkti iš aukščiau paminėtų šalių statistikos tarnybų:

1) Lietuvos statistikos departamento prie LRV;
2) Gruzijos nacionalinės statistikos biuro (National Statistics Office of Georgia, 2021);
3) Ukrainos valstybinės statistikos tarnybos (State Statistics Service of Ukraine, 2021);
4) Moldovos Respublikos nacionalinis statistikos biuras (National Bureu of Statistics of the Republic of Moldova, 2021);
5) Kosovo statistikos agentūra (Kosovo Agency of Statistics, 2021);
6) Albanijos Respublikos statistikos tarnybos (The statistical service in Republic of Albania, 2021);
7) Bosnijos ir Hercegovinos statistikos agentūros (Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, 2021).

8 lentelė. Kombinuotosios nomenklatūros skyriai

I skyrius	Gyvi gyvūnai; gyvūninės kilmės produktai
II skyrius	Augaliniai produktai
III skyrius	Gyvūniniai arba augaliniai riebalai ir aliejus bei jų skilimo produktai; paruošti valgomieji riebalai; gyvūninis arba augalinis vaškas
IV skyrius	Paruošti maisto produktai; nealkoholiniai ir alkoholiniai gėrimai bei actas; tabakas ir perdirbti tabako pakaitalai

8 lentelės tęsinys

V skyrius	Mineraliniai produktai
VI skyrius	Chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija
VII skyrius	Plastikai ir jų gaminiai; kaučiukas ir jo gaminiai
VIII skyrius	Žalios (neišdirbtos) odos, išdirbta oda, kailiai ir jų dirbiniai; pakinktai ir balnai; kelionės reikmenys, rankinės ir panašūs daiktai; dirbiniai iš gyvūnų žarnų (išskyrus šilkaverpių žarnas)
IX skyrius	Mediena ir medienos gaminiai; medžio anglys; kamštiena ir kamštienos dirbiniai; dirbiniai iš šiaudų, esparto arba iš kitų pynimo medžiagų; pintinės ir kiti pinti dirbiniai
X skyrius	Medienos arba kitų pluoštinių celiuliozinių medžiagų plaušiena; perdirbti skirtas popierius arba kartonas (atliekos ir liekanos); popierius ir kartonas bei jų gaminiai
XI skyrius	Tekstilės medžiagos ir tekstilės dirbiniai
XII skyrius	Avalynė, galvos apdangalai, skėčiai, skėčiai nuo saulės, lazdos, lazdos-sėdynės, vytiniai, botagai ir jų dalys; paruoštos naudoti plunksnos ir jų dirbiniai; dirbtinės gėlės; dirbiniai iš žmonių plaukų
XIII skyrius	Dirbiniai iš akmens, gipso, cemento, asbesto, žėručio arba panašių medžiagų; keramikos dirbiniai; stiklas ir stiklo dirbiniai
XIV skyrius	Gamtiniai arba dirbtiniu būdu išauginti perlai, brangakmeniai arba pusbrangiai akmenys, taurieji metalai, metalai, plakiruoti tauriuoju metalu, bei jų dirbiniai; dirbtinė bižuterija; monetos
XV skyrius	Netaurieji metalai ir netauriųjų metalų gaminiai
XVI skyrius	Mašinos ir mechaniniai įrenginiai; elektros įranga; jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, televizijos vaizdo ir garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, šių gaminių dalys ir reikmenys
XVII skyrius	Antžeminio, oro, vandens transporto priemonės ir pagalbinė transporto įranga
XVIII skyrius	Optikos, fotografijos, kinematografijos, matavimo, tikrinimo, tikslieji, medicinos arba chirurgijos prietaisai ir aparatai; laikrodžiai; muzikos instrumentai; jų dalys ir reikmenys
XIX skyrius	Ginklai ir šaudmenys; jų dalys ir reikmenys
XX skyrius	Įvairūs pramonės dirbiniai
XXI skyrius	Meno kūriniai, kolekcionavimo objektai ir antikvariniai daiktai

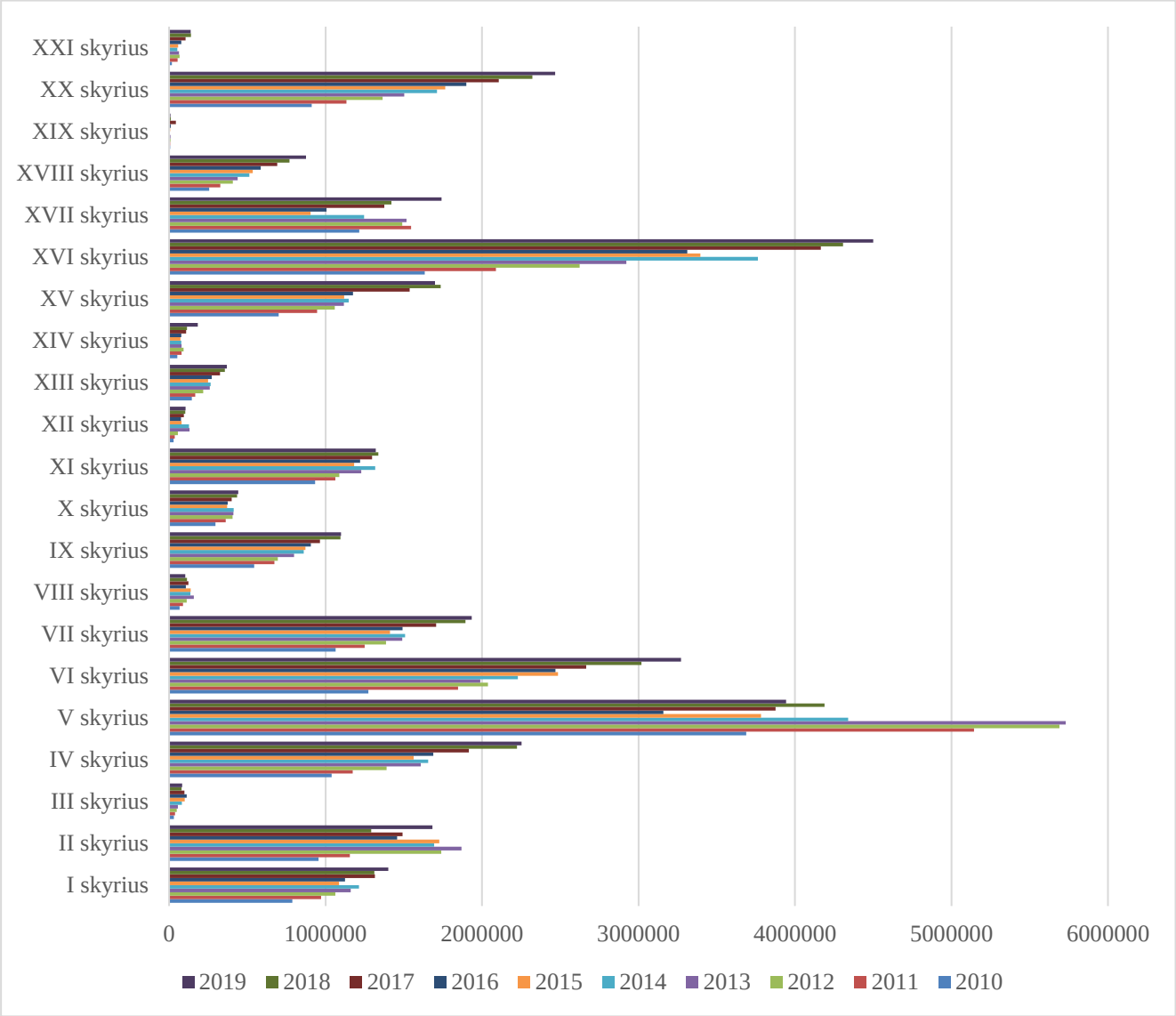
Šaltinis: (Europos Taryba, 2020; ‘Kombinuotoji nomenklatūra (KN) 2020’, 2019)

Buvo renkami KN2 duomenys, o jų nesant KN4 vėliau juos sisteminant iki skyriaus. Duomenų analizės rezultatas – RCA indekso skaičiavimai pateikiami 2 priede. Rodiklio aprašomoji statistika ir dinamika aptariama rezultatų skyriuje.

3. ES LAISVOSIOS PREKYBOS SUTARČIŲ POVEIKIO LIETUVOS EKSPORTO KONKURENCINGUMUI EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI

3.1. Lietuvos eksporto struktūra bei dinamika

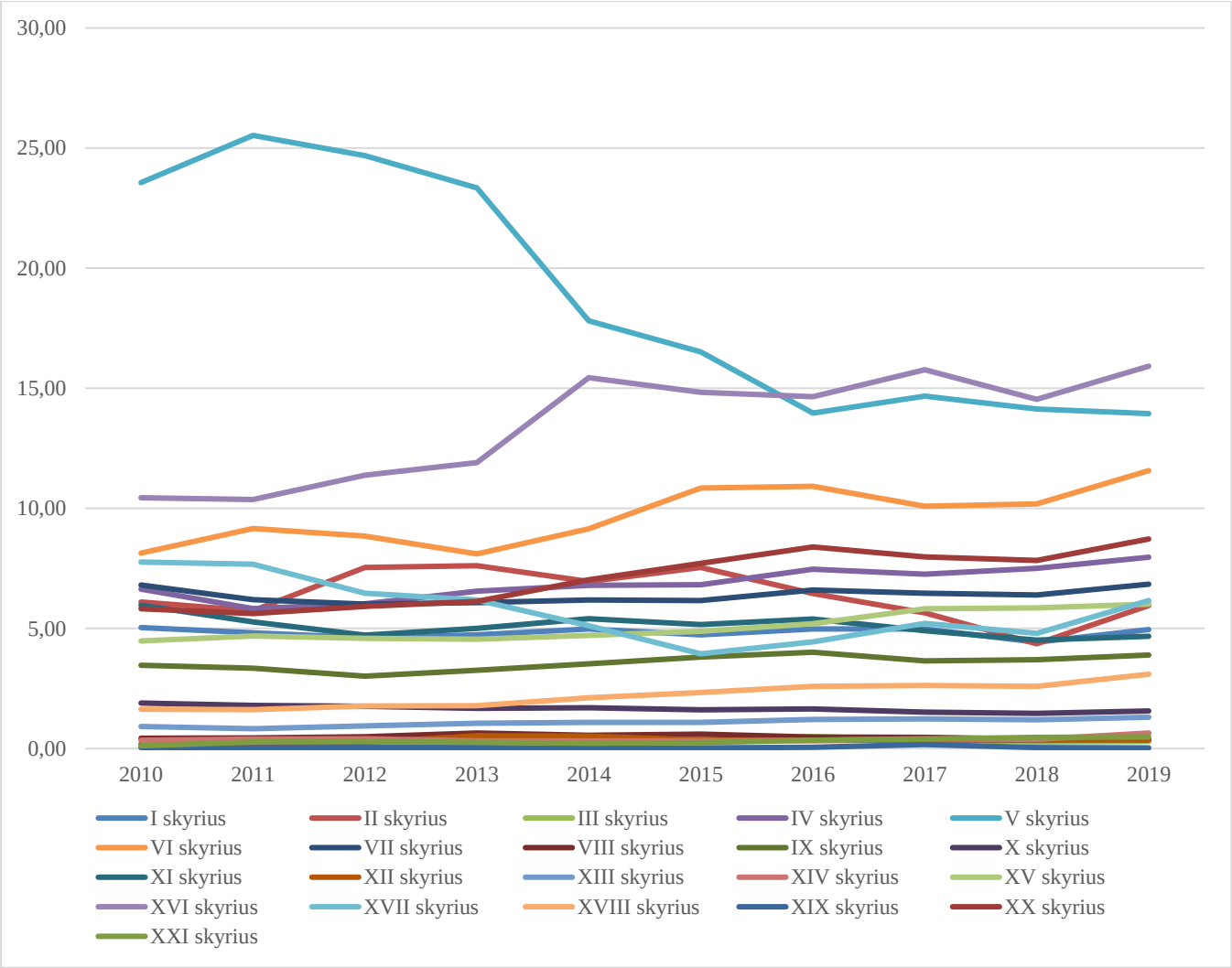
Analizuojant Lietuvos eksportą matoma (žr. 9 pav.), kad dominuoja 3 skyrių prekės (pagal KN): XVI skyrius (~15 proc.), V skyrius (~13 proc.), VI skyrius (~11 proc.).

Šaltinis: sudaryta autorės vadovaujantis Lietuvos Statistikos departamento informacija (Statistikos departamentas, 2021)

9 pav. Lietuvos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst. Eur

Taip pat apskaičiuota, kad XX ir IV skyriaus prekės sudaro po 8 proc. bendro eksporto. II, VII ir XV skyriaus prekės užima po 6-7 proc. bendro eksporto.

Šaltinis: sudaryta autorės vadovaujantis Statistikos departamento informacija (Statistikos departamentas, 2021)

10 pav. Lietuvos eksporto struktūros pokyčiai 2010-2019 m., proc.

Analizuodami eksporto struktūros pokyčius pastebima, kad labiausiai krito V skyriaus prekių eksportas, nuo 25,53 iki 13,95 proc., tačiau sparčiai augo XVI skyriaus prekių eksportas, nuo 10,44 iki 15,92 proc. Taip pat augimu pasižymėjo VI skyriaus prekių eksportas, nuo 8,14 proc. iki 11,57 proc. Panašiu tempu augo ir XX skyriaus prekių eksportas, nuo 5,82 proc. iki 8,73 proc.

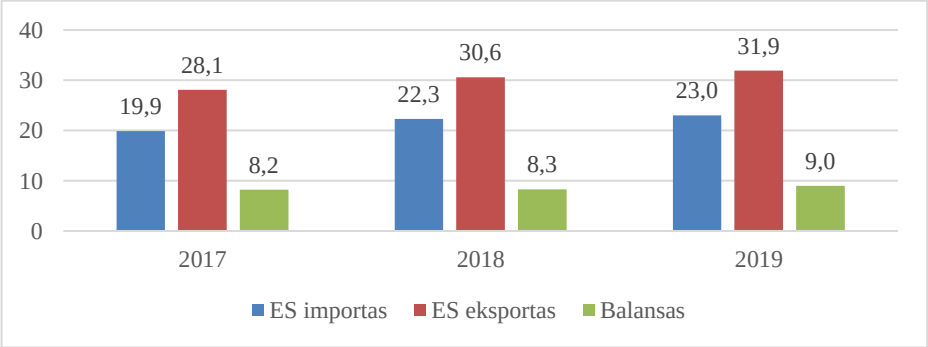
3.2. Vakarų Balkanų regiono šalių analizė

Visos Vakarų Balkanų šalys turi europinę perspektyvą, kuri pirmą kartą buvo pripažinta Feiros Europos Vadovų Taryboje 2000 m. Tai dar labiau patvirtino Salonikų Europos Vadovų Taryba 2003 m. Ir neseniai Sofijos Europos Vadovų Taryba 2018 m. Gegužės mėn. Ši Europos perspektyva yra integruota į Stabilizavimo ir asociacijos procesą. Šio proceso eigoje visos Vakarų Balkanų šalys turi bendrą ateitį kaip ES valstybės narės.

Nuo stabilizacijos ir asociacijos proceso pradžios ES palaipsniui sudarė dvišalius laisvosios prekybos susitarimus, vadinamus stabilizacijos ir asociacijos susitarimais (SAS) su kiekviena Vakarų Balkanų šalimi: Albanija (2009 m.), Šiaurės Makedonija (2004 m.), Juodkalnija (2010 m.), Serbija (2013 m.), Bosnija ir Hercegovina (2015 m.) Ir Kosovu (2016 m.). SAS yra priemonės, užtikrinančios ekonominį vystymąsi ir politinį stabilizavimąsi regiono šalyse ir kuriančios glaudžią, ilgalaikę ES ir Vakarų Balkanų asociaciją. SAS yra teisinis derinimo su ES teise ir laipsniškos integracijos į ES rinką instrumentas.

SAS pereinamuoju laikotarpiu nustatė laisvosios prekybos zoną. Susitarimo laikas baigėsi visoms šalims išskyrus Kosovą (numatoma pabaiga 2026). Susitarimai numato muitų ir netarifinių apribojimų panaikinimą dvišalėje prekyboje ir apima prekes visuose Suderintos sistemos skyriuose. Tik keletas išimčių, susijusių su kai kuriais žemės ūkio ir žuvininkystės produktais, nėra visiškai liberalizuotos, joms taikomi lengvatiniai muitai ir (arba) lengvatinės kiekybinės nuolaidos. Be to, į susitarimus įtrauktos nuostatos dėl konkurencijos, aukšto lygio intelektinės nuosavybės teisių apsauga ir tvirtesnis bendradarbiavimas muitinės srityje. Jie taip pat apima papildomas sritis, visų pirma susijusias su viešaisiais pirkimais, teisės aktų derinimu daugelyje sričių, įskaitant standartizavimą, taip pat nuostatas dėl paslaugų ir įmonių (į) (si)steigimo.

Prekyba vaidina svarbų vaidmenį ES pastangose skatinti taiką, stabilumą, laisvę ir ekonominę gerovę Vakarų Balkanų regione. Visoms Vakarų Balkanų šalims ES yra pagrindinė prekybos partnerė, kuriai tenka beveik 70 proc. visos regiono prekybos; tuo tarpu ES prekybos dalis regione yra tik 1,4 proc. Prekyba su regionu per pastaruosius 10 metų išaugo beveik 130 proc., o visa ES ir Vakarų Balkanų prekyba 2019 m. sudarė 55 mlrd. EUR. Vertinant procentais ši prekybos plėtra buvo naudinga Vakarų Balkanų šalims; per pastaruosius 10 metų regionas eksportą į ES padidino 207 proc., palyginti su 94 proc., padidėjusiu ES eksportu į regioną. Vertinant pinigine išraiška, ES eksportas stabiliai augo, kaip ir prekybos balansas (žr. 11 pav.).

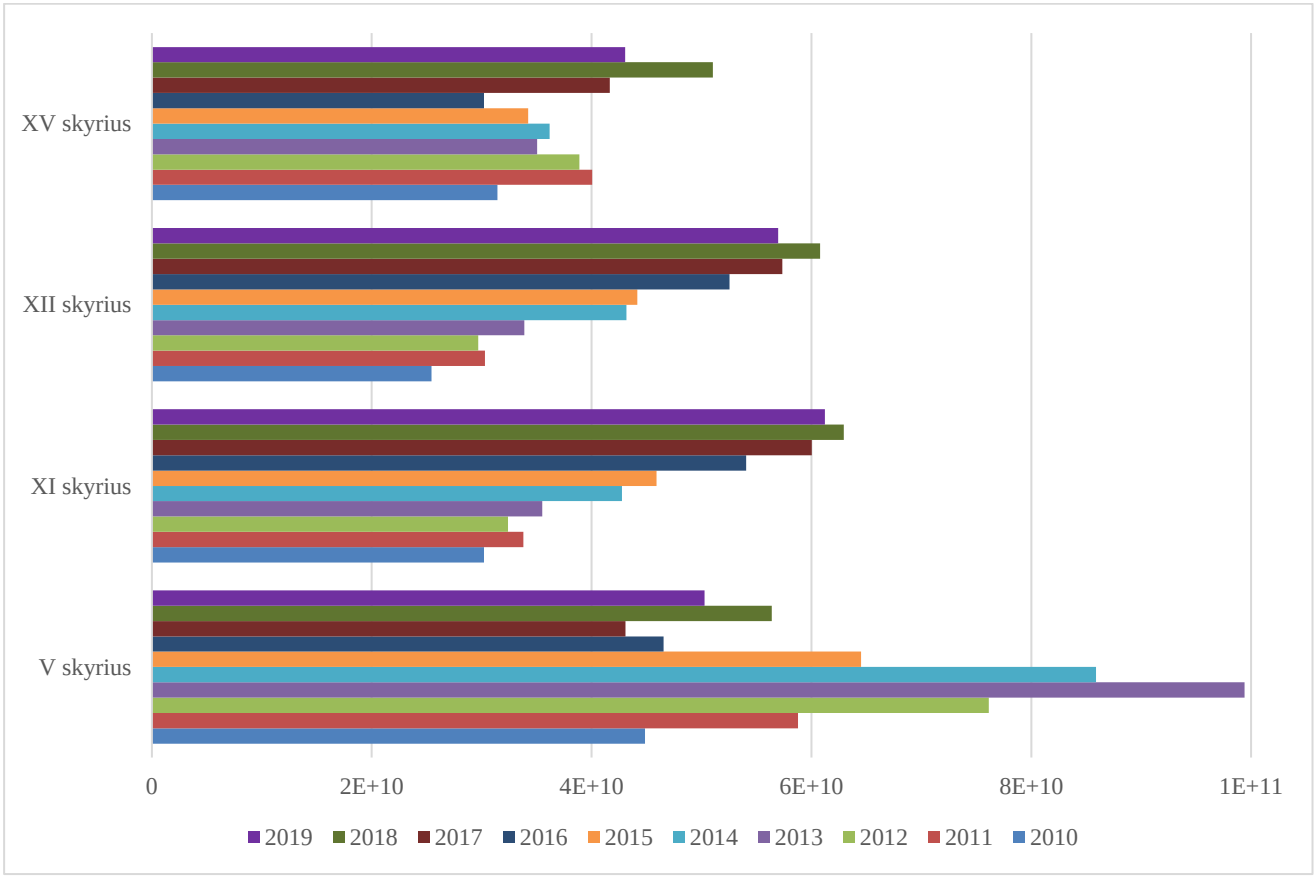
Šaltinis: sudaryta autorės vadovaujantis Eurostat duomenimis

11 pav. ES ir Vakarų Balkanų prekyba prekėmis, mlrd. Eur

Toliau darbe bus analizuojama prekyba prekėmis su trimis Vakarų Balkanų šalimis: Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Kosovu. Kiekvienos šalies kelias pasirašant SAS buvo skirtingas. Albanija susitarimą su ES pasirašė dar 2006 m., tačiau atskirose šalyse užtruko ratifikavimo procesas. Lietuva šią sutartį ratifikavo 2007 gegužės 17 d. SAS įsigaliojo 2009 balandžio 1 d. Bosnija ir Hercegovina susitarimą pasirašė 2008 birželio 16 d. Lietuva šią sutartį ratifikavo 2009 gegužės 4 d. Visiškai pilnai sutartis pradėjo galioti tik 2015 birželio 1 d. Kosovas SAS pasirašė 2015 spalio 27 d., o šis susitarimas įsigaliojo nuo 2016 balandžio 1 d.

3.2.1. Lietuvos ir Albanijos užsienio prekyba

Analizuodami Albanijos eksporto struktūrą matoma (žr. 12 pav. ir 3 priedo 1 pav.), kad dominuoja mineraliniai produktai (V skyrius), kurių eksportas per nagrinėjamą laikotarpį susitraukė; tekstilės medžiagos ir tekstilės dirbiniai (XI skyrius), avalynė, galvos apdangalai, skėčiai ir kiti gaminiai įvardinti XII skyriuje, o taip pat netaurieji metalai ir netauriųjų metalų gaminiai (XV skyrius). Per analizuojamą laikotarpį eksporto struktūra iš esmės nekito.

Šaltinis: parengta autorės vadovaujantis Albanijos Respublikos statistikos tarnybos duomenimis (The statistical service in Republic of Albania, 2021)

12 pav. Albanijos eksporto struktūros dinamika 2009-2019 m., ALL

Analizuojant Balassa indekso dinamiką pagal KN skyrius matoma (žr. 9 lentelę), kad Lietuva prekyboje su Albanija turi stiprų konkurencinį pranašumą šešiose pozicijose: III skyriaus prekės; VI skyriaus prekės; VII skyriaus prekės; XVII ir XVIII skyriaus prekės; XX ir XXI skyriaus prekės. Tačiau reikia pastebėti, kad III ir XVII skyriaus prekių eksportas turi tendenciją mažėti (detalesni duomenys pateikiami 2 priedo 1 lentelėje).

Lietuvos prekyba su Albanija turi tendenciją augti IX, XIII ir XIV skyriaus prekėmis. Tačiau augimas nėra labai didelis, o ir bendra prekybos apimtis yra nedidelė. Ženklus augimas stebimas XX ir XXI skyriuje. XX skyriaus Balassa indeksas išaugo nuo 13,44 iki 146,86; XXI skyriaus – nuo 0,18 iki 8,18 (žr. 2 priedo 1 lentelę).

Vertinant prekybos balansą su Albanija galima pastebėti, kad jis per analizuojamą laikotarpį išaugo kartais. 2010 metais balansas teigiamas ir siekė 223,4 tūkst. Eur., o 2019 m. išaugo iki 3833,6 tūkst. Eur. Galima daryti prielaidą, kad Lietuvos pramonės šakos atranda Albaniją, kaip reikšmingą partnerę.

9 lentelė. Lietuvos – Albanijos Balassa indekso rangai 2010-2019 m.

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**Pokytis**
I skyrius	3	3	3	4	4	3	3	3	3	3	↔↓
II skyrius	3	3	3	3	3	2	2	2	1	2	↓
III skyrius	3	2	2	3	4	4	4	4	3	4	↔↓
IV skyrius	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	↔↓
V skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔↓
VI skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔
VII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔
VIII skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
IX skyrius	3	3	3	4	4	3	4	3	4	3	↔↑
X skyrius	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	↔
XI skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XII skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XIII skyrius	2	2	2	3	3	3	2	2	2	2	↔↑
XIV skyrius	2	3	3	3	2	2	2	2	2	2	↔↑
XV skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XVI skyrius	3	3	3	4	4	3	3	3	3	3	↔
XVII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔↓
XVIII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔
XIX skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XX skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↑↑
XXI skyrius	1	3	2	2	2	2	2	4	4	4	↑↑

Pastaba: ↔ išlieka panašiame lygyje; ↔ ↑ išlieka panašiame lygyje, augimo tendencija; ↔ ↓ išlieka panašiame lygyje, mažėjimo tendencija; ↓ - sumažėjo; ↓↓ - ženkliai sumažėjo; ↑ - padidėjo; ↑↑ - ženkliai padidėjo.

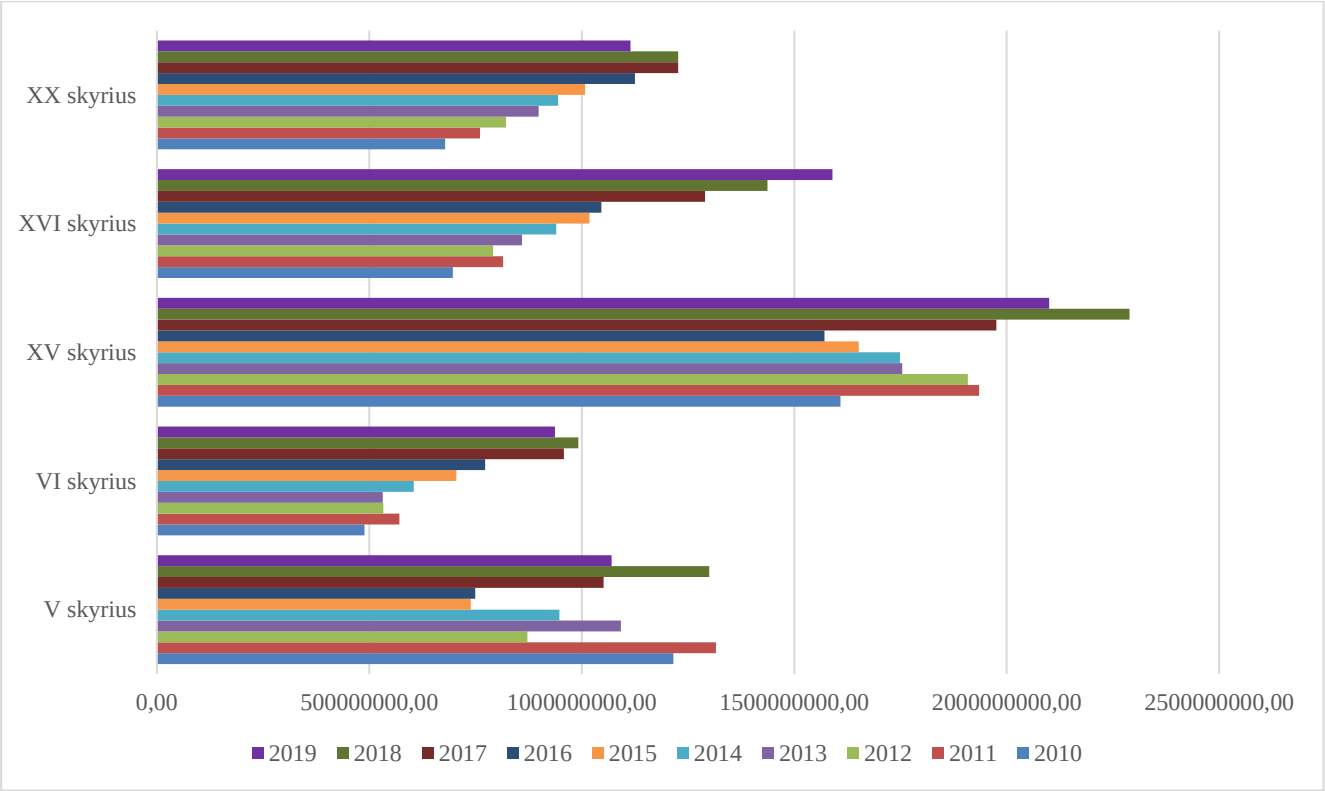
Per analizuojamą laikotarpį eksportas į Albaniją išaugo šiose prekių grupėse:

1) daugiau nei 4 kartus (46,6 tūkst. Eur, 2011 m[1]. iki 203,9 tūkst. Eur – 2019 m.) I skyriaus 0402 (Pienas ir grietinėlė, koncentruoti arba į kuriuos pridėta cukraus ar kitų saldiklių) prekėms;
2) daugiau nei 13 kartų (nuo 122,5 tūkst. Eur 2010 m., iki 1630 tūkst. Eur 2019 m.) IV skyriaus 2106 prekėms (Maisto produktai, nenurodyti kitoje vietoje[2]) prekėms;
3) daugiau nei 3 kartus (nuo 81,4 tūkst. Eur 2010 m. iki 283,1 tūkst. Eur 2019 m.) V skyriaus 2710 (Naftos alyvos ir alyvos, gautos iš bituminių mineralų, išskyrus neapdorotas...[3]) prekėms;
4) tris kartus (nuo 15,8 tūkst. Eur 2010 m. iki 47,6 tūkst. Eur 2019 m.) VI skyriaus 3403 (Tepimo priemonės, taip pat preparatai naudojami tekstilės medžiagoms, odoms, kailiams apdoroti alyvomis, kurių pagrindinės sudėtinės dalys, sudarančios ne mažiau 70 proc. masės, yra naftos alyvos) prekėmis. VI skyriuje taip pat išsiskiria hidrauliniai stabdžių skysčiai (3819), antifriziniai preparatai ir paruošti apsaugos nuo apledėjimo skysčiai (3820), jų bendras augimas yra nuo 0,1 iki 33,6 tūkst. Eur.;
5) dešimtimis kartų augo prekyba XVI skyriaus prekėmis, iš 84 ir 85 skyrių sumoje iki 1400 tūkst. Eur (2019 m.), nuo 7,8 tūkst. Eur (2010 m.)
6) nuo 5,5 tūkst. Eur (2010 m.) iki 305,5 tūkst. Eur išaugo ir XVII skyriaus prekių (8704; 8708) eksportas apimantis automobilių, traktorių dalis, puspriekabes;
7) daugiau nei 70 kartų išaugo XVIII skyriaus prekių, apimančių optikos, fotografijos, kinematografijos, matavimo, tikrinimo, tiksliųjų, medicinos arba chirurgijos prietaisų ir aparatų bei jų dalių ir reikmenis.

3.2.2. Lietuvos bei Bosnijos ir Hercegovinos užsienio prekyba

Bosnijos ir Hercegovinos eksporto struktūroje galima išskirti 4-5 ryškesnius skyrius (13 pav. ir 3 priedo 2 pav.), kuriuose ši šalis specializuojasi: XV skyrius (~18 proc.), XVI skyrius (~14 proc.), XX skyrius (~10 proc.), V skyrius (~9 proc.), VI skyrius (~8 proc.). Taip pat su 6-7 proc. viso eksporto yra IX, XI ir XII skyriai. Matoma, kad sparčiai auga XVI skyriaus (Mašinos ir mechaniniai įrenginiai, elektros įranga...) prekių eksportas, kiek lėčiau, bet taip pat auga VI skyriaus (Chemijos pramonės produkcija) eksportas.

[1] Ankstesniais metais prekės nebuvo eksportuojamos. Aut. pastaba.
[2] Pagrinde maisto produktai, kurių sudėtyje nėra pieno riebalų, sacharozės, izogliukozės, gliukozės ar krakmolo arba kurių sudėtyje yra mažiau kaip 1,5 % masės pieno riebalų, 5 % masės sacharozės arba izogliukozės, 5 % masės gliukozės arba krakmolo (KN8 – 21069092)
[3] Naftos alyvos ir alyvos, gautos iš bituminių mineralų, išskyrus neapdorotas; produktai, nenurodyti kitoje vietoje, kurių sudėtyje esančios naftos alyvos arba alyvos, gautos iš bituminių mineralų, sudaro ne mažiau kaip 70 % masės, be to, šios alyvos yra pagrindinės šių produktų sudėtinės.

Šaltinis: parengta autorės vadovaujantis Bosnijos ir Hercegovinos statistikos agentūros duomenimis (Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, 2021)

13 pav. Bosnijos ir Hercegovinos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., KM

Analizuojant Lietuvos bei Bosnijos ir Hercegovinos konkurencingumo dinamiką (žr. 10 lentelę) matome, kad Lietuva turi neginčijama pranašumą eksportuojant XVIII (augantis Lietuvos eksportas) ir XXI skyriaus prekes. Reikšmingą konkurencinį pranašumą turime eksportuojant I, II, IV ir XIV skyrių prekes. Tačiau II ir XIV skyrių prekių eksportas, o kartu ir konkurencingumas analizuojamu periodu linkęs mažėti. Tuo tarpu didėja IV skyriaus prekių eksporto konkurencingumas.

Lietuva turi pranašumą eksportuojant V-VII, XIII, XVI, XVII skyrių prekes. Tačiau konkurencingumas mažėja eksportuojant VII, XIII ir XVII skyrių prekes į Bosniją ir Hercegoviną. Kituose prekių skyriuose Lietuva neturi konkurencinio pranašumo ir/arba tų prekių eksportas yra nereikšmingas.

10 lentelė. Lietuvos – Bosnijos ir Hercegovinos Balassa indekso rangai 2010-2019 m.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Pokytis
I skyrius	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	↔
II skyrius	3	4	4	4	3	3	3	3	3	3	↔↓
III skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
IV skyrius	2	2	2	2	3	2	2	3	3	3	↑
V skyrius	2	2	3	2	2	3	2	2	2	2	↔
VI skyrius	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	↔
VII skyrius	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2	↓

10 lentelės tęsinys

VIII skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
IX skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
X skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XI skyrius	2	2	2	2	2	1	2	1	1	1	↔↓
XII skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XIII skyrius	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	↔↓
XIV skyrius	4	3	2	1	3	3	3	3	3	3	↓
XV skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XVI skyrius	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	↔
XVII skyrius	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	↓
XVIII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↑
XIX skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XX skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XXI skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔

Reikia pastebėti, kad Lietuvos bei Bosnijos ir Hercegovinos balansas pastaruosius kelis metus yra neigiamas. 2010-2016 metais Lietuva turėjo teigiamą prekybos balansą su minėta šalimi (2010 m. 1083,7 tūkst. Eur; 2019 m. 2324,8 tūkst. Eur), tačiau 2017-2019 laikotarpiu prekybos balansas tapo neigiamas ir 2019 m. siekia -3121,3 tūkst. Eur. Tai leidžia spręsti apie tai, kad Lietuva praranda konkurencingumą prekyboje su Bosnija ir Hercegovina prekyboje atskirose srityse.

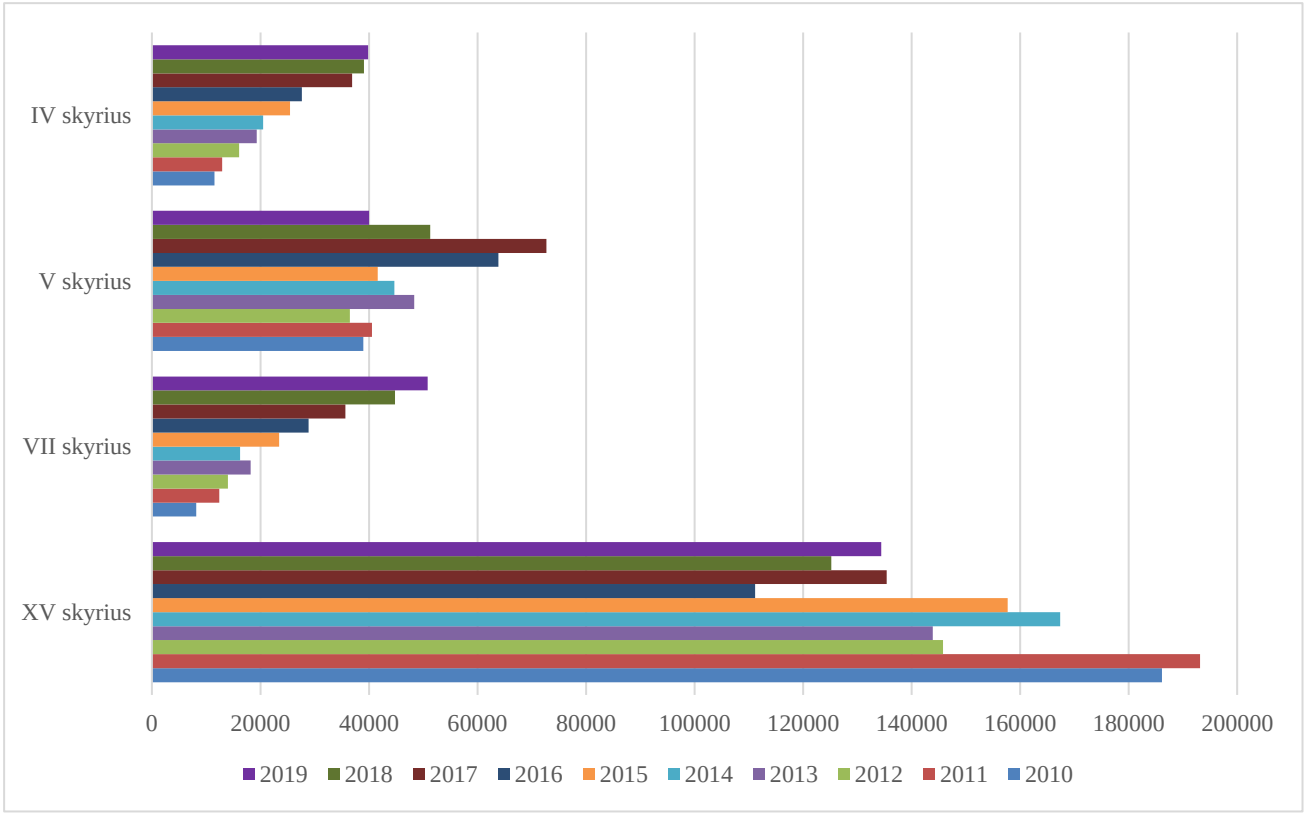
Per analizuojamą laikotarpį eksportas į Bosniją ir Hercegoviną išaugo šiose prekių grupėse:

1) daugiau nei 8 kartus išaugo I skyriaus (0303, 0304, 0305) žuvys ir vėžiagyviai, moliuskai ir kiti vandens bestuburiai prekių pardavimai nuo 44 iki 375,3 tūkst. Eur; o taip pat sūrių ir varškės (0406) pardavimai nuo 34,6 iki 46,7 tūkst. Eur;
2) daugiau nei tris kartus išaugo IV skyriaus pardavimai iš konservuotų žuvies, moliuskų ir kitų vandens bestuburių (1604 ir 1605) nuo 283,6 iki 806,1 tūkst. Eur. O taip pat maisto produktai nenurodyti kitoje vietoje (2106) nuo 0,6 iki 450,5 tūkst. Eur;
3) daugiau nei šešis kartus išaugo V skyriaus pardavimai, daugiausiai 2703 (Durpės, aglomeruotos ar neaglomeruotos) ir 2710 (Naftos alyvos ir alyvos, gautos iš bituminių mineralų...) grupėse;
4) VI skyriaus 3403 (Tepimo priemonės, taip pat preparatai naudojami tekstilės medžiagoms, odoms, kailiams apdoroti alyvomis, kurių pagrindinės sudėtinės dalys, sudarančios ne mažiau 70 proc. masės, yra naftos alyvos) prekėmis nuo 3,6 iki 148,4 tūkst. Eur.;
5) VII skyriaus abiejuose poskyriuose (plastikai ir jų dirbiniai bei kaučiukas ir jo dirbiniai) didinamas eksportas dešimtimis kartų, nuo 34,8 iki 725,6 tūkst. Eur;
6) IX skyriuje (Mediena ir medienos dirbiniai), auga eksportas trijose prekių grupėse (KN4: 4407, 4409, 4415). 2012 m. pardavimai sudarė vos 0,4 tūkst. Eur, o 2019 m. jau 560,7 tūkst. Eur.;
7) X skyriuje auga 4810 ir 4811 prekių grupės, nuo 1,6 iki 65,3 tūkst. Eur;

8) XIII skyriuje išsiskiria 6807 (dirbiniai iš asfalto arba iš panašių medžiagų) prekių grupė, kuri užima stabilią dalį eksporte nuo 2013 m.;
9) XV skyriuje dvi pozicijos: 7308 (metalinės konstrukcijos ir metalinės konstrukcijų dalys) ir 7315 (grandinės ir jų dalys iš geležies arba plieno). Eksportas išaugo nuo 86,2 iki 337,3 tūkst. Eur;
10) XVI skyriuje didžiausią dalį eksporto generuoja 8471 (automatinio duomenų apdorojimo mašinos ir jų įtaisai), 8481 (čiaupai, ventiliai, vožtuvai ir panašūs įtaisai) prekių grupės ir 8526 (radarai, radionavigaciniai ir nuotolinio valdymo radijo bangomis aparatai). Bendraus augimas nuo 430,1 iki 680,8 tūkst. Eur.

3.2.3. Lietuvos ir Kosovo užsienio prekyba

Analizuojant Kosovo eksporto struktūrą matoma (žr. 14 pav. ir 3 priedo 3 pav.), kad dominuojanti eksporto šaka yra netaurieji metalai ir jų gaminiai (XV skyrius), sudaranti ~35 proc. viso šalies eksporto. Kitos trys eksporto sritys (IV, V ir VII skyriai) sumoje sudaro ~33 proc. viso šalies eksporto. Matoma, kad auga IV (Paruošti maisto produktai) ir VII skyriaus (Plastikai ir jų gaminiai) eksportas, mažėja pagrindinio XV skyriaus eksportas.

Šaltinis: parengta autorės vadovaujantis Kosovo statistikos agentūros duomenimis (Kosovo Agency of Statistics, 2021)

14 pav. Kosovo eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., Eur

Analizuojant Lietuvos eksporto konkurencingumą Kosovo atžvilgiu matoma (žr. 11 lentelę), kad visuose skyriuose turime konkurencinį pranašumą. Daugumoje skyrių pagal KN turime stiprų pranašumą, ir tik VIII ir XV skyriuose silpną pranašumą, bet su augimo tendencija.

Kita vertus, nors vis dar stiprus, tačiau ženkliai mažėja Lietuvos eksportas XII ir XX skyriaus prekėmis. Konkurencingumas, nors ne taip drastiškai mažėja ir kituose skyriuose (IV, VI, XIII, XIV, XVII).

11 lentelė. Lietuvos – Kosovo Balassa indekso rangai 2010-2019 m.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Pokytis
I skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔↑
II skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔
III skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓
IV skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔↓
V skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔
VI skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔↓
VII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓
VIII skyrius	1	2	2	2	2	2	1	2	2	3	↑
IX skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓
X skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓
XI skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔↑
XII skyrius	4	4	4	4	4	3	3	3	4	4	↓↓
XIII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓
XIV skyrius	4	4	4	4	4	2	4	3	3	4	↓
XV skyrius	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	↔↑
XVI skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↑
XVII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓
XVIII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↑↑
XIX skyrius											
XX skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓↓
XXI skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↑↑

Galima pastebėti, kad bendra Lietuvos ir Kosovo užsienio prekyba nagrinėjamu laikotarpiu nuolat augo. Tiriamu laikotarpiu fiksuojamas teikiamas Lietuvos-Kosovo prekybos balansas su ryškia augimo tendencija. Nuo 762 tūkst. Eur (2010 m.) iki 2637,6 tūkst. Eur (2019 m.).

Per analizuojamą laikotarpį eksportas į Kosovą išaugo šiose prekių grupėse:

1) I skyriuje 0207 (naminių paukščių, nurodytų 0105 pozicijoje, mėsa ir valgomieji subproduktai, švieži, atšaldyti arba užšaldyti) iki 2015 m. neeksportuoti, o nuo 2015 m. eksportas išaugo nuo 210,4 iki 375,8 tūkst. Eur (2019 m.). Panaši tendencija ir su 0406 (sūriai ir varškė) prekių grupe, 2016 m. eksportuota produkcijos už 16 tūkst. Eur, o 2019 m. už 97 tūkst. Eur;

2) IV skyriuje išsiskiria maisto produktai, kurie naudojami kitų gaminių gamyboje, 21069092[4]. 2010 m. eksportuota už 96,5 tūkst. Eur, o 2019 m. už 1162,5 tūkst. Eur;
3) V skyriuje galime išskirti 2703 (durpės), kurių eksportas išaugo daugiau nei 10 kartų. 2013 m. eksportuota už 5,9 tūkst. Eur, o 2019 m. už 72,8 tūkst. Eur. Šiame skyriuje taip pat išsiskiria 2710, kur eksporto apimtys išaugo nuo 95 tūkst. Eur 2011 m. iki 181,4 tūkst. Eur 2019 m.;
4) VI skyriuje augantys pardavimai yra 3403 prekių grupėje. Jei 2010 m. eksportas tesiekė 0,3 tūkst. Eur, tai 2019 m. eksportuota už 66,8 tūkst. Eur., o taip pat auga ir 38 prekių grupės (įvairūs chemijos produktai) pardavimai nuo 6,3 tūkst. Eur (2011 m.) iki 28 tūkst. Eur (2019 m.);
5) Ženklus augimas stebimas XVI skyriuje nuo 26,8 tūkst. Eur iki 595,2 tūkst. Eur (2019 m.). Didžiausi eksporto augimai fiksuojami 8421 (centrifugos, įskaitant išcentrines (centrifugines) džiovyklas; skysčių arba dujų filtravimo arba valymo mašinos ir aparatai), 8471 (automatinio duomenų apdorojimo mašinos ir jų įtaisai...), o taip pat platus spektras 85 prekių grupės, tarp kurių: 8517, 8518, 8523, 8526, 8544. Visos paminėtos prekių grupės gali būti priskiriamos aukštosioms technologijoms.

3.3. Rytų partnerystės šalių analizė

Rytų partnerystė yra bendra ES, jos valstybių narių ir Armėnijos, Azerbaidžano, Baltarusijos, Gruzijos, Moldovos Respublikos ir Ukrainos iniciatyva. 2009 m. pradėta kurti Rytų partnerystė yra strateginė ir ambicinga partnerystė, pagrįsta bendromis vertybėmis ir taisyklėmis, abipusiais interesais ir įsipareigojimais, taip pat bendra nuosavybe ir atsakomybe. Ja siekiama sustiprinti ir pagilinti politinius ir ekonominius ES, jos valstybių narių ir šalių partnerių santykius ir remti tvarius reformų procesus šalyse partnerėse.

Rytų partnerystė, kaip specifinė Europos kaimynystės politikos rytinė dimensija, sujungia dvišalius ir daugiašalius susitarimus. Bendra ES ir šešių jos Rytų partnerių santykių pagrindų sistema yra numatyta atitinkamuose dvišaliuose susitarimuose, pvz., Asociacijos susitarimuose, taip pat Asociacijos darbotvarkėse ir Partnerystės prioritetuose: (1) stipresnė ekonomika; 2) tvirtesnis valdymas; (3) stipresnis ryšys ir (4) stipresnė visuomenė.

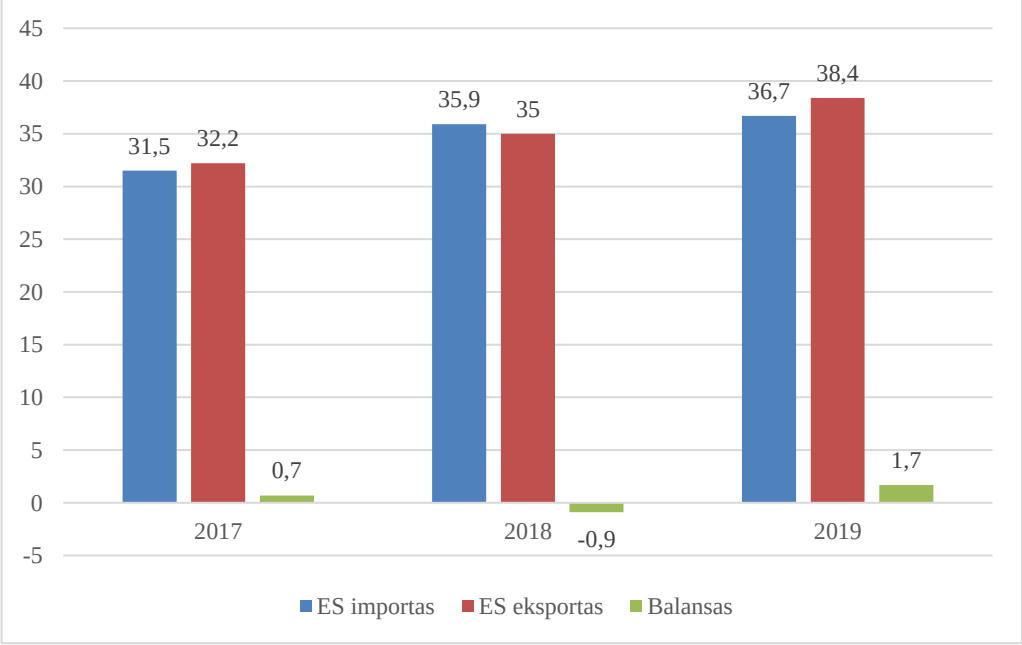
Partnerystės pradžia laikytinas Prahos aukščiausiojo lygio susitikimas 2009 m. Per laiką partnerystė vystėsi, politikos esmė išsiplėtė, pagilėjo ir buvo pritaikyta prie kintančios realybės. Asociacijos susitarimai ir gilios bei visapusiškos laisvosios prekybos zonos (AA / DCFTA), sudarytos 2014 m., pakėlė ES ir Gruzijos, Moldovos Respublikos ir Ukrainos santykius į naują lygį. Susitarimais

[4] Produktai, kurių sudėtyje nėra pieno riebalų, sacharozės, izogliukozės, gliukozės ar krakmolo arba kurių sudėtyje yra mažiau kaip 1,5 % masės pieno riebalų, 5 % masės sacharozės arba izogliukozės, 5 % masės gliukozės arba krakmolo

siekiama sustiprinti politinę asociaciją ir ekonominę integraciją. Jos apima reikšmingas reformas, kurių tikslas – priartinti šalis partneres prie ES, suderinant jų įstatymus ir standartus su ES. Svarbiausia, kad jų tikslas – apčiuopiamai pagerinti piliečių gyvenimą.

Kaip ir Vakarų Balkanų šalių atveju, taip ir santykiuose su tiriamomis šalimis: Sakartvelu, Ukraina ir Moldova sutarčių pasirašymas ir ratifikavimas užtruko. Asociacijos susitarimas tarp Europos Sąjungos ir Moldovos Respublikos buvo pasirašytas 2014 m. birželio mėn., o įsigaliojo nuo 2016 m. liepos mėn. Dėl Asociacijos susitarimo, tarp ES ir Ukrainos, buvo deramasi 2007–2011 m. Susitarimas pasirašytas 2014 m. kovo 21 d., įsigaliojo 2017 m. rugsėjo 1 d., ratifikavus visoms ES valstybėms narėms. ES ir Gruzija (Sakartvelas) pasirašė asociacijos susitarimą 2014 m. birželio 27 d., kuris įsigaliojo nuo 2016 m. liepos 1 d.

Per pastarąjį laikotarpį stebimas prekybos su Rytų partnerystės šalimis augimas. Nors atskirais laikotarpiais prekybos balansas ir gaunamas neigiamas. Neigiamą balansą nulemia prekyba su Azerbaidžanu. ES daugiau importuoja nei eksportuoja į šią šalį-partnerę. Su darbe nagrinėjamomis šalimis Sakartvelu, Moldova ir Ukraina prekybos balansas yra teigiamas. Sakartvelas ES parduoda ~23 proc., Ukraina ~40 proc., o Moldova net 54 proc. visos produkcijos. Pastarųjų metų duomenys pateikti 15 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autorės vadovaujantis Eurostat duomenimis

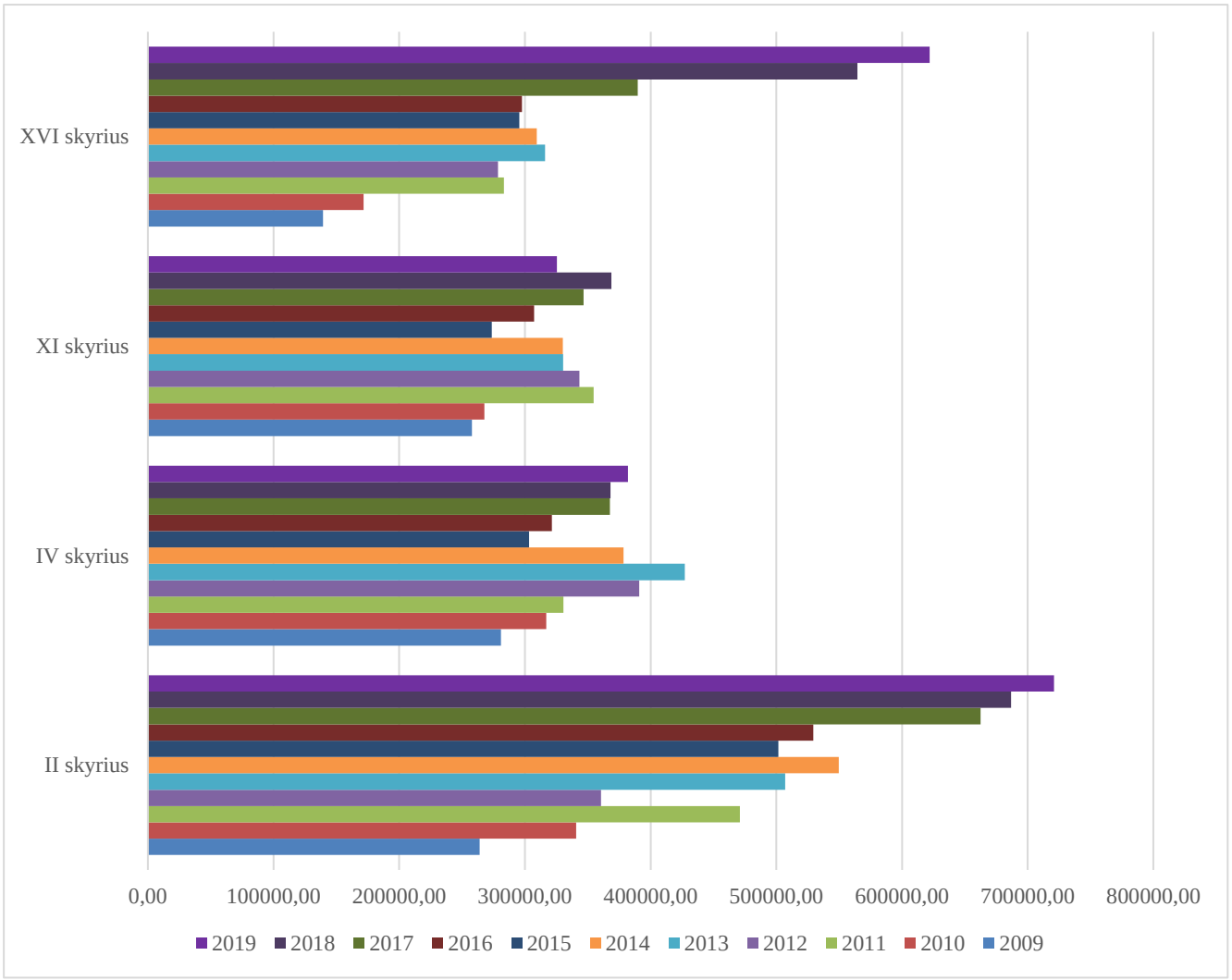
15 pav. ES ir Rytų partnerystės prekyba prekėmis, mlrd. Eur

Toliau pateikiama tyrimui atrinktų Rytų partnerystės šalių: Moldovos Respublikos, Ukrainos ir Sakartvelo prekybos su Lietuva detalesnė analizė ir konkurencingumo vertinimai.

3.3.1. Lietuvos ir Moldovos užsienio prekyba

Analizuodami Moldovos eksporto struktūrą galima išskirti keturis reikšmingus skyrius (žr. 16 pav. ir 3 priedo 4 pav.): II skyrių (~26 proc.), XVI skyrių (~22 proc.), IV skyrių (~14 proc.) ir XI skyrių (~11 proc.). Galima pastebėti, kad Moldovos respublikos eksporto struktūra per analizuojamą laikotarpį kito nežymiai. Pastaruosius dvejus metus stipriau išaugo XVI skyriaus (Mašinos ir mechaniniai įrenginiai; Elektros įranga...) eksportas, augo II skyriaus (Augaliniai produktai) eksportas.

Duomenų analizė atskleidžia (žr. 12 lentelę), kad Lietuva turi stiprų konkurencinį pranašumą eksportuojant V (nežymiai augantis), IX (mažėjimo tendencija), XIV (mažėjimo tendencija), XVII (stabili), XXI (ženkliai augantis) skyriaus prekes (detalesni indekso skaičiavimai pateikiami 2 priedo 4 lentelėje).

Šaltinis: parengta autorės vadovaujantis Moldovos Respublikos nacionalinio statistikos biuro duomenimis (National Bureu of Statistics of the Republic of Moldova, 2021)

16 pav. Moldovos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $

Reikšmingą konkurencinį pranašumą Lietuva turi eksportuojant I, VI, VII, X, XV, XVIII skyriaus prekes. Silpną konkurencinį pranašumą Lietuva turi eksportuojant XX skyriaus prekes. Likusiuose prekių skyriuose Lietuva neturi konkurencinio pranašumo Moldovos atžvilgiu.

12 lentelė. Lietuvos – Moldovos Balassa indekso rangai 2010-2019 m.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Pokytis
I skyrius	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	↔↑
II skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
III skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
IV skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
V skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔↑
VI skyrius	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	↑
VII skyrius	4	3	3	3	3	3	3	4	4	3	↔
VIII skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
IX skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓
X skyrius	3	2	2	2	3	3	3	3	3	3	↔
XI skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XII skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XIII skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XIV skyrius	4	2	3	4	4	4	4	4	4	4	↓
XV skyrius	2	1	2	1	3	3	3	3	3	3	↑
XVI skyrius	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1	↔
XVII skyrius	4	3	3	3	4	4	3	3	4	4	↔
XVIII skyrius	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	↔
XIX skyrius											
XX skyrius	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	↔↓
XXI skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↑↑

Bendras prekybos balansas su Moldovos respublika visu nagrinėjamu laikotarpiu teigiamas. 2019 m. prekybos balansas buvo 18551,4 tūkst. Eur.

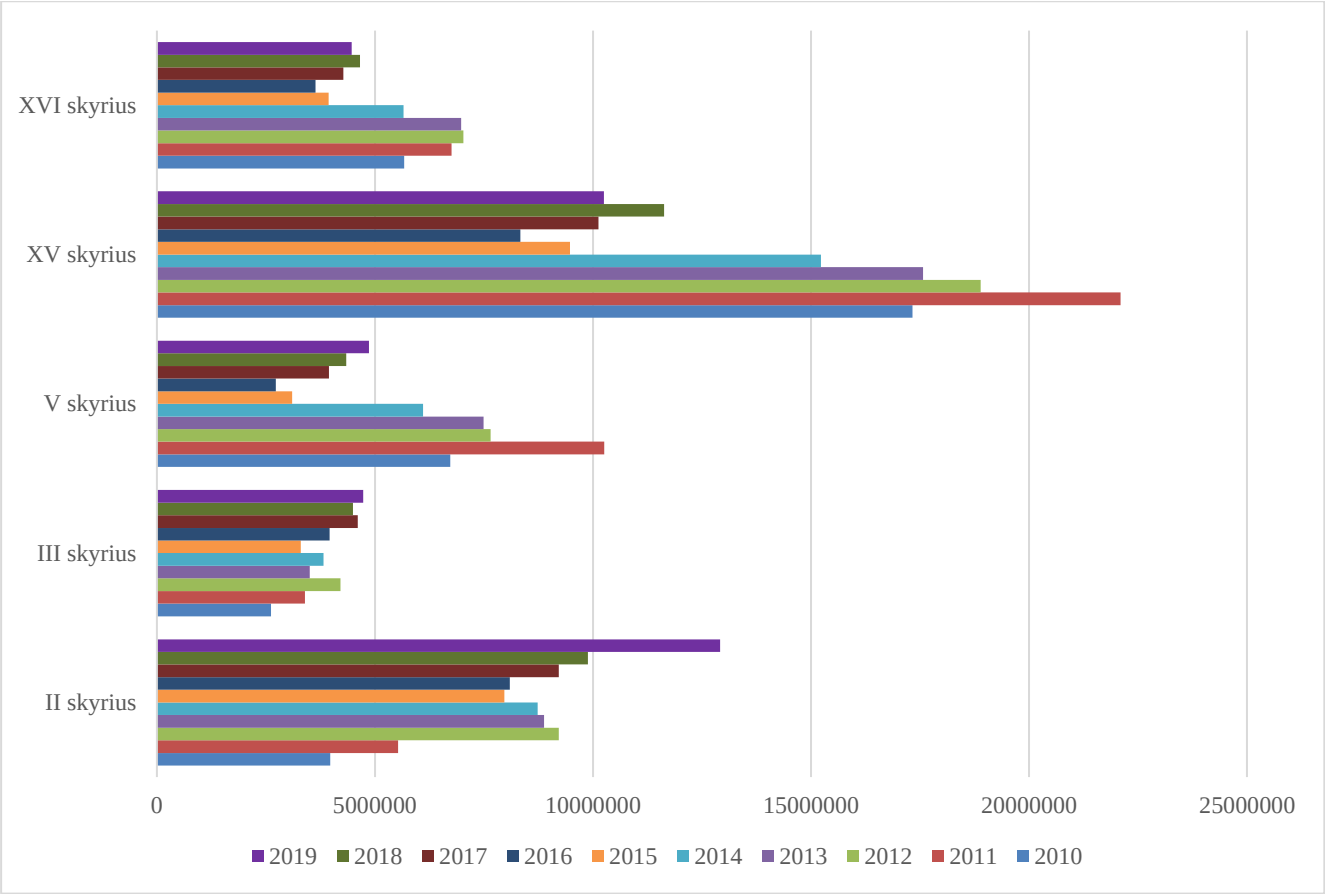
Per analizuojamąjį laikotarpį eksportas į Moldovą išaugo:

1) 2 skyriaus 12 poskyrio (Aliejinių kultūrų sėklos ir vaisiai; įvairūs grūdai, sėklos ir vaisiai; augalai, naudojami pramonėje ir medicinoje; šiaudai ir pašarai). Iki 2014 metų prekyba šiomis prekėmis nevyko, o nuo 2015 m. pradėjo augti ir išaugo daugiau nei 25 kartus;
2) 3 skyriaus 16 poskyrio (Gaminiai iš mėsos, žuvies arba vėžiagyvių, moliuskų arba kitų vandens bestuburių) nuo 1,6 (2015 m.) iki 135 tūkst. Eur (2019 m.);
3) 4 skyriaus 21 poskyrio (Įvairūs maisto produktai) daugiau nei du kartus po LPS įsigaliojimo, iki 445,1 tūkst. Eur. Taip pat augo ir 22 poskyrio (Nealkoholiniai ir alkoholiniai gėrimai bei actas) pardavimai: nuo 2,3 iki 166,2 tūkst. Eur.

4) 6 skyriaus 35 poskyrio prekės (Albumininės medžiagos; modifikuoti krakmolai; klijai; fermentai (enzimai)) nuo 4,2 tūkst. Eur. (2014) iki 166,9 tūkst. Eur.(2019 m.);
5) 7 skyriaus 39 poskyrio (Plastikai ir jų dirbiniai) nuo 355,5 tūkst. Eur (2013 m.) iki 2001,8 tūkst. Eur (2019 m.);
6) 10 skyriaus 48-49 poskyriai (apima gaminius iš popieriaus, kartoną ir t.t.) nuo 76,6 tūkst. Eur (2014) iki 2761,6 tūkst. Eur (2019 m.);
7) 11 skyriaus 62-63 poskyriai (Drabužiai ir jų priedai, išskyrus megztus ir nertus; Kiti gatavi tekstilės dirbiniai; rinkiniai; dėvėti drabužiai ir dėvėti tekstilės dirbiniai; skudurai) nuo 0,8 tūkst. Eur (2015 m.) iki 158,8 tūkst. Eur (2019);
8) 13 skyrius 70 poskyris (Stiklas ir stiklo dirbiniai) nuo 22,1 iki 100,8 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 ir 2019 m.);
9) 17 skyriaus 87 poskyrio (Antžeminio transporto priemonės, išskyrus geležinkelio ir tramvajaus riedmenis; jų dalys ir reikmenys) nuo 1916,7 iki 5093,8 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 ir 2019 m.); o taip pat 88 poskyrio (Orlaiviai, erdvėlaiviai ir jų dalys) nuo 5,7 iki 51,3 tūkst. Eur. (atitinkamai 2015 ir 2019 m.);
10) 20 skyriaus 94 poskyris (Baldai; patalynės reikmenys, čiužiniai, čiužinių karkasai, dekoratyvinės pagalvėlės ir panašūs kimštiniai baldų reikmenys; šviestuvai ir apšvietimo įranga, nenurodyti kitoje vietoje; šviečiantieji ženklai, šviečiančiosios iškabos ir panašūs dirbiniai; surenkamieji statiniai) išaugo nuo 5,1 tūkst. Eur (2015 m.) iki 231,5 tūkst. Eur (2019 m.).

3.3.2. Lietuvos ir Ukrainos užsienio prekyba

Analizuodami Ukrainos eksporto struktūrą matoma (žr. 17 pav.), kad 2019 m. didžiausią dalį sudaro du prekių skyriai: II skyrius (Augaliniai produktai; ~26 proc.) ir XV skyrius (Netaurieji metalai ir jų gaminiai; ~21 proc.). Ženklią dalį eksporto struktūroje sudaro III (Gyvūniniai arba augaliniai riebalai ir aliejus bei jų skilimo produktai...), V (Mineraliniai produktai) ir XVI (Mašinos ir mechaniniai įrenginiai; Elektros įranga...) skyriai (kiekvienas ~9 proc.). Taip pat matoma, kad mažėjant V skyriaus eksportui, augo XVI skyriaus prekių eksportas.

Šaltinis: parengta autorės vadovaujantis Ukrainos valstybinės statistikos tarnybos duomenimis (State Statistics Service of Ukraine, 2021)

17 pav. Ukrainos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $

Analizuodami konkurencinio pranašumo duomenis matoma (žr. 13 lentelę), kad stiprų konkurencinį pranašumą Lietuva turi keturiuose prekių skyriuose: VII (stabilu), XVIII (sparčiai didėja), XX (mažėja) ir XXI (sparčiai didėja). Reikšmingą konkurencinį eksportuojant Lietuva turi VI (didėja), XI (mažėja), XIV (didėja) ir XVII (didėja) skyriuose.

13 lentelė. Lietuvos – Ukrainos Balassa indekso rangai 2010-2019 m.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Pokytis
I skyrius	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	↓
II skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
III skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
IV skyrius	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	↔
V skyrius	2	2	3	2	2	3	2	2	2	2	↔↓
VI skyrius	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	↑
VII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔
VIII skyrius	2	2	3	3	2	3	2	2	2	2	↔

13 lentelės tęsinys

IX skyrius	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	↔↓
X skyrius	2	2	2	1	1	1	2	2	2	2	↔↑
XI skyrius	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3	↓
XII skyrius	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	↔
XIII skyrius	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	↔
XIV skyrius	3	3	2	2	2	2	3	2	3	3	↑
XV skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XVI skyrius	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	↑
XVII skyrius	2	2	1	2	2	3	3	3	3	3	↑
XVIII skyrius	3	3	4	3	4	4	4	4	4	4	↑↑
XIX skyrius											
XX skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↓
XXI skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↑↑

Silpną konkurencinį pranašumą Lietuva turi eksportuojant I (mažėja), IV (stabilu), V (stabilu su tendencija mažėti), VIII (stabilu), IX (stabilu su tendencija mažėti), XIII (stabilu), XVI (didėja) skyrių prekes. Visuose nepaminėtuose skyriuose Lietuva neturi konkurencinio pranašumo eksportuojant prekes (detalesni indekso skaičiavimai pateikiami 2 priedo 5 lentelėje).

Lietuvos – Ukrainos prekybos balansas teigiamas visu nagrinėjami periodu. Per analizuojamą laikotarpį balansas išaugo beveik dvigubai, nuo 422767,1 iki 765768,0 tūkst. Eur.

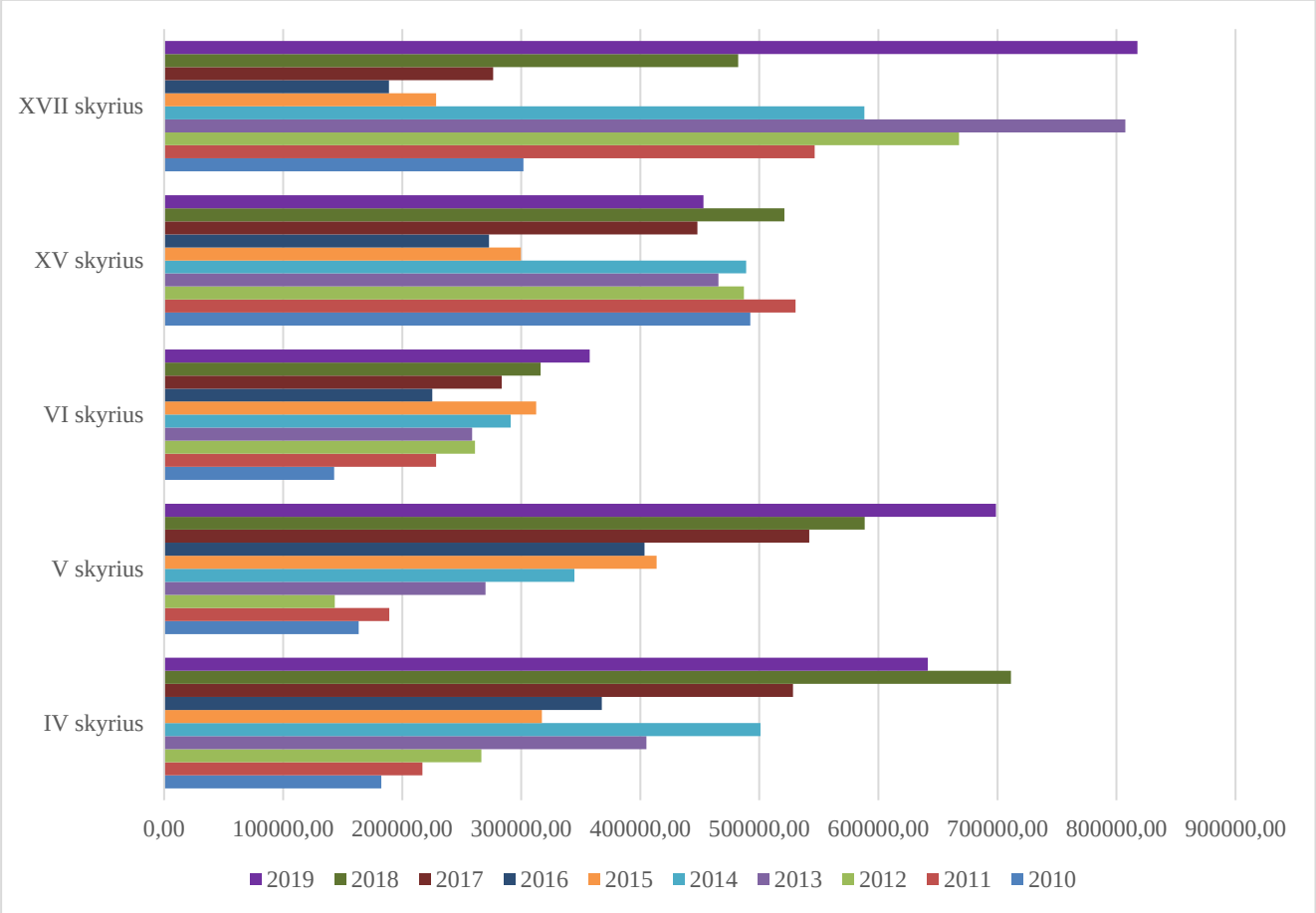
Analizuojant Lietuvos eksportą pagal KN skyrius ir žemesnius vienetus matome, kad:

1) išaugo 1 skyriaus 03 poskyrio (Žuvys ir vėžiagyviai, moliuskai ir kiti vandens bestuburiai) pardavimai nuo 2418,7 iki 14118,9 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 m. ir 2019 m.);
2) išaugo 2 skyriaus 08 poskyrio (Valgomieji vaisiai ir riešutai; citrusų vaisių arba melionų žievelės ir luobos) nuo 163,5 iki 596,1 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 m. ir 2019 m.); 11 poskyrio prekės (Malybos produkcija; salyklas; krakmolas; inulinas; kviečių glitimas) nuo 59,4 iki 708,8 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 m. ir 2019 m.); 12 ir 13 poskyrio prekės (Aliejinių kultūrų sėklos ir vaisiai; įvairūs grūdai, sėklos ir vaisiai; augalai, naudojami pramonėje ir medicinoje; šiaudai ir pašarai; Šelakas; lipai, dervos ir kiti augalų syvai bei ekstraktai) nuo 3,1 tūkst. iki 600,3 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 m. ir 2019 m.);
3) ženkliai augo 4 skyriaus (Paruošti maisto produktai; nealkoholiniai ir alkoholiniai gėrimai bei actas; tabakas ir perdirbti tabako pakaitalai) prekių pardavimai (išskyrus 24 poskyrį (Tabakas ir perdirbti tabako pakaitalai) nuo 8133,7 iki 23510,7 tūkst. Eur. (atitinkamai 2015 m. ir 2019 m.);
4) analogiškai ir 5 skyriaus (Mineraliniai produktai) prekių eksportas augo nuo 366069,2 iki 568320,5 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 m. ir 2019 m.);
5) 6 skyriaus (Chemijos pramonės ir jai gimininių pramonės šakų produkcija) eksportas augo visose grupėse ~ 2 kartus nuo 37811,8 iki 152562,2 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 m. ir 2019 m.);

6) stipriai išaugo geležies ir plieno, bei gaminių iš jų eksportas (15 skyrius 72-73 poskyriai);
7) 16 skyriaus prekių eksportas augo 47647,9 iki 94268,5 tūkst. Eur. (atitinkamai 2015 m. ir 2019 m.);
8) 17 skyriaus 87 poskyrio prekės (Antžeminio transporto priemonės[5], išskyrus geležinkelio ir tramvajaus riedmenis; jų dalys ir reikmenys). Eksportas augo nuo 19866,2 tūkst. Eur iki 62912,8 tūkst. Eur.

3.3.3. Lietuvos ir Sakartvelo užsienio prekyba

Analizuojant Sakartvelo eksporto struktūrą pastebima (žr. 18 pav.), kad dominuoja 5 skyrių prekės: XVII (~22 proc.), V (~18 proc.), IV (~17 proc.), XV (12 proc.), VI (~9 proc.). Iš paminėtų sparčiausiai augantys XVII, V ir IV skyriai.

Šaltinis: parengta autorės vadovaujantis Gruzijos nacionalinės statistikos biuro duomenimis (National Statistics Office of Georgia, 2021)

18 pav. Sakartvelo eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $

[5] Tikėtina naudoti automobiliai. Aut. pastaba

Analizuojant konkurencinio pranašumo duomenis matoma (žr. 14 lentelę), kad stiprų ir stabilų konkurencinį pranašumą Lietuva turi XVI, XIX, XX ir XXI skyriuose. X ir XII skyriuose Lietuva praranda stiprų pranašumą ir pereina į reikšmingo konkurencingumo zoną. Reikšmingą konkurencinį pranašumą Lietuva išlaiko VIII, IX ir XIII skyrių prekių eksporte.

Silpną konkurencinį pranašumą Lietuva turi eksportuodama I, II ir XI skyriaus prekes. Nepaminėtuose skyriuose konkurencinio pranašumo Lietuva neturi.

2010-2017 m. laikotarpiu prekybos balansas buvo teigiamas. Tačiau 2018-2019 m. laikotarpiu tapo neigiamas (2019 m. -6953,8 tūkst. Eur).

14 lentelė. Lietuvos – Sakartvelo Balassa indekso rangai 2010-2019 m.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Pokytis
I skyrius	2	3	2	2	3	2	2	2	2	3	↔
II skyrius	1	1	2	1	1	1	1	1	2	2	↑
III skyrius	3	2	3	1	2	2	2	1	1	1	↓
IV skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
V skyrius	3	3	4	3	2	1	1	1	1	1	↓
VI skyrius	1	1	1	1	1	1	2	1	2	2	↔
VII skyrius	4	4	4	4	4	4	4	3	3	3	↓
VIII skyrius	2	2	3	3	3	3	3	3	4	4	↑
IX skyrius	3	3	3	4	4	4	3	3	3	3	↔
X skyrius	4	4	3	4	4	4	4	4	4	3	↓↓
XI skyrius	3	4	3	3	2	2	2	2	2	2	↓
XII skyrius	4	4	4	4	3	3	3	4	4	3	↓↓
XIII skyrius	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	↔
XIV skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XV skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XVI skyrius	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	↓
XVII skyrius	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	↔
XVIII skyrius	4	4	4	4	4	3	3	3	3	2	↓
XIX skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↔
XX skyrius	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	↑
XXI skyrius	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	↑

Analizuojant eksporto skyrius, kuriuose Lietuva didina pardavimus nustatyta:

1) kad augo 4 skyriaus 23 poskyrio (Maisto pramonės liekanos ir atliekos; paruošti pašarai gyvūnams) eksportas nuo 0 (2015 m.) iki 174 tūkst. Eur (2019 m.);
2) 6 skyriaus 29 poskyrio (Organiniai chemijos produktai) eksportas nuo 45,4 iki 207,3 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 ir 2019 m.); 31 poskyrio (Trąšos) nuo 156,7 iki 333,2 tūkst. Eur; 33 poskyrio (Eteriniai aliejai ir kvapieji dervų ekstraktai (rezinoidai); parfumerijos, kosmetikos ir tualetiniai preparatai) nuo 168 iki 1209,2 tūkst. Eur.; 34 poskyrio (Muilai, skalbimo priemonės, šveitikliai,

pastos, ir pan.) nuo 285 iki 713,4 tūkst. Eur.; kiti chemijos produktai (38 poskyris) nuo 95,5 iki 429,4 tūkst. Eur (atitinkamai 2015 ir 2019 m.);

3) kad, nuosaikiai augo 7 skyriaus (Plastikai ir kaučiukas) prekių eksportas nuo 1371,3 iki 1996,8 tūkst. Eur.;
4) augo drabužių ir jų priedų (11 skyrius 61-62 poskyriai) eksportas nuo 20,1 iki 637,4 tūkst. Eur;
5) kad augo 14 skyriaus prekių (Gamtiniai arba dirbtiniu būdu išauginti perlai, brangakmeniai arba pusbrangiai akmenys, taurieji metalai, metalai, plakiruoti tauriuoju metalu, bei jų dirbiniai; dirbtinė bižuterija; monetos) eksportas nuo 14 iki 647,6 tūkst. Eur.;
6) eksportas augo ir 15 skyriaus 83 poskyrio prekėmis (Įvairūs dirbiniai iš netauriųjų metalų) nuo 85,4 iki 363,8 tūkst. Eur.;
7) kad nežymiai augo 18 skyriaus 90 poskyrio (Optikos, fotografijos, kinematografijos, matavimo, tikrinimo, tikslieji, medicinos arba chirurgijos prietaisai ir aparatai; jų dalys ir reikmenys) prekėmis nuo 1048,1 iki 1424,3 tūkst. Eur.
8) 20 skyriui įvyko eksporto persitvarkymas išlaikant tas pačias pardavimų apimtis. T.y. jei 2015 m. buvo daugiau parduodama baldų ir susijusių prekių (94 poskyris) ir mažiau 95 poskyrio prekių (Žaislai, žaidimai ir sporto reikmenys; jų dalys ir reikmenys), tai 2019 m. baldų ir susijusių prekių pardavimai išaugo 3 kartus, kai tuo tarpu žaislų ir susijusių prekių pardavimai mažėjo dvigubai. Bendra pardavimų apimtis 2019 m. sudarė 1360, 7 tūkst. Eur.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Tarptautinės prekybos ir globalizacijos įtaka pasaulyje skatina šalių tarpusavio priklausomybę ir prekybos mainus, kurie padeda sumažinti išteklių trūkumą ir suteikia galimybę didinti šalies konkurencinį pranašumą, kuris visais laikas buvo siejama su eksporto rodikliais. Pradžioje vertinant teigiamą prekybos balansą, t. y. eksportą viršijantį importą, tuomet pabrėžiant eksporto specializacijos svarbą ir galiausiai konkurencingumą apibrėžiant kaip šalies sugebėjimą paskatinti ekonomikos augimą ir padidinti gyventojų gerovę. Atsižvelgiant į ES prekybos politikos pagrindinį tikslą - didinti Europos įmonių prekybos galimybes, pašalinant tarifus, kvotas ir užtikrinti sąžiningą konkurenciją, formuodama užsienio prekybos politiką, ES su trečiosiomis šalimis sudaro laisvosios prekybos susitarimus, kurie mokslinėje literatūroje vieningai apibrėžiami kaip tarptautinė sutartis, skirta prekybos apribojimų sumažinimui ir integracijai į kitos šalies rinką, siekiant pagerinti susitariančiųjų šalių prekybos santykius.

2. Užsienio prekybos konkurencingumui įvertinti taikyta palyginamojo pranašumo teorija ir vienas iš pagrindinių jos taikomų rodiklių – lyginamojo pranašumo indeksas (RCA – Revealed comparative advantage). Paskaičiuotas indeksas sugrupuojamas į 4 rangus: 4-stiprus konkurencinis pranašumas; 3 – reikšmingas konkurencinis pranašumas; 2 – silpnas konkurencinis pranašumas ir 1 – konkurencinio pranašumo nėra. Tyrimui atrinktos šešios šalys iš dviejų regionų: Vakarų Balkanų šalys (Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Kosovas) ir Rytų partnerystės šalys (Moldova, Sakartvelas, Ukraina). Analizuojami 2010-2019 m. duomenys surinkti iš atitinkamų šalių statistikos tarnybų. Pagal poreikį analizė papildoma Eurostat duomenimis. Analizuojama prekyba pagal Kombinuotosios nomenklatūros skyrius ir poskyrius 2 skaičių nomenklatūroje. Atskirais atvejais analizė papildoma (detalizuojama) 4, 8 skaičių nomenklatūros duomenimis. Išskiriami augantys eksporto prekių skyriai.

3. Vertinant konkurencinį pranašumą su Vakarų Balkanų šalimis nustatyta, kad Lietuva prekyboje su Albanija turi stiprų konkurencinį pranašumą ne tik jos stiprioje eksporto grupėje (VI skyrius), bet ir kituose prekių skyriuose: III; VII; XVII; XVIII; XX ir XXI. Prekyboje su Bosnija ir Hercegovina Lietuva turi stiprų konkurencinį pranašumą tose prekių grupėse, kurios nėra tarp šalies eksporto lyderių, t.y. eksportuojant XVIII (augantis Lietuvos eksportas) ir XXI skyriaus prekes. Reikšmingą konkurencinį pranašumą turima eksportuojant I, II, IV ir XIV skyrių prekes. Prekyboje su Kosovu Lietuva turi stiprų konkurencinį pranašumą 18-koje iš 21 skyriaus. Išimtį sudaro VIII (konkurencingumas reikšmingas 2019 m.) ir XV (konkurencingos su tendencija augti) skyriaus prekės. Apibendrinant Lietuvos ir Vakarų Balkanų šalių užsienio prekybą galime pastebėti, bendras prekybinis balansas su analizuotomis šalimis daugeliu atvejų yra teigiamas. Išimtys: 2011, 2017 ir 2018 m.. Visais paminėtais atvejais neigiamą prekybos balansą lėmė neigiamas prekybos balansas su Bosnija ir Hercegovina. Surinkti ir išanalizuoti duomenys sudaro prielaidas išskirti bendrus dėsningumus: į visas tris tirtas šalis didėja pieno produktų

eksportas, o ypatingai sūrių ir varškės grupėje; eksportuojami maisto produktų ruošiniai, įskaitant naudojamus kitų maisto produktų gamyboje; auga durpių eksportas; sparčiai auga eksportas gamyboje naudojamų prietaisų, jų atsarginių detalių ir priežiūros priemonių; o taip pat prietaisai, kurių gamyboje yra naudojami lazeriai, įskaitant radarus, nuotolinio valdymo įrenginius, kitos elektroninės prekės.

Prekyba su Rytų partnerystės šalimis pasižymi teigiamu balansu, kuris išaugo nuo 422767,1 iki 640180,9 tūkst. Eur. Bendra prekybos apimtis su Moldova, Sakartvelu ir Ukraina išaugo nuo 611401,1 iki 1129209,0 tūkst. Eur. per analizuojamą 2010-2019 m. laikotarpį. Svarbu pastebėti, kad didžiausios prekybos apimtys yra su Ukraina. Prekyboje su Moldova Lietuva turi stiprų konkurencinį pranašumą eksportuojant V (nežymiai augantis), IX (mažėjimo tendencija), XIV (mažėjimo tendencija), XVII, XXI (ženkliai augantis) skyriaus prekes. O taip pat reikšmingą konkurencinį pranašumą Lietuva turi eksportuojant I, VI, VII, X, XV, XVIII skyriaus prekes. Prekyboje su Ukraina stiprų konkurencinį pranašumą Lietuva turi keturiuose prekių skyriuose: VII, XVIII (augimo tendencija), XX (mažėjimo tendencija) ir XXI (spartaus augimo tendencija). Reikšmingą konkurencinį eksportuojant Lietuva turi VI (augimo tendencija), XI (mažėjimo tendencija), XIV (augimo tendencija) ir XVII (augimo tendencija) skyriuose. Prekyboje su Sakartvelu stiprų ir stabilų konkurencinį pranašumą Lietuva turi XVI, XIX, XX ir XXI skyriuose. X ir XII skyriuose Lietuva praranda stiprų pranašumą ir pereina į reikšmingo konkurencingumo zoną. Reikšmingą konkurencinį pranašumą Lietuva išlaiko VIII, IX ir XIII skyrių prekių eksporte. Prekyboje su Rytų partnerystės šalimis galima išskirti keletą bendrumų (nors skirtumų daugiau): didėja 2 skyriaus (Augaliniai produktai) prekių eksportas į Moldovą ir Ukrainą. Į visas tirtas šalis didėja 4 skyriaus (paruošti maisto produktai; nealkoholiniai ir alkoholiniai gėrimai bei actas) produktų eksportas (ypač Ukrainą). Didėja plastiko ir jo gaminių bei kaučiuko (7 skyrius) eksportas į Moldovą ir Sakartvelą. Į Ukrainą ir Moldovą daug eksportuojama 17 skyriaus 87 poskyrio prekių (antžeminio transporto priemonės, tikėtina naudoti automobiliai). Į Moldovą bei Sakartvelą taip pat keliauja baldai ir juos papildančios dalys (čiužiniai, apšvietimo įranga, etc.) bei žaislai, žaidimai ir sporto reikmenys; jų dalys ir reikmenys.

Bendras prekybos balansas su tirtomis Vakarų Balkanų ir Rytų partnerystės šalimis visu nagrinėjamu laikotarpiu teigiamas su tendencija augti. Lyginant 2010 ir 2019 metų rodiklius nustatyta, kad prekybos balansas išaugo 1,81 karto nuo 424836,2 (2010 m.) iki 769117,9 tūkst. Eur (2019 m.). Didžiausias prekybos balansas su Ukraina. Prekybos balansas pastaruosius kelerius metus neigiamas prekyboje su Bosnija ir Hercegovina bei Sakartvelu. Bendra prekybos apimtis su tirtomis šalimis išaugo nuo 614183,7 (2010 m.) iki 1142948,0 tūkst. Eur (2019 m.). Tyrimo duomenų analizė leidžia teigti, kad Laisvosios prekybos sutarčių su ES pasirašymas turi teigiamą įtaką Lietuvos eksporto augimui į tirtas šalis.

Atsižvelgiant į mokslinės literatūros analizę bei atlikto tyrimo rezultatus pateikiamos rekomendacijos kaip paskatinti Lietuvos eksporto apimčių augimą šalyse, kurios sudaro laisvosios prekybos sutartis su ES:

1. Atlikus mokslinių ir teisinių dokumentų analizę buvo pastebėta, kad viešai nėra skelbiama informacija apie įsigaliojusio ES laisvosios prekybos susitarimo sukeltą poveikį Lietuvos valstybei arba atskiriems pramonės sektoriams. Kad būtų kuo efektyviau panaudojamos laisvosios prekybos sutarčių pagrindu teikiamos prekybos lengvatos, Lietuvos politikos institucijoms, atsakingoms už užsienio prekybos politikos formavimą, rekomenduojama nuolatos vertinti (arba užsakyti vertinti) teikiamų prekybos lengvatų panaudojimo efektyvumą. Objektyviam vertinimui pateikti pirmiausia turėtų būti apskaičiuojami laisvosios prekybos susitarimo pirmenybės rodikliai, kurių pagalba būtų atliekamas pirminis LPS lengvatų taikymo srities, panaudojimo įvertinimas. Šis tyrimas padėtų atskleisti bendrą susitarimo mąstą, t. y. atskleisti koks kiekis visų galiojančių tarifų po LPS įsigaliojimo yra pašalinamas. Kadangi tarifai ir nesudarius LPS gali būti nuliniai, naudingumo koeficientas atskleistų eksporto dalį, kuri faktiškai pasinaudojo būtent LPS teikiamomis prekybos lengvatomis, o ne anksčiau galiojusiais nuliniais tarifais, taip parodydamas realų naudos gavimą. Atlikus pirminį vertinimą, rekomenduojama atlikti prekybos apimties ir prekybos sąlygų pokyčių įvertinimą, kuris suteiktų galimybę kiekybiškai įvertinti LPS poveikį prekybai ir gerovei tam tikrame sektoriuje. Tyrimo rezultatai padėtų suvokti kokią realią naudą ES laisvosios prekybos susitarimas suteikė Lietuvos verslininkams integruojantis į ES laisvosios prekybos susitarimą sudariusios šalies rinką.

2. Kad vietiniam verslui būtų lengviau integruotis į ES laisvosios prekybos sutartį pasirašiusių šalių rinkas, Lietuvos institucijoms rekomenduojama atlikti tyrimą, kurio metu būtų išanalizuota tam tikros laisvosios prekybos sutartį su ES sudariusios šalies importo struktūrą ir strateginiai dokumentai, kurių analizė padės numatyti kur link tam tikra šalis vystosi ir kokių prekių jiems tam reikės. Gauti tyrimo duomenys turėtų būti talpinami tam tikroje duomenų bazėje, kuri būtų viešai prieinama Lietuvos verslo subjektams.

LITERATŪRA

1. Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina. (2021). International trade in goods. Prieiga per internetą: URL: http://www.bhas.ba/Calendar/Category/11
2. Ambraziūnaitė, D. (2017). Lietuvos daržininkystės sektoriaus atskleistasis santykinis pranašumas pasaulinėje rinkoje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 47(2), 8-13
3. Arantza, G. A. (2017). Analytical framework: relations between the European Union and Mercosur. The European Union's Policy Towards Mercosur (p. 21-37). Responsive Not Strategic Manchester Univerity Press.
4. Balassa, B. (1965). Trade Liberalisation and "Revealed" Comparative Advantage. The Manchester School. https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1965.tb00050.x
5. Baldwin, R. (2016). The World Trade Organization and the Future of Multilateralism. *Journal of economic perspectives*, 30(1), p. 95-116
6. Bernhofen, M. B. & Brown C. J. (2018). Retrospectives: On the Genius Behind David Ricardo's 1817 Formulation of Comparative. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 32, No. 4, 227-240. Prieiga per internetą: URL: https://www.jstor.org/stable/26513503?seq=1&cid=pdf-reference#references_tab_contents
7. Bown, C. P. (2016). The Truth about Trade Agreements—and Why We Need Them. Peterson Institute for International Economics.
8. Burlacu, S., Gutu, C., & Matei, F. O. (2018). Globalization – pros and cons // *Quality – Access to Success*, 19(S1), 122-125
9. Chang, R., Kaltani, L., and Loayza, N.V. (2009). Openness can be good for growth: The role of policy complementarities. *Journal of Development Economics*, 90(1), p. 33-49
10. Danilevičienė, I., Lukšytė, V. (2017). Tiesioginių užsienio investicijų įtakos šalies ekonomikos konkurencingumui vertinimas. *Mokslas - Lietuvos ateitis*, 9(2), 183-196. Prieiga per internetą: URL: https://vb.vgtu.lt/object/elaba:22844031/
11. Dubauskas, G. (2013). Ekonomikos ir finansų teorijos (p. 7-231). Vilnius: Gernerolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. http://www.lka.lt/lt/moksline-veikla/leidiniai/leidiniu-sisteminis-katalogas/socialiniai-mokslai/ekonomika.html
12. European Commission. (2020). Overview of FTA and other trade negotiations. Prieiga per internetą: URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tra-doc_118238.pdf
13. European Commission. (2021). Negotiations and agreements. Prieiga per internetą: URL: https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/#_under-adoption

14. Europos Komisija (2016). Apie Europos Sąjungos politiką. Prekyba. Prieiga per internetą: URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/9a2c5c3e-0d03-11e6-ba9a-01aa75ed71a1.0010.04/DOC_1
15. Europos Parlamentas, (2019). ES prekybos politika: kaip tai veikia? Prieiga per internetą: URL: https://www.europarl.europa.eu/news/lt/headlines/economy/20190528STO53303/es-prekybos-politika-kaip-tai-veikia
16. Europos Parlamentas (2019). *ES politika. Piliečių poreikių tenkinimas.* Tarptautinė prekyba ir globalizacija. Prieiga per internetą: URL: https://what-europe-does-for-me.eu/data/pdf/focus/focus21_lt.pdf
17. Europos Parlamento tyrimų tarnyba (2019). Tarptautinė prekyba ir globalizacija. *ES politika. Piliečių poreikių tenkinimas*. Prieiga per internetą: URL: https://what-europe-does-for-me.eu/data/pdf/focus/focus21_lt.pdf
18. Europos Taryba. (2020). Reglamentas, kuriuo patvirtinta 2021 m. Kombinuotoji nomenklatūra. Prieiga per internetą: URL: https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/8414446/KN_2021.zip/a50a2e04-9986-4599-913d-ca10b7519eda
19. Europos Vadovų Taryba. Europos Sąjungos Taryba (2019). ES prekybos susitarimai. Prieiga per internetą: URL: https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/trade-policy/trade-agreements/
20. Gaikar, V. (2020). Economics of Global Trade and Finance. Mumbajus: Himalaya Publishing House, p. 2-99
21. Geist, M. (2018). Law and the "Sharing Economy": Regulating Online Market Platforms. *The Sharing Economy and Trade Agreements: The Challenge to Domestic Regulation* (p. 223-260). Canada: University of Ottawa Press.
22. Gnangnon, S.K. (2018). Multilateral Trade Liberalization and Economic Growth. *Journal of Economic Integration*, 33(2), 1261-1301
23. Grebliauskas, A., & Stonys, M. (2012). Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo vertinimas. *Taikomoji Ekonomika: Sisteminiai Tyrimai*, 2(6), 49–72. https://doi.org/0.7220/AESR.1822.7996.2012.6.2.3
24. Grebliauskas, A., Stonys, M. (2012). Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo vertinimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 6(2), p. 49-72. Prieiga per internetą: URL: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/1221/1/ISSN1822-7996_2012_T_6_N_2.PG_49_72.pdf
25. Greenaway, D. (1998). Does trade liberalisation promote economic development? *Scottish Journal of Political Economy*, 45(5), 491-511

26. Grossman, G. M. (2016). The purpose of trade agreements. *National Bureau of economic research,*22070, 2-33

27. Haggart, B. (2017). Modern Free Trade Agreements Are Not About Free Trade. *Centre for International Governance Innovation*, 15-19

28. Healey, J. (2014). *Free Trade and Globalisation.* Australia, Sydney: Spinney Press. https://www.rbsclibrary.com/uploads/1/1/5/7/11579595/free_trade_and_globalisation_2.pdf

29. Jatuliavičienė, G., Kučinskienė, M., Garuckas, R. (2007). Lietuvos užsienio prekybos pokyčiai integruotoje Europos Sąjungos rinkoje. *Ekonomika*, 77-93

30. Kacowicz, M. A. ir Mitran M. (2016). Why Don't We Have Coherent Theories of International Relations About Globalization? *Global Governance 22*, 199–218. Prieiga per internetą: URL: https://www.researchgate.net/publication/302543141_Why_Don%27t_We_Have_Coherent_Theories_of_International_Relations_About_Globalization

31. Kaytaz, M., Özmucur, S., Yürükoğlu, T. (2017). Globalization, trade, productivity and development/// *S&B World Foundation*, 1 – 210

32. Kalendienė, J., & Miliauskas, G. (2011). Lithuania export competitiveness before economic recession. *Business and Economic Horizons*, 4(1), 40–51

33. Kawecka-Wyrzykowska, E. (2020). Importance and Motives of Preferential Trade Agreements in the EU's External Trade. *Economics and Business Review*, 6(20)(3), 3-22.

34. Kosovo Agency of Statistics. (2021). International Trade. Prieiga per internetą: URL: https://ask.rks-gov.net/en/kosovo-agency-of-statistics/economy/international-trade

35. Kostić, V., Ilić, V., Cvetanović., S, Nedić, V. (2019). Competitiveness and inequality in income distribution the European countries at different levels of development, *TEME*, 1, 695-718

36. Kowalski, A. M. (2018). Benefits of Broasening the Analysis of International Competitiveness: The Case of CEE Countries. *Focus on Central and Eastern Europe,* 18(1), 7-11

37. Lagodiienko, V., & Lagodiienko, N. (2019). Empirical analysis of the effectiveness of the free trade area between the EU and Ukraine for the agricultural market. *TEM Journal*. https://doi.org/10.18421/TEM83-32

38. Larsén, M. F. (2017). The Increasing Power of the European Parliament: Negotiating the EU-India Free Trade Agreement. *International Negotiation*, 22, 473–498

39. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, (2021). PPO. Prieiga per internetą: URL: https://urm.lt/default/lt/ekonomine-diplomatija/lietuva-tarptautinese-ekonominese-organizacijose/ppo

40. Limão, N. (2016). Preferential Trade Agreements. *NBER Working Paper 22138*, p. 279-367

41. Liu, X. ir Ornelas, E. (2014). Free Trade Agreements and the Consolidation of Democracy. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 6(2), 29–70. Prieiga per internetą: URL:

https://www.researchgate.net/publication/254963954_Free_Trade_Agreements_and_the_Consolidation_of_Democracy

42. Lukšytė, V., & Melnikas, B. (2018). Baldų gamyba ir eksporto plėtra ekonomikos globalizacijos sąlygomis. 21-Osios *Lietuvos Jaunųjų Mokslininkų Konferencijos „Mokslas –Lietuvos Ateitis“ Teminė Konferencija*. Prieiga per internetą: URL: http://jmk.vvf.vgtu.lt/index.php/Verslas/2018/paper/viewFile/162/125
43. Mcneill, J. (2020). Exporting environmental objectives or erecting trade barriers in recent EU free trade agreements. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*, 12(1), 40-53
44. Meilienė, E., & Snieška, V. (2010). Lietuvos pramonės konkurencingumo veiksniai eksporto politikos nuostatose. *Viešoji Politika Ir Administravimas*, 31, 119–132.
45. Naito, T. (2017) An asymmetric Melitz model of trade and growth. Economics Letters, 158, p. 80-83
46. National Bureu of Statistics of the Republic of Moldova. (2021). External trade. Prieiga per internetą: URL: https://statistica.gov.md/category.php?l=en&idc=336&
47. National Statistics Office of Georgia. (2021). Exports by commodity groups (HS 4 digit level). Prieiga per internetą: URL: https://geostat.ge/media/36669/Export-Product-by-4-digit-2000-2020.xlsx
48. Navickas, V., & Malakauskaitė, A. (2010). Konkurencingumo vertinimo metodologinės problemos ir ribotumas. *Verslas: Teorija Ir Praktika*, 11(1), 5–11.
49. Obadi, S. M. (2017). Competitive Advantage of Yemeni Export in the US Market. OALib. https://doi.org/10.4236/oalib.1103852
50. Papageorgiou, D., Michaely M. and Choksi, A. (1991). Liberalising Foreign Trade. Oxford, UK: Basil Blackwell, p. 235 – 377
51. Perelman, M. (2015). The Anarchy of Globalization: Local and Global, Intended and Unintended Consequences. World Review of Political Economy, Vol. 6, No. 3, pp. 352-374
52. Pettinger. T. (2019). Benefits of free trade. Prieiga per internetą: URL: https://www.economicshelp.org/trade2/benefits_free_trade/
53. Plummer, M. G., & Cheong, D., Hamanaka, S. (2010). *Methodology for Impact Assessment of Free Trade Agreements*. Manadalujongas, Filipinai: Asian Development Bank. https://aric.adb.org/pdf/FTA_Impact_Assessment.pdf
54. Rodrik, D. (2018). What Do Trade Agreements Really Do? *The Journal of Economic Perspectives* , 32(2), 73-90
55. Scott, M. J. (2017). Invited Essay: When Global Is Local: The Great Plains, Globalization, and the World Economy. *Great Plains Research*, 27 (1), 1-13

56. Stalgienė, A. ir Paunksnienė, J. (2009). Klasterizacija - prielaida didinti Lietuvos maisto ir gėrimų pramonės konkurencingumą. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 16(1), 106-113. Prieiga per internetą: URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SyJGGJWKulkJ:mts.asu.lt/mtsrbid/article/download/516/542+&cd=8&hl=lt&ct=clnk&gl=lt
57. Staskevičiūtė, G., Tamošiūnienė, R. (2010). Šalies konkurencingumas: sampratos raida laiko perspektyvoje. Verslas: teorija ir praktika, 11(2), 159-167. Prieiga per internetą: URL: https://www.researchgate.net/publication/272857282_Salies_konkurencingumas_sampratos_raida_laiko_perspektyvoje
58. State Statistics Service of Ukraine. (2021). Commodity pattern of foreign trade of Ukraine. Prieiga per internetą: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/
59. Statistics Netherlands (CBS). (2020). International trade; Dutch export specialisation with respect to the EU. Prieiga per internetą: URL: https://www.cbs.nl/en-gb/figures/detail/81202eng?q=shipping
60. The statistical service in Republic of Albania. (2021). International Trade in Goods. Prieiga per internetą: URL: http://www.instat.gov.al/en/themes/international-trade/international-trade-in-goods/
61. Vaiginienė, E., Miškinis, A., Kasnauskienė, G. (2006). Lietuvos aprangos ir tekstilės pramonės konkurencingumo stiprinimo galimybės. *Ekonomika*, 74-107
62. Vilpišauskas, R. (2004). Tarptautinis konkurencingumas ir Lietuvos eksporto politika. *Pinigų studijos 2004*, 54-67
63. Vitunskienė, V. ir Serva, E. (2006). Atskleistasis santykinis pranašumas: teorinis požiūris ir Lietuvos pieno sektoriaus analizė ES-15 atžvilgiu. *Ekonomika*, (73), 96–110. Prieiga per internetą: URL: https://www.researchgate.net/publication/342092446_Atskleistasis_santykinis_pranasumas_teorinis_poziuris_ir_Lietuvos_pieno_sektoriaus_analize_ES-15_atzvilgiu
64. World Bank Group (2017). Measuring and analyzing the impact of GVCs on economic development. *Global value chain development report 2017*. Prieiga per internetą: URL: http://documents1.worldbank.org/curated/en/440081499424129960/pdf/117290-WP-P157880-PUBLIC.pdf
65. Žotkevičienė, J. (2016). Eksporto konkurencingumas ir jo vertinimo metodai. *Jaunasis Mokslininkas 2016: Studentų Mokslinės Konferencijos Straipsnių Rinkinys*, 55–60. Kaunas: Akademija.

Nevedomskaitė S. (2021). *ES laisvosios prekybos sutarčių poveikio Lietuvos eksporto konkurencingumui vertinimas* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe, taikant RCA santykinio pranašumo indeksą išanalizuotas ir įvertintas Lietuvos konkurencinis pranašumas ir jo dinamika 2010-2019 metais su atrinktomis Vakarų Balkanų (Albanija, Kosovas, Bosnija ir Hercegovina) bei Rytų partnerystės (Moldova, Ukraina, Sakartvelas) šalimis, kurios yra sudariusios laisvosios prekybos sutartis su ES. Pirmame skyriuje nagrinėjamos laisvosios prekybos sutarčių ir šalies eksporto konkurencingumo sampratos bei jų vertinimo teoriniai aspektai. Antrame darbo skyriuje pagrindžiamas tyrimo metodas, pateikiami galimi indekso interpretavimo būdai bei aprašoma tyrimo imtis, duomenys ir ribotumai. Trečiame skyriuje analizuojami RCA indekso skaičiavimai, identifikuojami stiprų ir reikšmingą konkurencinį pranašumą turintys Lietuvos eksportuojamų prekių skyriai, taip pat išanalizuojamas prekybos balansas ir identifikuojamos prekių grupės, kurių eksportas į analizuojamų šalių rinkas per 2010-2019 metus išaugo. Ketvirtame skyriuje pateikiamos išvados bei siūlymai, kaip didinti Lietuvos eksporto konkurencingumą LPS partnerių rinkose.

Pagrindiniai žodžiai: laisvosios prekybos sutartys, eksporto konkurencingumas, tarptautinė prekyba, atskleistasis santykinis pranašumas.

Nevedomskaitė S. (2021). The *assessment of the impact of EU Free Trade Agreements on the Lithuanian export competitiveness* (Master's Thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University

ANNOTATION

In the Master's thesis, applying the RCA relative advantage index, Lithuania's competitive advantage and its dynamics in 2010-2019 were analysed and evaluated with selected countries of the Western Balkans (Albania, Kosovo, Bosnia and Herzegovina) and the Eastern Partnership (Moldova, Ukraine, Sakartvelas) which have trade agreements with the EU. In the first chapter it is explained the concepts of free trade agreements and the country's export competitiveness and their assessment theoretical aspects. The second chapter justifies the research method, presents possible ways of interpreting the index and describes the research sample, data and limitations. The third chapter analyses the RCA index calculations, identifies the divisions of Lithuanian exports with a strong and significant competitive advantage, as well analyses the trade balance and identifies groups of goods which exports to the markets of the analysed countries have increased during 2010-2019. The fourth chapter presents conclusions and suggestions on how to increase the competitiveness of Lithuanian exports in the markets of FTA partners.

Key words: free trade agreements, export competitiveness, international trade, revealed comparative advantage.

Nevedomskaitė S. (2021). *ES laisvosios prekybos sutarčių poveikio Lietuvos eksporto konkurencingumui vertinimas* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

SANTRAUKA

ES laisvosios prekybos sutarčių poveikio Lietuvos eksporto konkurencingumui vertinimas aktualus siekiant išanalizuoti Lietuvos gebėjimą pasinaudoti atviros rinkos teikiamais privalumais bei gaminti ir eksportuoti užsienio vartotojų poreikius atitinkančią produkciją, taip didinant eksporto apimtis, kurios turi teigiamą įtaką Lietuvos ekonominiam augimui. Kadangi sudarydamos laisvosios prekybos sutartis šalys abipusiai atveria viena kitos prekybos rinkas, vietinės įmonės susiduria su papildoma importo konkurencija, todėl daugelis įmonių gali patirti nuostolių, tapti mažiau pelningomis ir bankrutuoti. Priešingu atveju, užsienio tarifų mažinimas skatina eksportuotojus, jie plečia savo gamybos apimtis ir tampa pelningesni. Tokiu būdu formuojama mokslinė tyrimo problema: kokį poveikį ES sudaromos laisvosios prekybos sutartys turi mažos ir atviros šalies ekonomikos eksporto konkurencingumui? Darbo objektas – ES laisvosios prekybos sutarčių poveikis Lietuvos eksporto konkurencingumui. Tyrimo tikslas - įvertinti ES laisvosios prekybos sutarčių poveikį Lietuvos eksporto konkurencingumui ir nustatyti Lietuvos eksporto konkurencinį pranašumą ir jo dinamiką ES laisvosios prekybos susitarimą sudariusių šalių rinkose. Tyrimo uždaviniai: atskleisti laisvosios prekybos sutarčių ir šalies eksporto konkurencingumo teorinius aspektus, pateikti ES laisvosios prekybos sutarčių poveikio Lietuvos eksporto konkurencingumui vertinimo metodologiją bei įvertinti Lietuvos eksporto konkurencinį pranašumą ir jo dinamiką šalyse, su kuriomis buvo pasirašytos ES laisvosios prekybos sutartys. Tyrimo metodika: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, teisinių dokumentų analizė, statistinių duomenų analizė, lyginamoji gautų rezultatų analizė.

Tyrimo rezultatai: Lietuva prekyboje su Albanija turi stiprų konkurencinį pranašumą III; VI; VII; XVII; XVIII; XX ir XXI prekių skyriuose. Prekyboje su Bosnija ir Hercegovina Lietuva turi stiprų konkurencinį pranašumą XVIII (augantis Lietuvos eksportas) ir XXI skyriaus prekes. Reikšmingą konkurencinį pranašumą turima eksportuojant I, II, IV ir XIV skyrių prekes. Prekyboje su Kosovu Lietuva turi stiprų konkurencinį pranašumą 18-koje iš 21 skyriaus. Prekyboje su Moldova Lietuva turi stiprų konkurencinį pranašumą eksportuojant V (nežymiai augantis), IX (mažėjimo tendencija), XIV (mažėjimo tendencija), XVII, XXI (ženkliai augantis) skyriaus prekes. Reikšmingas konkurencinis pranašumas pasireiškia I, VI, VII, X, XV, XVIII skyriuose. Prekyboje su Ukraina stiprų konkurencinį pranašumą Lietuva turi: VII, XVIII (augimo tendencija), XX (mažėjimo tendencija) ir XXI (spartaus augimo tendencija). Reikšmingą konkurencinį eksportuojant Lietuva turi VI (augimo tendencija), XI (mažėjimo tendencija), XIV (augimo tendencija) ir XVII (augimo tendencija) skyriuose. Prekyboje su Sakartvelu stiprų ir stabilų konkurencinį pranašumą Lietuva turi XVI, XIX, XX ir XXI skyriuose. Reikšmingą konkurencinį pranašumą Lietuva išlaiko VIII, IX ir XIII skyrių prekių eksporte. Bendras

prekybos balansas su tirtomis Vakarų Balkanų ir Rytų partnerystės šalimis 2010-2019 m. laikotarpiu teigiamas su tendencija augti. Lyginant 2010 ir 2019 metų rodiklius nustatyta, kad prekybos balansas išaugo 1,81 karto nuo 424836,2 (2010 m.) iki 769117,9 tūkst. Eur (2019 m.). Bendra prekybos apimtis su tirtomis šalimis išaugo nuo 614183,7 (2010 m.) iki 1142948,0 tūkst. Eur (2019 m.). Tyrimo duomenų analizė leidžia teigti, kad Laisvosios prekybos sutarčių su ES pasirašymas turi teigiamą įtaką Lietuvos eksporto augimui į tirtas šalis.

Nevedomskaitė S. (2021). The A*ssessment of the Impact of EU Free Trade Agreements on the Lithuanian export competitiveness* (Master's Thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University

SUMMARY

The assessment of the impact of EU free trade agreements on the competitiveness of Lithuania's export is relevant in order to analyse Lithuania's ability to take advantage of the open market and produce and export products that meet the needs of foreign consumers, thus increasing exports, which have a positive impact on Lithuania's economic growth. Since the countries open up each other's trade markets by concluding FTAs, local companies face additional import competition, which can lead to many companies incurring losses, becoming less profitable and going bankrupt. On the other hand, the reduction in foreign tariffs encourages exporters, they expand their production and become more profitable. Thus, the scientific research problem is formed: what kind of impact does the FTAs made in EU have on the export competitiveness of a small and open country's economy? The object of the study is the impact of EU free trade agreements on the competitiveness of Lithuanian export. The aim of the research is to assess the impact of the EU free trade agreements on the competitiveness of Lithuanian exports and to determine the competitive advantage of Lithuanian exports and its dynamics in the markets of the countries that have concluded the EU free trade agreement. Study objectives: to reveal the theoretical aspects of free trade agreements and the country's export competitiveness, to submit the methodology of assessing the impact of EU free trade agreements on Lithuania's export competitiveness and to evaluate the competitive advantage and its dynamics of Lithuania in countries with which the EU FTAs were signed. Research methodology: analysis and synthesis of scientific literature, analysis of legal documents, analysis of statistical data, comparative analysis of the obtained results.

Research results: Lithuania has a strong competitive advantage in trade with Albania III; VI; VII; XVII; XVIII; XX; XXI goods sections. In trade with Bosnia and Herzegovina, Lithuania has a strong competitive advantage in Chapter XVIII (growing Lithuanian exports) and Chapter XXI goods. There is a significant competitive advantage in the export of Chapters I, II, IV and XIV goods. In trade with Kosovo, Lithuania has a strong competitive advantage in 18 of the 21 divisions. In trade with Moldova, Lithuania has a strong competitive advantage in exporting Chapter V (slightly increasing), IX (decreasing trend), XIV (decreasing trend), XVII, XXI (significantly increasing) goods. Significant competitive advantage occurs in Chapters I, VI, VII, X, XV, XVIII. Lithuania has a strong competitive advantage in trade with Ukraine: VII, XVIII (growth trend), XX (decreasing trend) and XXI (rapid growth trend). Lithuania has significant competition in exports in Chapters VI (growth trend), XI (downward trend), XIV (growth trend) and XVII (growth trend). Lithuania has a strong and stable competitive advantage in trade with Sakartvelas in Chapters XVI, XIX, XX and XXI. Lithuania maintains a significant competitive advantage in the export of Chapters VIII, IX and XIII. Total trade

balance with the surveyed Western Balkans and Eastern Partnership countries in 2010-2019 period positive with a growing trend. Comparing the indicators of 2010 and 2019, it was established that the trade balance increased 1.81 times from 424836.2 (2010) to 769117.9 thousand. Eur (2019). The total volume of trade with the investigated countries increased from 614183.7 (2010) to 1142948.0 thousand. Eur (2019). The analysis of the research data allows to state that the signing of Free Trade Agreements with the EU has a positive impact on the growth of Lithuanian exports to the analyzed countries.

PRIEDAI

1 PRIEDAS. KOMBINUOTOS MOMENKLATŪROS SKYRIAI IR JŲ TURINYS

I skyrius

Gyvi gyvūnai; gyvūninės kilmės produktai

1. Gyvi gyvūnai 27
2. Mėsa ir valgomieji mėsos subproduktai 31
3. Žuvys ir vėžiagyviai, moliuskai ir kiti vandens bestuburiai 49
4. Pienas ir pieno produktai; paukščių kiaušiniai; natūralus medus; gyvūninės kilmės maisto produktai, nenurodyti kitoje vietoje 72
5. Gyvūninės kilmės produktai, nenurodyti kitoje vietoje 85

II skyrius

Augaliniai produktai

6. Augantys medžiai ir kiti augalai; svogūnėliai, šaknys ir kitos panašios augalų dalys; skintos gėlės ir dekoratyviniai žalumynai 87
7. Valgomosios daržovės ir kai kurie šakniavaisiai bei gumbavaisiai 90
8. Valgomieji vaisiai ir riešutai; citrusinių vaisių arba melionų žievelės ir luobos 96
9. Kava, arbata, matė ir prieskoniai 103
10. Javai 106
11. Malybos produkcija; salyklas; krakmolas; inulinas; kviečių glitimas 110
12. Aliejinių kultūrų sėklos ir vaisiai; įvairūs grūdai, sėklos ir vaisiai; augalai, naudojami pramonėje ir medicinoje; šiaudai ir pašarai 115
13. Šelakas; lipai, dervos ir kiti augalų syvai bei ekstraktai 120
14. Augalinės pynimo medžiagos; augaliniai produktai, nenurodyti kitoje vietoje 122

III skyrius

Gyvūniniai arba augaliniai riebalai ir aliejus bei jų skilimo produktai; paruošti valgomieji riebalai; gyvūninis arba augalinis vaškas

15. Gyvūniniai arba augaliniai riebalai ir aliejus bei jų skilimo produktai; paruošti valgomieji riebalai; gyvūninis arba augalinis vaškas 123

IV skyrius

Paruošti maisto produktai; nealkoholiniai ir alkoholiniai gėrimai bei actas; tabakas ir perdirbti tabako pakaitalai

16. Gaminiai iš mėsos, žuvies arba vėžiagyvių, moliuskų arba kitų vandens bestuburių 133
17. Cukrūs ir konditerijos gaminiai iš cukraus 140
18. Kakava ir gaminiai iš kakavos 145
19. Gaminiai iš javų, miltų, krakmolo arba pieno; miltiniai konditerijos gaminiai 147
20. Daržovių, vaisių, riešutų arba kitų augalų dalių produktai 152
21. Įvairūs maisto produktai 173
22. Nealkoholiniai ir alkoholiniai gėrimai bei actas 177
23. Maisto pramonės liekanos ir atliekos; paruošti pašarai gyvūnams 192
24. Tabakas ir perdirbti tabako pakaitalai 198

V skyrius

Mineraliniai produktai

25. Druska; siera; žemės ir akmenys; tinkavimo medžiagos, kalkės ir cementas 200
26. Rūdos, šlakas ir pelenai 205
27. Mineralinis kuras, mineralinės alyvos ir jų distiliavimo produktai; bituminės medžiagos; mineraliniai vaškai 208

VI skyrius

Chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija

28. Neorganiniai chemikalai; organiniai arba neorganiniai tauriųjų metalų, retųjų žemių metalų, radioaktyviųjų elementų arba izotopų junginiai 218
29. Organiniai chemijos produktai 233
30. Farmacijos produktai 258
31. Trąšos 264
32. Rauginimo arba dažymo ekstraktai; taninai ir jų dariniai; dažikliai, pigmentai ir kitos dažiosios medžiagos; dažai ir lakai; glaistai ir kitos mastikos; rašalai 268
33. Eteriniai aliejai ir kvapieji dervų ekstraktai (rezinoidai); parfumerijos, kosmetikos ir tualetiniai preparatai 273
34. Muilas, organinės paviršinio aktyvumo medžiagos, skalbikliai, tepimo priemonės, dirbtiniai vaškai, paruošti vaškai, blizginimo arba šveitimo priemonės, žvakės ir panašūs dirbiniai, modeliavimo pastos, stomatologiniai vaškai, taip pat stomatologijos preparatai, daugiausia iš gipso 277
35. Albumininės medžiagos; modifikuoti krakmolai; klijai; fermentai (enzimai) 280
36. Sprogmenys; pirotechnikos gaminiai; degtukai; piroforiniai lydiniai; tam tikros degiosios medžiagos 283
37. Fotografijos ir kinematografijos prekės 284
38. Įvairūs chemijos produktai 287

VII skyrius

Plastikai ir jų gaminiai; kaučiukas ir jo gaminiai

39. Plastikai ir jų gaminiai 298
40. Kaučiukas ir jo gaminiai 314

VIII skyrius

Žalios (neišdirbtos) odos, išdirbta oda, kailiai ir jų dirbiniai; pakinktai ir balnai; kelionės reikmenys, rankinės ir panašūs daiktai; dirbiniai iš gyvūnų žarnų (išskyrus šilkaverpių žarnas)

41. Žalios (neišdirbtos) odos (išskyrus kailius) ir išdirbta oda 321
42. Odos dirbiniai; pakinktai ir balnai; kelionės reikmenys, rankinės ir panašūs daiktai; dirbiniai iš gyvūnų žarnų (išskyrus šilkaverpių žarnas) 326
43. Kailiai ir dirbtiniai kailiai; jų dirbiniai 329

IX skyrius

Mediena ir medienos gaminiai; medžio anglys; kamštiena ir kamštienos dirbiniai; dirbiniai iš šiaudų, esparto arba iš kitų pynimo medžiagų; pintinės ir kiti pinti dirbiniai

44. Mediena ir medienos gaminiai; medžio anglys 331
45. Kamštiena ir kamštienos dirbiniai 344
46. Dirbiniai iš šiaudų, esparto arba iš kitų pynimo medžiagų; pintinės ir pinti dirbiniai 345

X skyrius

Medienos arba kitų pluoštinių celiuliozinių medžiagų plaušiena; perdirbti skirtas popierius arba kartonas (atliekos ir liekanos); popierius ir kartonas bei jų gaminiai

47. Medienos arba kitų pluoštinių celiuliozinių medžiagų plaušiena; perdirbti skirtas popierius arba kartonas (atliekos ir liekanos) 347
48. Popierius ir kartonas; popieriaus plaušienos, popieriaus arba kartono gaminiai 349
49. Spausdintos knygos, laikraščiai, reprodukcijos ir kiti poligrafijos pramonės gaminiai; rankraščiai, mašinraščiai ir brėžiniai 362

XI skyrius

Tekstilės medžiagos ir tekstilės dirbiniai

50. Šilkas 371
51. Vilna, švelniavilnių arba šiurkščiavilnių gyvūnų plaukai; ašutų verpalai ir audiniai 373
52. Medvilnė 377
53. Kiti augaliniai tekstilės pluoštai; popieriniai verpalai ir popierinių verpalų audiniai 385
54. Cheminės gijos; juostelės ir panašūs dirbiniai iš cheminių tekstilės medžiagų 388
55. Cheminiai kuokšteliniai pluoštai 392
56. Vata, veltinys ir neaustinės medžiagos; specialieji siūlai; virvės, virvelės, lynai ir trosai bei jų dirbiniai 399
57. Kilimai ir kita tekstilinė grindų danga 403
58. Specialieji audiniai; siūtiniai pūkiniai tekstilės audiniai; nėriniai; gobelenai; apsiuvai; siuvinėjimai 405
59. Įmirkyti, aptraukti, padengti arba laminuoti tekstilės audiniai; tekstilės dirbiniai, tinkami naudoti pramonėje 408
60. Megztinės arba nertinės medžiagos 413
61. Megzti arba nerti drabužiai ir jų priedai 416
62. Drabužiai ir jų priedai, išskyrus megztus ir nertus 426
63. Kiti gatavi tekstilės dirbiniai; rinkiniai; dėvėti drabužiai ir dėvėti tekstilės dirbiniai; skudurai 438

XII skyrius

Avalynė, galvos apdangalai, skėčiai, skėčiai nuo saulės, lazdos, lazdos-sėdynės, vytiniai, botagai ir jų dalys; paruoštos naudoti plunksnos ir jų dirbiniai; dirbtinės gėlės; dirbiniai iš žmonių plaukų

64. Avalynė, getrai ir panašūs dirbiniai; tokių dirbinių dalys 443
65. Galvos apdangalai ir jų dalys 449
66. Skėčiai, skėčiai nuo saulės, lazdos, lazdos-sėdynės, vytiniai, botagai ir jų dalys 450
67. Paruoštos naudoti plunksnos ir pūkai bei dirbiniai iš plunksnų arba iš pūkų; dirbtinės gėlės; dirbiniai iš žmonių plaukų 451

XIII skyrius

Dirbiniai iš akmens, gipso, cemento, asbesto, žėručio arba panašių medžiagų; keramikos dirbiniai; stiklas ir stiklo dirbiniai

68. Dirbiniai iš akmens, gipso, cemento, asbesto, žėručio arba panašių medžiagų 453
69. Keramikos dirbiniai 458
70. Stiklas ir stiklo dirbiniai 462

XIV skyrius

Gamtiniai arba dirbtiniu būdu išauginti perlai, brangakmeniai arba pusbrangiai akmenys, taurieji metalai, metalai, plakiruoti tauriuoju metalu, bei jų dirbiniai; dirbtinė bižuterija; monetos

71. Gamtiniai arba dirbtiniu būdu išauginti perlai, brangakmeniai arba pusbrangiai akmenys, taurieji metalai, metalai, plakiruoti tauriuoju metalu, bei jų dirbiniai; dirbtinė bižuterija; monetos 471

XV skyrius

Netaurieji metalai ir netauriųjų metalų gaminiai

72. Geležis ir plienas (juodieji metalai) 477
73. Gaminiai iš geležies arba iš plieno (iš juodųjų metalų) 479
74. Varis ir vario gaminiai 503
75. Nikelis ir nikelio gaminiai 516
76. Aliuminis ir aliuminio gaminiai 522
77. (*Paliekama galimam panaudojimui Suderintoje sistemoje ateityje*)
78. Švinas ir švino gaminiai 525
79. Cinkas ir cinko gaminiai 531
80. Alavas ir alavo gaminiai 534
81. Kiti netaurieji metalai; kermetai; gaminiai iš šių medžiagų 536
82. Įrankiai, padargai, peiliai, šaukštai ir šakutės iš netauriųjų metalų; jų dalys iš netauriųjų metalų 538
83. Įvairūs gaminiai iš netauriųjų metalų 541

XVI skyrius

Mašinos ir mechaniniai įrenginiai; elektros įranga; jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, televizijos vaizdo ir garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, šių gaminių dalys ir reikmenys

84. Branduoliniai reaktoriai, katilai, mašinos ir mechaniniai įrenginiai; jų dalys 552
85. Elektros mašinos ir įranga bei jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, televizijos vaizdo ir garso įrašymo ir atkūrimo aparatai, šių gaminių dalys ir reikmenys 601

XVII skyrius

Antžeminio, oro, vandens transporto priemonės ir pagalbinė transporto įranga

86. Geležinkelio arba tramvajaus lokomotyvai, riedmenys ir jų dalys; geležinkelių arba tramvajų bėgių įrenginiai ir įtaisai bei jų dalys; visų rūšių mechaninė (įskaitant elektromechaninę) eismo signalizacijos įranga 630
87. Antžeminio transporto priemonės, išskyrus geležinkelio ir tramvajaus riedmenis; jų dalys ir reikmenys 633
88. Orlaiviai, erdvėlaiviai ir jų dalys 645
89. Laivai, valtys ir plaukiojantieji įrenginiai 647

XVIII skyrius

Optikos, fotografijos, kinematografijos, matavimo, tikrinimo, tikslieji, medicinos arba chirurgijos prietaisai ir aparatai; laikrodžiai; muzikos instrumentai; jų dalys ir reikmenys

90. Optikos, fotografijos, kinematografijos, matavimo, tikrinimo, tikslieji, medicinos arba chirurgijos prietaisai ir aparatai; jų dalys ir reikmenys 650
91. Laikrodžiai ir jų dalys 665
92. Muzikos instrumentai; šių dirbinių dalys ir reikmenys 669

XIX skyrius

Ginklai ir šaudmenys; jų dalys ir reikmenys

93. Ginklai ir šaudmenys; jų dalys ir reikmenys 671

XX skyrius

Įvairūs pramonės dirbiniai

94. Baldai; patalynės reikmenys, čiužiniai, čiužinių karkasai, dekoratyvinės pagalvėlės ir panašūs kimštiniai baldų reikmenys; šviestuvai ir apšvietimo įranga, nenurodyti kitoje vietoje; šviečiantieji ženklai, šviečiančiosios iškabos ir panašūs dirbiniai; surenkamieji statiniai 673

95. Žaislai, žaidimai ir sporto reikmenys; jų dalys ir reikmenys 678

96. Įvairūs pramonės dirbiniai 684

XXI skyrius

Meno kūriniai, kolekcionavimo objektai ir antikvariniai daiktai

97. Meno kūriniai, kolekcionavimo objektai ir antikvariniai daiktai 690

98. Sukomplektuotos pramonės įmonės 692

99. Specialieji kombinuotosios nomenklatūros kodai 695

2 PRIEDAS. DETALŪS TIRTŲ ŠALIŲ BALASSA INDEKSO PASKAIČIAVIMAI

1 lentelė. Lietuvos – Albanijos Balassa indekso paskaičiavimai

	2009	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
I skyrius	3,22	3,49	3,87	3,18	6,23	5,47	3,18	2,60	2,44	2,30	2,23
II skyrius	2,52	2,97	2,51	3,19	2,77	2,15	1,70	1,24	1,10	0,97	1,04
III skyrius	9,57	2,90	1,51	1,50	2,51	9,46	8,82	5,60	4,05	3,41	4,09
IV skyrius	2,37	2,77	2,76	2,79	2,69	2,75	2,38	2,16	1,81	2,07	1,71
V skyrius	1,06	0,83	0,84	0,68	0,57	0,52	0,61	0,71	0,91	0,80	0,77
VI skyrius	14,19	20,85	11,34	20,46	14,62	13,55	12,07	11,33	11,10	9,16	7,39
VII skyrius	6,14	9,61	9,50	11,26	9,55	9,20	8,07	7,60	7,50	7,70	5,79
VIII skyrius	0,27	0,27	0,29	0,37	0,49	0,46	0,50	0,44	0,42	0,46	0,42
IX skyrius	2,62	3,47	3,87	3,46	4,43	4,81	3,59	4,39	3,98	4,04	3,49
X skyrius	0,77	0,94	1,21	1,05	0,65	0,58	0,66	0,70	0,69	0,70	0,67
XI skyrius	0,23	0,31	0,30	0,31	0,34	0,32	0,27	0,24	0,22	0,23	0,21
XII skyrius	0,01	0,01	0,01	0,02	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
XIII skyrius	1,10	1,63	1,29	1,48	2,25	3,02	2,47	1,72	1,54	1,79	1,56
XIV skyrius	0,85	1,30	2,23	3,32	2,28	1,83	1,11	1,11	1,29	1,33	1,61
XV skyrius	0,38	0,23	0,23	0,25	0,32	0,33	0,34	0,41	0,37	0,37	0,39
XVI skyrius	2,01	2,67	2,96	3,55	4,03	4,96	3,82	3,79	3,34	2,93	2,45
XVII skyrius	16,48	23,41	15,70	14,66	13,90	9,25	6,15	5,11	5,65	6,96	6,06
XVIII skyrius	11,98	14,91	14,57	19,14	11,50	7,38	8,20	8,48	7,95	8,30	10,24
XIX skyrius	0,02	0,03	0,02	0,02	0,03	0,01	0,02	0,02	0,08	0,02	0,01
XX skyrius	13,44	17,14	55,58	25,50	30,76	39,99	37,81	41,05	155,67	93,89	146,86
XXI skyrius	0,18	0,35	2,65	1,26	1,31	1,24	1,23	1,68	7,82	5,64	8,18

2 lentelė. Lietuvos – Bosnijos ir Hercegovinos Ballasa indekso paskaičiavimai

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
I skyrius	3,04	3,07	2,70	3,11	3,78	2,25	2,73	3,18	3,24	3,64
II skyrius	3,63	4,64	6,51	4,95	3,80	3,35	2,30	2,06	2,42	2,98
III skyrius	0,25	0,26	0,22	0,21	0,31	0,33	0,33	0,24	0,29	0,26
IV skyrius	1,81	1,48	1,41	1,69	2,09	1,99	1,98	2,21	2,93	2,85
V skyrius	1,38	1,59	2,22	1,79	1,63	2,01	1,76	1,54	1,36	1,43
VI skyrius	1,18	1,32	1,30	1,28	1,31	1,38	1,33	1,16	1,28	1,36
VII skyrius	3,64	3,07	2,33	2,22	2,16	1,95	1,95	1,99	1,92	1,50
VIII skyrius	0,28	0,20	0,22	0,32	0,33	0,34	0,29	0,26	0,25	0,28
IX skyrius	0,58	0,54	0,47	0,47	0,48	0,51	0,52	0,51	0,58	0,56
X skyrius	0,65	0,63	0,62	0,60	0,64	0,56	0,65	0,60	0,56	0,61
XI skyrius	1,34	1,23	1,12	1,13	1,10	0,94	1,00	0,96	0,90	0,81
XII skyrius	0,03	0,03	0,04	0,08	0,07	0,05	0,05	0,06	0,06	0,05
XIII skyrius	1,27	1,38	1,52	1,69	1,51	1,85	1,73	1,68	1,68	0,99
XIV skyrius	6,47	2,67	1,62	0,75	2,13	2,38	2,63	4,00	3,96	3,30
XV skyrius	0,20	0,20	0,19	0,22	0,23	0,27	0,31	0,33	0,32	0,31
XVI skyrius	1,06	1,05	1,13	1,16	1,43	1,31	1,32	1,35	1,26	1,10
XVII skyrius	3,58	3,34	2,50	1,99	1,48	1,12	1,31	1,72	1,61	1,77
XVIII skyrius	7,16	7,00	7,15	8,78	10,62	10,19	9,72	9,70	10,22	9,75
XIX skyrius	0,11	0,06	0,04	0,05	0,02	0,02	0,03	0,10	0,02	0,02
XX skyrius	0,61	0,61	0,57	0,57	0,65	0,69	0,70	0,72	0,80	0,86
XXI skyrius	26,58	27,22	362,77	98,00	160,86	146,11	330,07	1140,01	1237,55	16,77

3 lentelė. Lietuvos – Kosovo Ballasa indekso paskaičiavimai

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
I skyrius	91,08	241,14	323,33	882,62	461,26	156,88	135,97	161,64	216,71	135,05
II skyrius	8,37	9,83	12,49	14,38	10,73	10,70	8,14	6,62	6,48	9,39
III skyrius	32,16	90,68	85,51	145,47	506,55	233,46	1173,19	56,61	27,65	7,82
IV skyrius	9,68	9,85	8,93	9,87	9,49	5,91	5,72	5,40	6,80	7,25
V skyrius	10,15	13,76	16,08	14,05	11,40	8,75	4,63	5,54	9,77	12,63
VI skyrius	100,13	87,16	84,89	135,63	100,35	83,33	49,17	47,12	48,47	51,39
VII skyrius	14,00	10,91	10,21	9,71	10,89	5,79	4,84	4,98	5,05	4,88
VIII skyrius	0,75	1,03	1,12	1,61	1,40	1,24	0,90	1,09	1,26	2,03
IX skyrius	45,81	44,90	39,43	44,39	37,18	34,04	23,47	22,73	23,13	24,52
X skyrius	33,15	28,28	25,96	27,84	19,47	12,62	8,81	7,99	9,70	12,99
XI skyrius	12,02	9,86	9,81	11,42	10,53	9,52	13,01	13,56	15,03	14,67
XII skyrius	59,20	45,19	37,60	23,92	8,41	2,57	2,10	3,61	6,02	5,48
XIII skyrius	10,81	15,63	27,28	25,73	10,65	9,80	7,15	5,24	5,50	5,56
XIV skyrius	220,64	390,64	101,51	83,47	907,94	1,35	1214,27	2,75	3,89	6,88
XV skyrius	0,40	0,53	0,75	0,92	0,81	0,68	0,99	1,18	1,66	1,62
XVI skyrius	16,11	14,84	16,24	27,52	33,04	26,54	33,59	45,92	44,76	34,19
XVII skyrius	90,45	155,78	228,26	351,63	155,63	49,64	62,52	81,58	53,76	55,89
XVIII skyrius	52,26	60,82	141,31	92,53	201,76	152,61	103,01	121,34	99,17	103,24
XIX skyrius										
XX skyrius	50,48	59,11	57,40	68,19	56,53	36,64	18,13	21,17	21,14	15,82
XXI skyrius	21,66	44,46	86,03	59,97	107,62	32,15	41,79	53,70	106,07	429,49

4 lentelė. Lietuvos – Moldovos Ballasa indekso paskaičiavimai

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
I skyrius	2,88	2,81	2,64	3,09	1,95	2,49	2,53	2,57	2,76	3,44
II skyrius	0,28	0,27	0,45	0,36	0,30	0,30	0,25	0,21	0,18	0,22
III skyrius	0,06	0,05	0,05	0,13	0,10	0,12	0,19	0,17	0,11	0,11
IV skyrius	0,32	0,39	0,33	0,37	0,42	0,44	0,48	0,48	0,58	0,55
V skyrius	21,18	15,27	16,13	13,59	14,92	19,22	20,04	12,40	12,47	15,41
VI skyrius	1,69	1,82	1,31	1,17	1,27	1,80	2,47	2,48	2,84	2,56
VII skyrius	4,01	2,19	2,15	2,35	3,17	3,01	3,78	4,69	4,37	3,74
VIII skyrius	0,27	0,28	0,34	0,47	0,38	0,48	0,41	0,54	0,49	0,51
IX skyrius	9,36	7,25	5,35	8,33	9,93	9,37	8,48	8,41	5,85	4,81
X skyrius	2,48	1,62	1,92	1,59	2,02	3,01	2,78	2,79	2,71	2,60
XI skyrius	0,34	0,33	0,30	0,37	0,38	0,37	0,36	0,34	0,35	0,38
XII skyrius	0,09	0,08	0,13	0,36	0,36	0,29	0,23	0,26	0,27	0,28
XIII skyrius	0,40	0,40	0,54	0,44	0,43	0,51	0,56	0,71	0,61	0,62
XIV skyrius	18,10	1,99	3,87	7,16	5,23	7,63	9,28	8,25	6,87	11,13
XV skyrius	1,19	0,92	1,36	0,90	2,00	2,22	2,44	2,92	3,53	3,57
XVI skyrius	0,94	0,81	0,88	0,92	1,17	0,99	1,01	0,98	0,73	0,68
XVII skyrius	5,65	3,65	2,19	3,21	4,31	4,30	3,31	3,05	6,14	5,89
XVIII skyrius	1,97	1,56	1,16	1,05	1,37	1,62	1,84	2,06	2,37	2,21
XIX skyrius										
XX skyrius	1,73	1,27	1,18	1,25	1,40	1,41	1,28	1,25	1,24	1,36
XXI skyrius	107,85	2203,84	293,45	1672,39	25520,84	147,74	582,08	2781,57	104,94	28431,76

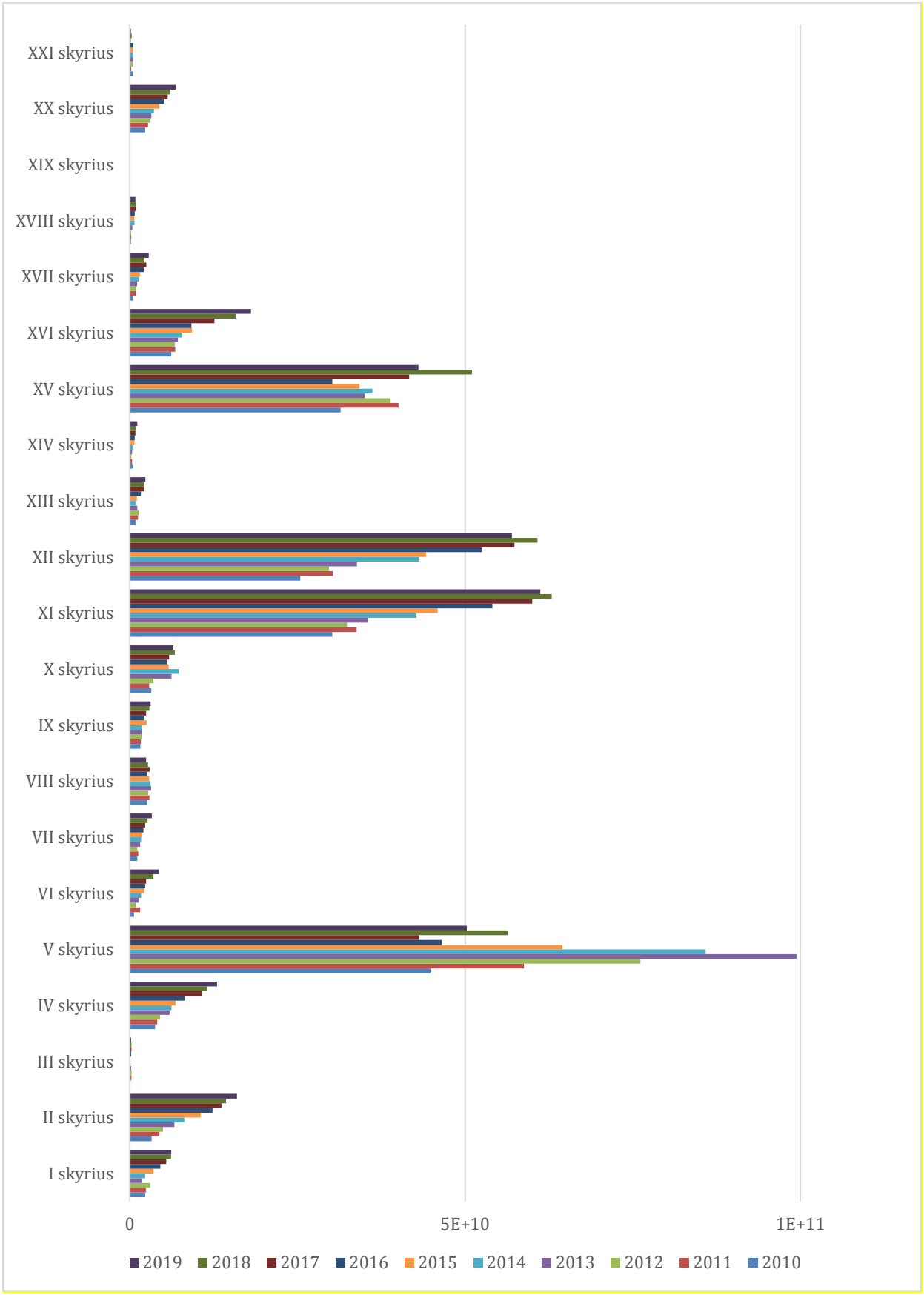
5 lentelė. Lietuvos – Ukrainos Ballasa indekso paskaičiavimai

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
I skyrius	3,36	3,52	3,30	2,76	2,65	2,19	2,34	1,94	1,82	1,85
II skyrius	0,79	0,71	0,56	0,54	0,43	0,36	0,29	0,27	0,22	0,22
III skyrius	0,04	0,04	0,03	0,04	0,05	0,05	0,05	0,03	0,03	0,03
IV skyrius	1,33	1,36	1,19	1,17	1,18	1,05	1,11	1,11	1,23	1,18
V skyrius	1,80	1,70	2,22	1,97	1,57	2,03	1,86	1,61	1,62	1,37
VI skyrius	1,20	1,16	1,20	1,19	1,61	1,94	2,55	2,63	2,70	2,86
VII skyrius	5,11	4,52	4,14	4,88	5,69	5,69	5,86	4,98	4,57	4,53
VIII skyrius	1,27	1,80	2,50	2,75	1,92	2,01	1,42	1,33	1,17	1,17
IX skyrius	2,16	2,12	1,96	1,80	1,51	1,31	1,29	1,31	1,23	1,33
X skyrius	1,04	1,11	1,07	0,85	0,93	1,00	1,12	1,27	1,33	1,70
XI skyrius	4,17	4,18	4,14	3,91	3,71	3,11	2,90	2,80	2,65	2,64
XII skyrius	0,53	0,58	0,95	1,70	1,39	0,89	0,74	0,86	0,84	0,95
XIII skyrius	1,19	1,03	1,12	1,15	1,22	1,25	1,47	1,47	1,49	1,50
XIV skyrius	2,37	2,67	2,00	1,73	1,06	1,49	2,41	1,72	3,07	3,44
XV skyrius	0,13	0,15	0,17	0,16	0,17	0,20	0,23	0,25	0,25	0,28
XVI skyrius	0,95	1,05	1,11	1,08	1,47	1,43	1,46	1,60	1,55	1,70
XVII skyrius	1,22	1,08	0,75	1,17	1,87	2,21	2,91	3,60	3,55	3,34
XVIII skyrius	3,35	3,94	4,11	3,82	4,90	5,61	6,47	7,48	8,66	8,16
XIX skyrius										
XX skyrius	7,18	6,91	6,69	5,86	5,15	5,60	5,69	4,79	4,70	4,78
XXI skyrius	247,45	161,11	583,43	259,95	507,11	329,84	684,38	721,49	264,85	414,89

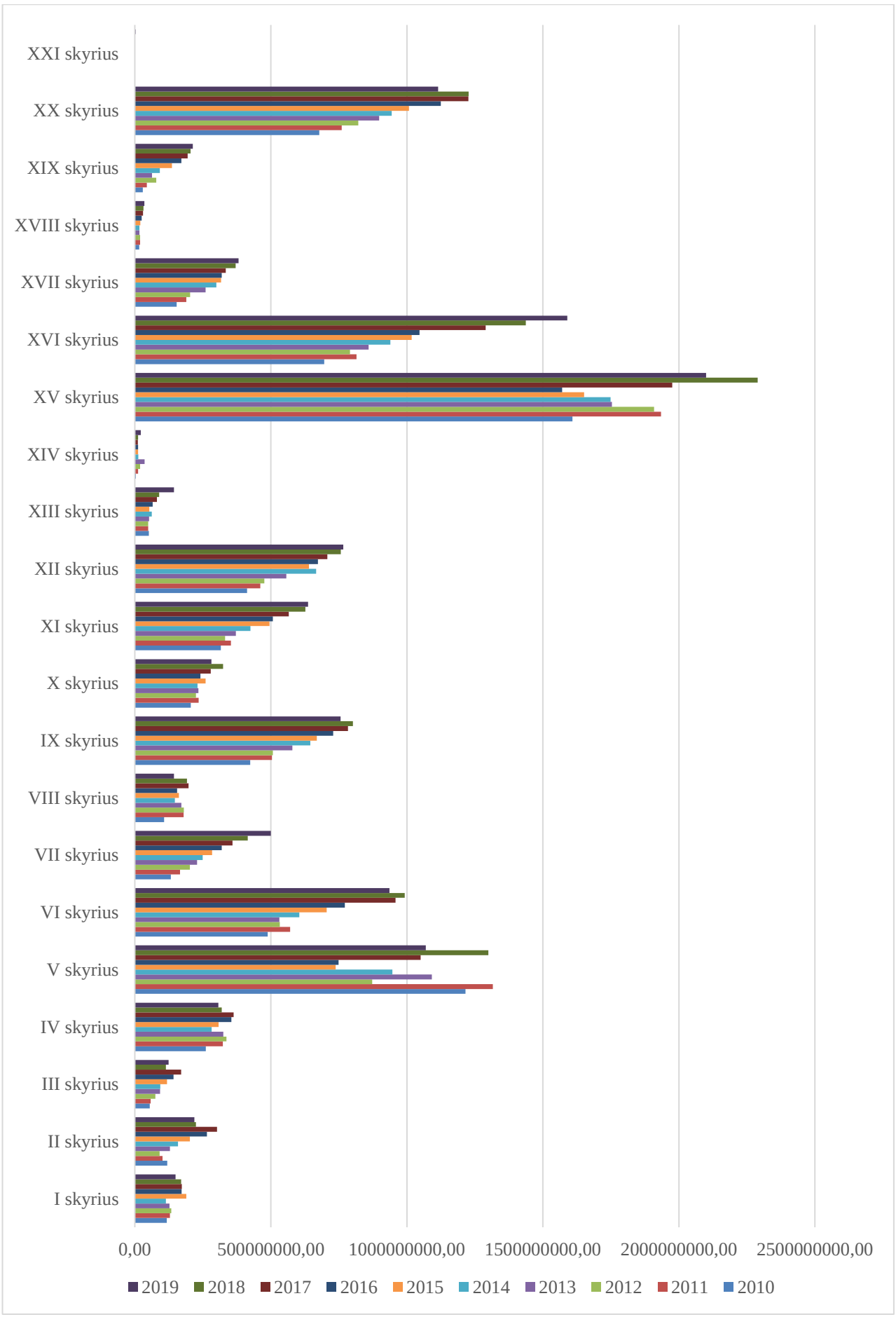
6 lentelė. Lietuvos – Sakartvelo Ballasa indekso paskaičiavimai

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
I skyrius	1.97	2.11	1.69	1.91	2.32	1.97	1.41	1.68	1.75	2.39
II skyrius	0.83	0.76	1.01	0.78	0.78	0.71	0.57	1.00	1.04	1.34
III skyrius	2.46	1.07	2.17	0.56	1.17	1.21	1.07	0.79	0.59	1.00
IV skyrius	0.61	0.59	0.54	0.47	0.39	0.47	0.43	0.38	0.37	0.45
V skyrius	2.42	2.95	4.09	2.52	1.48	0.88	0.73	0.74	0.85	0.72
VI skyrius	0.96	0.88	0.80	0.91	0.90	0.77	1.03	0.98	1.14	1.17
VII skyrius	44.79	29.45	10.92	7.12	4.98	4.13	4.07	3.49	3.40	3.53
VIII skyrius	1.79	1.99	2.23	2.67	2.15	2.37	2.33	3.57	5.06	4.40
IX skyrius	3.44	3.56	3.00	4.05	4.61	4.59	3.15	2.67	3.82	3.95
X skyrius	12.43	9.40	3.45	6.46	9.32	5.98	7.65	7.77	8.12	3.28
XI skyrius	3.43	4.16	2.51	2.33	1.70	1.25	1.33	1.40	1.60	1.32
XII skyrius	11.07	9.49	10.71	4.95	3.56	3.43	3.16	6.22	5.28	2.81
XIII skyrius	3.01	2.36	2.57	3.02	2.34	1.94	2.33	2.73	2.29	3.23
XIV skyrius	0.05	0.07	0.09	0.10	0.18	0.10	0.08	0.15	0.16	0.27
XV skyrius	0.15	0.19	0.22	0.28	0.28	0.36	0.40	0.36	0.40	0.48
XVI skyrius	6.45	4.72	3.95	4.47	6.17	5.03	5.87	4.41	4.04	4.18
XVII skyrius	0.43	0.31	0.23	0.22	0.25	0.38	0.50	0.52	0.35	0.27
XVIII skyrius	6.62	6.80	4.87	4.81	5.45	2.45	3.36	2.96	2.06	1.90
XIX skyrius	∞	683.37	∞	∞	184.93	12680.88	∞	∞	∞	1300.78
XX skyrius	9.99	9.12	9.59	11.84	18.52	18.83	28.81	24.44	14.56	13.58
XXI skyrius	14.89	59.34	3.18	140.06	31.39	21.77	8.01	23.18	31.75	21.37

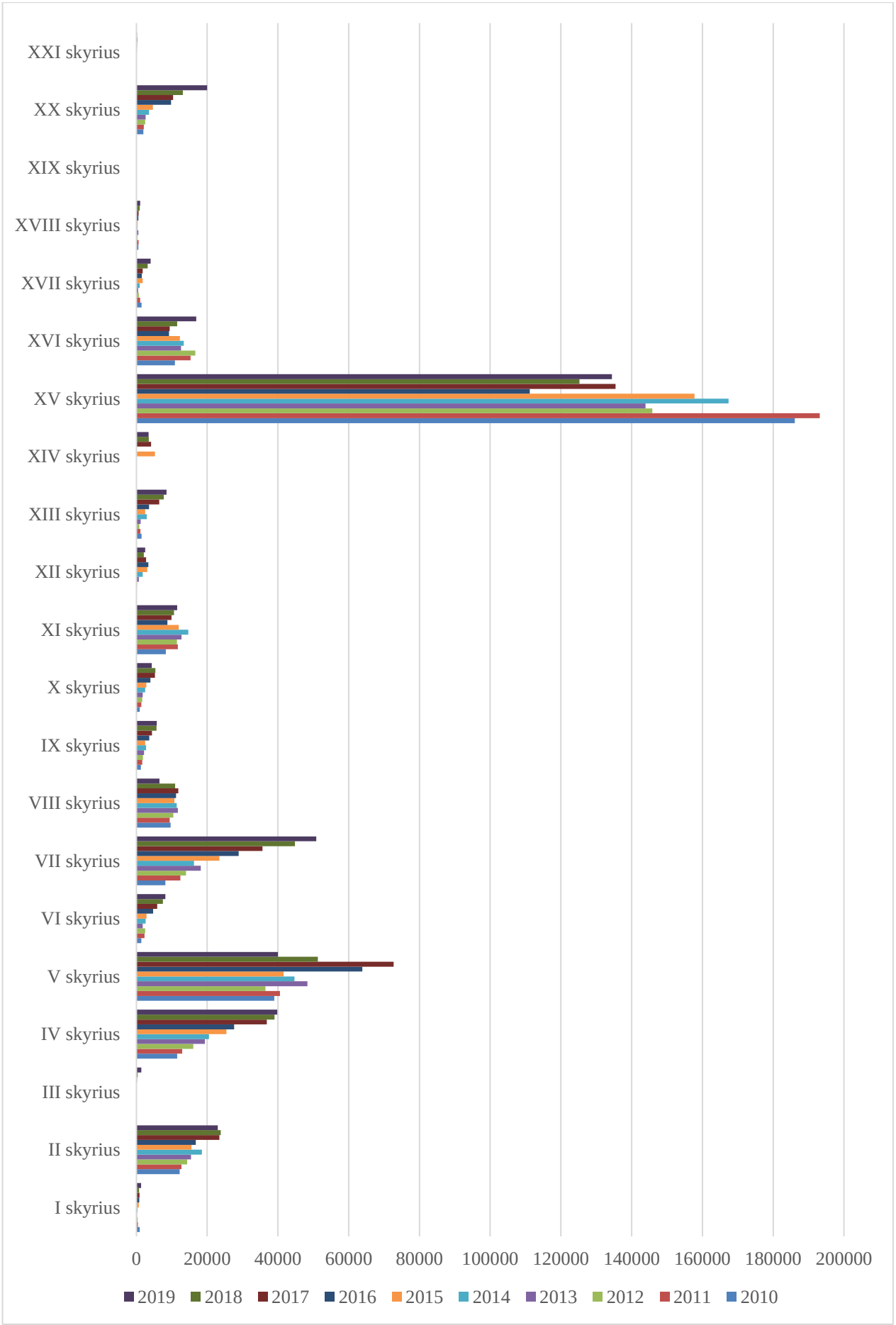
3 PRIEDAS. TIRTŲ ŠALIŲ DETALI EKSPORTO STRUKTŪROS DINAMIKA 2010-2019 m.

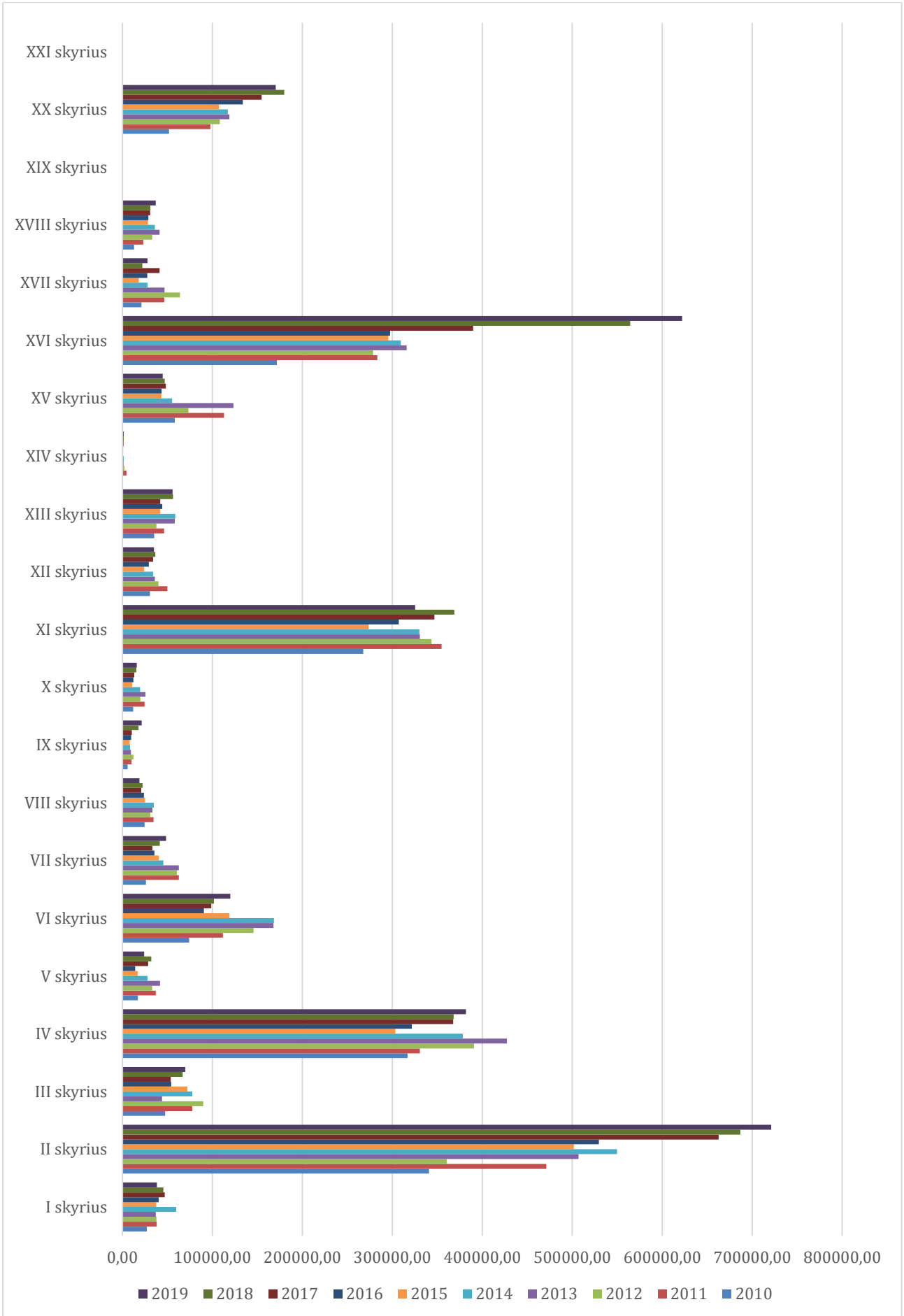
1 pav. Albanijos eksporto struktūros dinamika 2009-2019 m., ALL

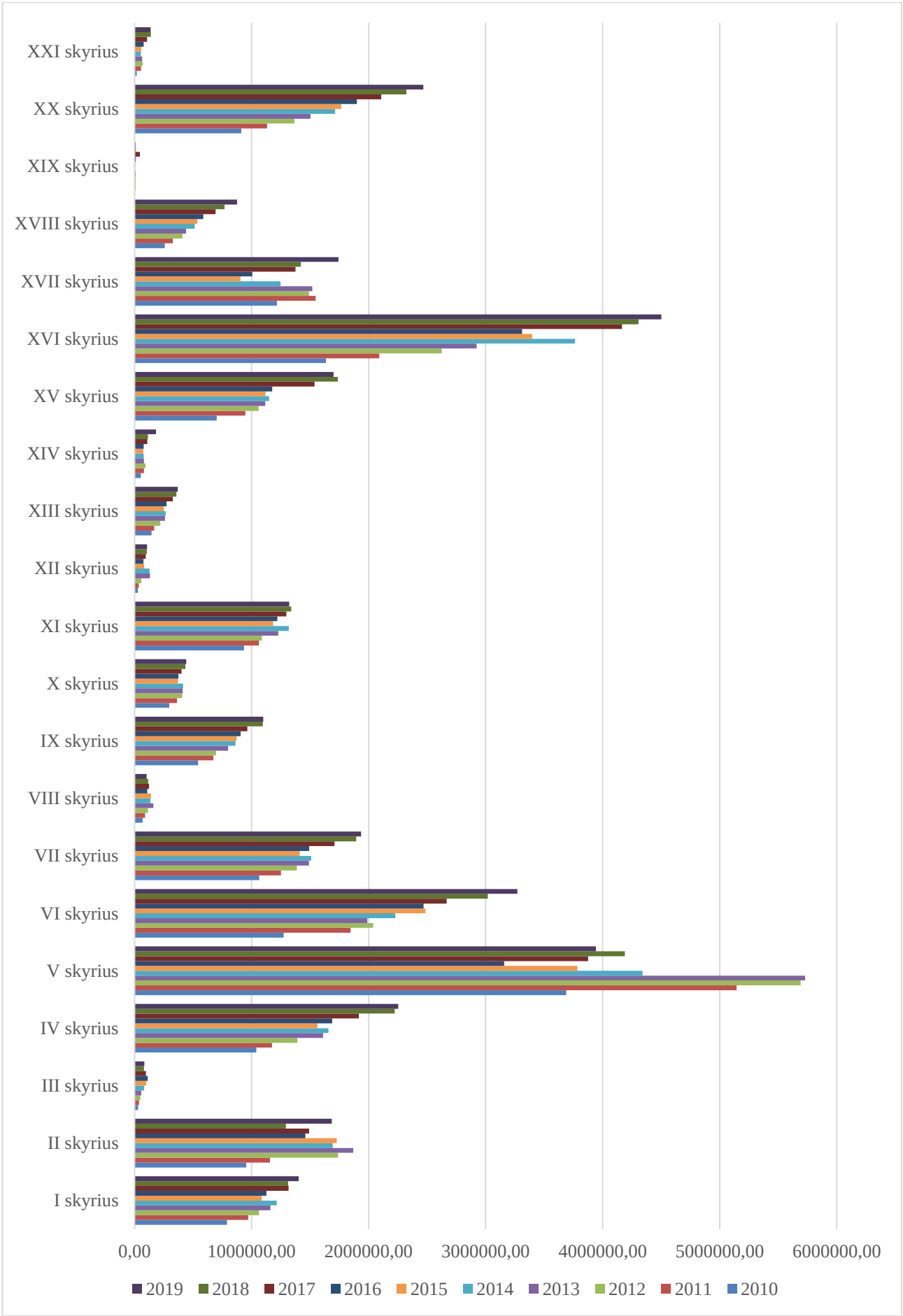
2 pav. Bosnijos ir Hercegovinos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., KM

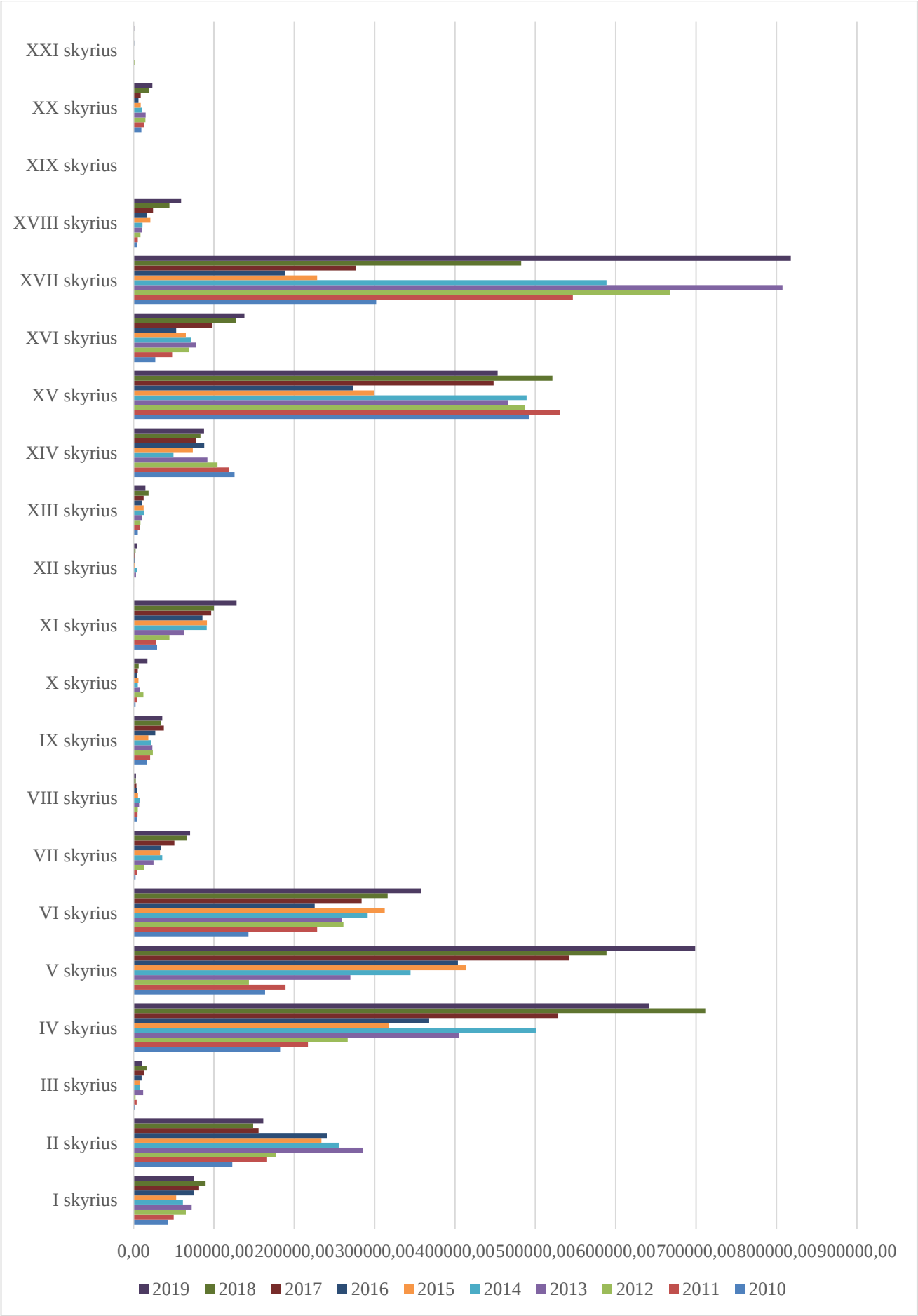
3 pav. Kosovo eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., Eur

4 pav. Moldovos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $

5 pav. Ukrainos eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $

18 pav. Sakartvelo eksporto struktūros dinamika 2010-2019 m., tūkst., $